

Sää'mbaromettar 2020 – čiõlgtõs sää'mķiõllsai ķiõl'laž vuõiggâdvuõđi teâuddjummšest

Sää'mbaromettar 2020 – čiõlgtõs sää'mkiõllsai kiõl'laž vuõiggâdvuõđi teâuddjummšest

Laura Arola

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Vuõiggâdvuõttministeria

© 2021 raaji da vuõiggâdvuõttministeria

ISBN pdf: 978-952-259-877-6

ISSN pdf: 2490-0990

Kuâsttjõs: Riiksuâvtõõzz vaaldâšmjuâggas, Čõõdtempuu't'tõs

He'Issen 2021

Sää'mbaromettar 2020 – čiolgtõs sää'mkiõllsai kiõl'laž vuõiggâdvuõdi teâuddjummšest

Vuõiggâdvuõttministeria čõõdtõõzz, Čiolgtõõzz da vuäppõõzz 2021:14 Čõõdteei	Vuõiggâdvuõttministeria	Tee'mm	Čiolgtõõzz da vuäppõõzz
Raajji Kiõll	Laura Arola sää'mkiõll	Seiddmie'rr	80

Vuänõs

Sää'mbaromettar 2020 see'lvat sää'mkiõllsai kiõččlâsttmõõžžid sää'mkiõllsaz kääzzkõõzzin, kiõl'laž vuõiggâdvuõdi teâuddjummšest da kiõl'laž tobdlmest. Tu'tkkeeemkõjldõ'sse va'stee'jen va'lljeeš tõid tiuddâkksaz oummid (1430), kooi jie'nnkiõllân narodrekistereteädaid lij mie'rkkuum sää'mkiõll. Tu'tkkeeemkõjldõ'sse va'sttii viidadvue'ss (291), koin 64 % le'jje sä'mmlai dommvuu'dest da 38 % dommvuu'd äälgbä'lnn.

Sää'mkiõllsaz kääzzkõõzzid da tõi pirr teädtummuž kiõččlõ'stteš vännsen. Takainalla oummu jie ää'n kääzzkõõzzi vuäžžmõõžž pue'rren da dommvuu'd koo'ddin še tá'lk 7 % miõlâst kääzzkõõzzi vuäžžmõš lij šiõgg. Ä'ldlakka beä'l ä'ne vue'jj heäjjan. Tää'rkõs sää'mkiõllsaz kääzzkõõssân oummu vuä'nne tiõrvâsvuõttkääzzkõõzzid. Nu'bben puä'tte čuõvtem- da sosiaalkääzzkõõzz di pã'les. Pue'rmõsân kääzzkõõzz lie vuäžžamnalla da tõi pirr teädtet Uccjoogg kã'ddest. Aanar- da nuõrtsää'mkiõlle kääzzkõõzz lie occanj vuäžžamnalla.

Kiõl'laž vuõiggâdvuõdid vuei'net vääžn'jen, pe'ce miärkteei vue'ss va'stee'jin ij põõrg vuäžžad sää'mkiõllsaz kääzzkõõzzid. Tääzz lie mäinnan vaiggâdvuõd kääzzkõõzzi vuäžžmõõžžâst da toi'mjemvuõdâst, kääzzkõõzzi pirr teädtummušest da kiõččlõsttum kiõlltobdlmest. Kiõččlâsttmõš almmjallaš kiõlltobdlmest leäi vaajtõõlli. Dommvuu'dest kuälmõs kiõččlâstt lää'dd- da sää'mkiõllsai kõskkvuõdid kã'ddest uu'ccmõsân pue'rren da ä'ldlakka beä'l vaajtõõll'jen. Beä'l dommvuu'dest da kuälmõs jee'res ä'rn Lää'ddjânmmest jie leäkku kiõččlâsttam čârstummuž, ouddkãddmõõžžid le'be heämmummuž aainâs o'dinakaišõddmõššân, ko lie mainstam sää'mkiõl.

Ä'sš-sää'n sää'mkiõllsai, sä'mmla, sää'mkiõll-lää'kk, kiõl'laž vuõiggâdvuõd, sää'mkiõllsaz kääzzkõõzz, sää'mkiõl Lää'ddjânmmest, sä'mmlai dommvu'vdd, gãaradsä'mmla

ISBN PDF 978-952-259-877-6
Ä'sšnâamar VN/6256/2019

ISSN PDF 2490-0990
Ha'rkõsnâamar

**Čõõdtõõzz
adrõs** <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-877-6>

Saamebarometri 2020 – selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:14		Teema	Selvityksiä ja ohjeita
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Laura Arola		
Kieli	koltansaame	Sivumäärä	80

Tiivistelmä

Saamebarometri 2020 selvittää saamenkielisten kokemuksia saamenkielististä palveluista, kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kielellisestä ilmapiiristä. Tutkimuskyselyyn vastaajiksi valittiin ne täysi-ikäiset henkilöt (1430), joiden äidinkieleksi väestörekisteritietoihin on merkitty saamen kieli. Tutkimuskyselyyn vastasi viidesosa (291), joista 64 % oli saamelaisten kotiseutualueelta ja 36 % kotiseutualueen ulkopuolelta.

Saamenkieliset palvelut ja niistä tiedottaminen koettiin puutteellisiksi. Yleisesti ottaen palveluiden saatavuutta ei pidetä hyvänä, ja kotiseutualueen kunnissakin vain 7 % pitää palveluiden saatavuutta hyvänä. Lähes puolet pitää tilannetta heikkona. Tärkeimmiksi saamenkieliseksi palveluiksi koetaan terveyspalvelut. Seuraava tulevat sivistys- ja sosiaalipalvelut sekä poliisi. Parhaiten palveluita on saatavilla ja niistä tiedotetaan Utsjoen kunnassa. Inarin- ja koltansaameksi palveluita on vähän saatavilla.

Kielelliset oikeudet koetaan tärkeiksi, mutta käytännössä merkittävä osa vastaajista ei pyri saamaan saamenkielisiä palveluita. Tähän ovat syynä ongelmat palveluiden saatavuudessa ja toimivuudessa, palveluista tiedottamisesta ja koetussa kieli-ilmapiirissä. Kokemus yleisestä kieli-ilmapiiristä oli vaihteleva. Kotiseutualueella kolmannes kokee suomen- ja saamenkielisten suhteet kunnassaan vähintään hyviksi ja lähes puolet vaihteleviksi. Puolet kotiseutualueella ja kolmannes muualla Suomessa ei ole kokenut syrjintää, ennakkoluuloja tai häirintää vähintäänkin yksittäisiä kertoja puhuessaan saamea.

Asiasanat saamenkieliset, saamelaiset, saamen kielilaki, kielelliset oikeudet, saamenkieliset palvelut, saamen kielet Suomessa, saamelaisten kotiseutualue, kaupunkisaamelaiset

ISBN PDF 978-952-259-877-6
Asianumero VN/6256/2019

ISSN PDF 2490-0990
Hankenumero

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-877-6>

Samebarometer 2020

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2021:14		Tema	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet		
Författare	Laura Arola		
Språk	skoltsamiska	Sidantal	80

Referat

Samebarometern 2020 beskriver de samiskspråkigas erfarenheter av tjänster på samiska, tillgodoseendet av de språkliga rättigheterna samt av det språkliga klimatet. Till svars personer valdes de myndiga personer (1 430) vars modersmål enligt befolkningsregistret är samiska. Enkäten besvarades av en femtedel av de utvalda personerna (291), av vilka 64 procent bor i samernas hembygdsområde och 36 procent utanför hembygdsområdet.

Svarspersonerna upplevde att möjligheterna att få tjänster på samiska och informationen om tjänsterna var bristande. De ansåg att tillgången till tjänster är dålig. Enligt enkäten är hälsovårdstjänsterna de viktigaste tjänsterna på samiska. Därefter kommer utbildnings- och socialtjänsterna och polisen. Tillgången till och informationen om tjänsterna är bäst i Utsjoki kommun.

På enare- och skoltsamiska finns det få tjänster att tillgå. Svarspersonerna upplever de språkliga rättigheterna som viktiga, men i praktiken försöker bara en liten del av dem få tjänster på samiska. Orsaken till detta är problemen med tillgången till tjänster och tjänsternas funktionalitet, informationen om tjänsterna och det upplevda språkklimatet. Erfarenheterna av det allmänna språkklimatet var varierande. I hembygdsområdet upplever en tredjedel att förhållandet mellan de finskspråkiga och de samiskspråkiga i kommunen är minst bra och nästan hälften att förhållandet är varierande. Hälften av svarspersonerna som bor i hembygdsområdet och en tredjedel av dem som bor på andra håll i Finland har inte upplevt diskriminering, fördomar eller trakasserier åtminstone några enskilda gånger när de talat samiska.

Nyckelord samiska språklagen, tjänster på samiska, de samiska språken i Finland, samernas hembygdsområde, stadssamer, samer, samiskspråkiga, samiska språket, språkliga rättigheter

ISBN PDF	978-952-259-877-6	ISSN PDF	2490-0990
Ärendenummer	VN/6256/2019	Projektnummer	

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-877-6>

Sámi Barometer 2020

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2021:14	Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Authors	Laura Arola	
Language	Skolt Sami	Pages 80

Abstract

The Sámi Barometer 2020 examines Sámi speakers' experiences of services provided in the Sámi languages, the realisation of linguistic rights, and the linguistic climate in Finland. The survey was conducted among adults whose mother tongue is Sámi according to the Population Information System (1,430). One fifth of the people in the target group (291) responded to the survey, of whom 64 per cent live in the Sámi homeland and 36 per cent in other parts of Finland.

Respondents considered that services available in Sámi and the provision of information about them are inadequate. The availability of services is not considered good. Health services are deemed the most important services that should be available in the Sámi languages. The next important ones are education, social services and the police. Services and information about them are best available in the municipality of Utsjoki. There are few services available in the Inari Sámi and Skolt Sámi languages.

While respondents think that linguistic rights are important, a significant share of them do not, in practice, seek out services in the Sámi languages. This is due to problems with the availability and functioning of the services, the provision of information about the services, and the perceived linguistic climate. The way respondents experience the overall linguistic climate varies a lot. In the Sámi homeland, one in three respondents think that the relations between Finnish and Sámi speakers in their municipality are at least good, while almost half of respondents think that the relations are variable. Half of respondents living in the homeland and one third of respondents living in other parts of Finland have not experienced discrimination, prejudice or harassment when speaking Sámi at least in individual cases.

Keywords Sámi Language Act, services in Sámi, Sámi languages in Finland, Sámi homeland, Sámi people, City Sámi, Sámi speakers, Sámi languages, linguistic rights

ISBN PDF Reference number	978-952-259-877-6 VN/6256/2019	ISSN PDF Project number	2490-0990
----------------------------------	-----------------------------------	--------------------------------	-----------

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-877-6>

Siiskõs

1 Aalgtõs	8
1.1 Tuâggõs.....	9
1.1.1 Sää'mkiõl.....	9
1.1.2 Sää'mkiõllsa statistiikkin.....	11
1.1.3 Sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđ	14
1.1.4 Ääi'jab čiołgtõõzz da tu'tkkummuž	16
1.1.5 Sää'mkiõllsaž kääzzkõõzz.....	19
1.1.5.1 Kää'dd da koo'ddi sää'mkiõllsaž kääzzkõõzz	20
1.1.5.2 Riikkvaaldâšm sää'mkiõllsaž kääzzkõõzz.....	23
1.2 Tu'tkkummuž tuejjeemnää'll da aunstõs.....	25
1.2.1 Vuä'pstemjoukk	25
1.2.2 Täävtõsjoukk	26
1.2.3 Aunstõsnoormõš da kõjldõslomakk	26
1.2.4 Aunstõõzz kiõtt'tõõllmõš	29
2 Puäđõõzz	31
2.1 Aunstõs	31
2.2 Va'stee'ji tuâggõsteâđ	34
2.3 Va'stee'ji kiõlltäidd da kiõli âânmõš	37
2.3.1 Kiõlltäidd	37
2.3.2 Kiõli âânmõš	40
2.4 Kiõl'laž vuõiggâdvuõđ.....	44
2.5 Kääzzkõõzzi vuäžžmõš.....	46
2.5.1 Koo'ddi sää'mkiõllsaž kääzzkõõzz	48
2.5.2 Riikklaž sää'mkiõllsaž kääzzkõõzz.....	55
2.6 Sää'mkiõllsai kääzzkõõzzi ou'deemtaarb	59
2.6.1 Kiõl'laž vuõiggâdvuõđid vaaiktummuš.....	62
2.6.2 Kiõl'laž toobdâlm	65
3 Õ'htekeässmõš	69
4 Loppân	73
Teättkääv	78
Lää'jj	80

1 Aalgtõs

Sää'mbaromettar 2020 lij tu'tkõmmuš sää'mkiõllsai kiõl'laž vuõiggädvuõdi teäuddjumšest. Tu'tkõmmuš vi'kõš čöõđ vuõiggädvuõttministeria da Oulu universitee'tt Giellagas-instituutt õhttsažha'ŋkõssân. Tu'tkõmmuš čöõđviikkjen tääimai Laura Arola (Uccjokk). Ha'ŋkõõzz vasttõõzlaž jáá'dteei leäi Giellagas-instituutt jáá'dteei Anni-Siiri Länsman.

Vuõiggädvuõttministeria tuájjan lij seu'rrjed kiõll-laa'jji tiu'ddepiijmõõžž da suävldummuž di u'vded siázstõõzzid lää'jjiõttummša õhtneei kõõčmõõžžin, kook kue'skõke meersažkiõlid. Ee'ttiċ-kádda uu'det vaalpõõ'ji halltõõzz muštllõõzz kiõll-lää'jjiõttummuž suävldummšest (kiõllmuštllõs). Vuõiggädvuõttministeria valmštáall kiõllmuštllõõzz. Kiõllmuštllõõzzâst kiõtt'tõõlât lää'dd- da ruõccċiõli lââ'ssen aainâs sää'mkiõl, romanċiõl da sie'vvemkiõl. Muštllõõzzâst tä'rċstõõlât jeä'rbi mie'ldd kiõll-lää'jjiõttummuž suävldummuž, kiõl'laž vuõiggädvuõdi teäuddjummuž di jánnam kiõllkõõski ouddnummuž.

Miärkteei vue'ss kiõllmuštllõõzzâst lij meerlai kiõčċlâsttmõš kiõl'laž vuõiggädvuõdi teäuddjumšest. Meerlai kiõčċlâsttmõõžžin lij norrum aunstõs kiõllbaromettar veäkka. Kiõllbaromettar va'lddeš ââ'nna ruõccċiõl vue'zzest ee'jj 2004. Sää'mbaromettar ra'jješ vuõssmõs vuâra ee'jj 2016 (Pasanen 2016). Te'l tä'rċstõ'lleš, mä'htt sää'mkiõllsai kiõl'laž vuõiggädvuõd teäuddje sä'mmlai dommvuu'dest. Ee'jj 2020 sää'mbaromettrest lie mie'ldd dommvuu'd âalgbeä'lnn jâlstei sää'mkiõllsa še. Ee'jj 2020 raajât vuõssmõs vuâra sie'vvemkiõllbaromettar še. Baromettri aunstõõzzid puä'det ââ'nned kiõl'laž vuõiggädvuõdi seu'rrjemindikaattoorin di almmjallaš kiõllpolitiikk õhtneei valmštõõllâmtuâjast.

Tän rapoortâst puu'tet ou'dde aunstõsnoormõõžž puäđõõzzid, kook kuõ'skõke sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzid da sää'mkiõllsai kiõčċlâsttam kiõlltoobdâlm. Lâaggast 1 puu'tet ou'dde sää'mkiõllsai kiõl'laž vuõiggädvuõdid di ää'sš pirr ääi'jben rajjum tu'tkõmmušid da čiolgtõõzzid. Lâaggast 2 puu'tet ou'dde tän tu'tkõmmuš raajjâmprosees da aunstõõzz di mõnât čöõđ kõskksaž puäđõõzzid, lâaggast 3 lij puäđõõzzi õ'htekeässmõš da analyys da lâaggast 4 siázstõõzz, koid tän tu'tkõmmuš vuäđald uu'det sä'mmlai kiõl'laž vuõiggädvuõdi pue'reem diõtt.

1.1 Tuâggôs

Tân lââggast mušttlet takaiteâđ sää'mkiöllsai da sij låâkkmie'ri pirr, puu'tet ou'dde sä'mmlai kiöl'laž vuöiggâdvuöđid lää'jjsiöttummšest, da kiöččât ää'sšest ääi'jben rajjum tu'tkšummšid di sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzi änn'jōžvue'ji.

1.1.1 Sää'mkiöl

Lää'ddjânnmest mainstet koumm sää'mkiöl: aanarsää'm-, nuörttsää'm- da tâ'vvsää'mkiöl.

Aanarsää'mkiöll lij ä'rbbvuöđlânji mainstum tâ'k änn'jōž Lää'ddjânnam vuu'dest, Aanarjääu'r pirrōōzzâst. Arvvlōōzz mie'ldd aanarsää'mkiöl mainsteei lie nu'tt 450 (Olthuis & al. 2013: 23–30; Olthuis & Trosterud 2015). 1900-lââgg mâ'ņņbeä'lnn aanarsää'mōōutstōōzzâst šōōddi jā'ttlōs kiöllvaajtōs lää'ddkiölle, da 1980-lââggast kuâsttji samai čiolggsen, što kiöll puâđči läppjed. 1990-lââggast meä'rmeâldlaž kiölljeälltemtuâjji kuuitâg aa'lji kiöllōōutstōōzzâst, da aanarsää'mkiöll lij vaiggâd vue'lğgemsââ'jest huölkâni samai puârast jeälltum jm. seä'brrtoi'mmjummuž, kiöllpie'sstoi'mmjummuž da tuâjjaâ'kknaroo'de jurddum kiöllškooultummši pääi'k (kč. ouddm. Pasanen 2015; Olthuis, Kivelä & Skutnabb-Kangas 2013). Mōōnni ee'kkloo'jji o'nnstee'jes jeälltemtuâjast huölkâni aanarsää'mkiöl vue'kk lij öinn rââ'žž, da kiöll lij vaarvuâlaž.

Nuörttsää'mkiöl mainstemvu'vdd Lää'ddjânnmest lij Aanar kââ'dd nuörttvue'zzin, koozz šuurmōs vue'zz Peäccmest evakuōsttum nuörttsä'mmlain aazzeš, ko lââ'ssväinn puuđi. Arvvlōōzz mie'ldd Lää'ddjânnmest lie öhttsi'žže nu'tt 300 nuörttsää'mkiöl mainstee'jed, leša hue'nmōs arvvlōōzz mie'ldd pâi nu'tt 150 (Feist 2015: 22). Nuörttsä'mmlai vu'vdd juâtkkai Ruōššjânnam da Taarrjânnam beälla, leša änn'jōžäai'j nuörttsää'mkiöl mainsteei lie Ruōššjânnmest jäänmōsân muä'ddlo da Taarrjânnmest jie de'be ni voo'ps. Nuörttsää'mkiöl kiöllvue'kk lij Lää'ddjânnmest še pâi huânn'nam o'dđestaazztummšest ää'ljee'l, da kiöll lij samai vaarvuâlaž. Mâ'te aanarsää'mkiöl vue'zzest še, kiöl serddmōš öđđ puölvvōōggid lij pōō'ji obbnes puâtkknam pōörtin, da kiöll lij tōn diött samai vaarvuâlaž. Mōōnni aai'ji kiöllvaajtōōzz ouddnummuž leät vuâžžam siōmmna jāârglum, da tân poodd lie e'pet päärna, kook mättješkuä'tte nuörttsää'mkiöl kiöllpie'zzin da dââma.

Tâ'vvsää'mkiöll lij mainsteimeä'r beä'lest šuurab ko jee'res sää'mkiöl. Kiöl säâ'jj lij geopolitiilânji še jii'jjesnallšem, ko mainsteeiōōutstōs juâkkâätt koumm rii'kke. Lää'ddjânnmest tâ'vvsää'mkiöl ä'rbbvuöđlaž mainstemvuu'd lie Uccjoogg da Jeänōōgg kââ'dd, Aanar kââ'dd nuörtt- da tâ'vv-vue'zz di Suä'djel kââ'dd

tâ'vv-vue'ss. Takainalla arvveš, što mainsteei lie Lää'ddjânnmest nu'tt 2000, leša tät låakk kuâsttai åârram määngin teättkääivain ju'n kuu'kk, ij-ga leäkku aivv čiolgâs, koozz töt algveärlânji vuâđđââvv. Kuuitâg šuurmôs vue'ss tâ'vvsää'mkiõl kiõllõoutstõõzzâst lij Taarrjânnam beä'Inn, ko'st lie arvvlöõzz mie'ldd 15 000 mainstee'jed, da Ruõccjânnmest še arvvlet lee'd nu'tt 5 000 mainstee'jed. Tâ'vvsää'mkiõll lij jee'res sää'mkiõlid ravvsab sâ'jstes huõlkâni še vaarvuâlaž kiõll, ko tön serddmõš puõ'tti puõlvvõõggid lij njuõrrâm jõnn vue'zzest mainstemvuu'dstes da paai'ki puátkknam obbnes še. Kiõl jealltem diõtt lij tuejjuum määngsuârggsaž tuâjj aainâs 1980-låaggast vue'ljee'l, da määngin sõõ'jin kiõl sââ'j leät vuäžžam nânuum da ouddnam kiõllvaajtõõzz jâârglum.

Lää'ddjânnmest mainstum sää'mkiõl lie miâlggâd ââlda sokk-kiõl kõskkneez. Aanar-da tâ'vvsää'mkiõl mainsteei vuä'tte täujja miâlggâd uu'cces harjjnummšin mättjed fi'ttjed kuei'meez miâlggâd puârast, leša nuõrttsää'mkiõl kõskk täid kiõlid lij šuurab. Še aanar- da tâ'vvsää'mkiõl kõskksaž fi'ttjemvuõ'tte vaikat mainstee'ji suõmi kõskk kuei'msteez, da ouddmiârkân Ruõccjânnam le'be Taarrjânnam tâ'vvsää'mkiõl mainsteei ij vie'ltkâni fi'ttje'če aanarsää'mkiõl.

Âlgg vuâmmšed, što jee'res sää'mkiõli mainsteeimeä'r vuâđđâ'vve arvvlöõzzid, jie-ga tää'rkes teäđ leäkku vuäžžamnalla. Lââ'ssen "kiõl mainsteei" fi'ttõs lij vaarvuâlaž kiõli õhttvuõđđâst ju'n nâkmen määngto'lkkëemnellšem ko nâkam kiõllõoutstõõzzid ko'lle kiõlltäaid da kiõllââ'nnemva'lljummši beä'lest samai määngnallšem oummu. Sõrgg puk sää'mkiõli mainsteei lie kuei't- le'be määngkiõllsa, da vaaldše jälstemjânnmeez meersažkiõl še ju'n-a jie'nnkiõllân le'be aainâs âlddsin jie'nnkiõl nalla; jeä'rben nuõrab ââ'kkpuõlvvõõggi se'st pâi hää'rvbest sää'mkiõll lij ravvsab kiõll. Nuu'bb beä'Inn revitalisaatio diõtt mainsteeiõoutstõõzzâst lie jiânnai kiõl vuõrâsooumžen le'be hâ't kiõll-lauggi pääi'k mättjam õõ'nni. 'Sää'mkiõllsa' meä'rtõõllmõõžž da ärvvtõõllmõõžž problematiikkâst kč. ouddm. Pasanen (2015: 40–42, 73–76, 163–170).

1.1.2 Sää'mkiöllsa statistiikkin

Lää'ddjännmest sää'mvuod meä'rtöölät sää'mte'gglää'jjest (Lää'kk sää'mtee'ggest 974/1995). Sä'mmlain juu'rdet lää'jjest oummu, kää'tt äänn jiiijäs sä'mmli'žžen, öölgtee'l:

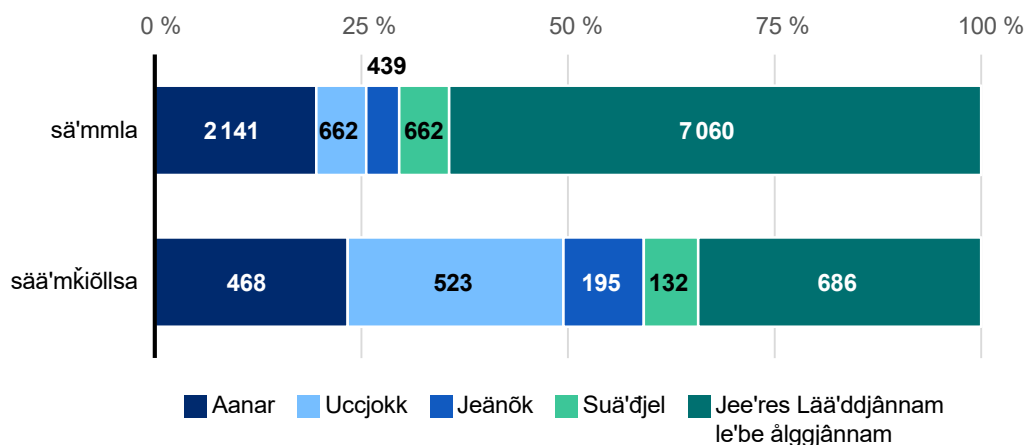
- što son jiöčč le'be aainäs öhtt suu puärrsin le'be äkk le'be ä'jj lij mä'ttjam sää'mkiöl vuössmös kiöllän; le'be
- što son lij nákam oummu kää'rmlač, kää'tt lij mie'rkkuum tuöddâr-, meä'cc- le'be kue'llšii'llilappli'žžen mädd-, piidkue'ddem- le'be jiöggkee'rjest; le'be
- što aainäs öhtt suu puärrsin lij mie'rkkuum le'be le'čči vuäittam lee'd mie'rkkuum jionnvuöiggädvuöttne'kken sää'm parlamee'nt le'be sää'mtee'gğ vaalin.

Ee'jj 2019 Sää'mtee'gğ vaali ääi'j rajjum statistiikki mie'ldd sä'mmlai lää'kkmie'rr Lää'ddjännmest leäi 10 759 (Sää'mte'gğ 2019). See'st sä'mmlai dommvuu'dest jälste 3406, dommvuu'd äälgbeä'lnn Lää'ddjännmest 6681 da älggjännmin 672. Dommvuu'dest ä'te jääläst tä'lk vuälla kuälmös (31,7 %) Lää'ddjännam sä'mmlain; vuu'd äälgbeä'lnn jälstei sää'mnarood mie'rr lij šornnam viökkšänji 1960–1970-lääggain ää'ljee'l (Heikkilä & al. 2019: 16).

Ee'jj 2019 sää'mkiöll leäi mie'rkkuum 2004 oummu jie'nnkiöllän meerteättriäšldö'kke, kää'tt va'sttad 18,6 % Lää'ddjännam sä'mmlain. Sää'mkiöllsi'žžen mie'rkkuum jie juäkkööd ni voo'ps tää'zzeld sää'mnaroo'd se'st Jälstemkoo'ddi juäggalm čoo'ree rä'tkkeeinalla kuei'msteez, ko ve'rddeet kōskkneez jie'nnkiöl beä'lest sää'mkiöllsaž narood (meerteättriäšldöög teäđai mie'ldd) da sää'mnarood (Sää'mtee'gğ 2019 mie'ldd). Mä'te Kää'vvpirstöögğât 1 puätt ou'dde, sä'mmlai dommvuu'd koo'ddin¹ jälste sää'mkiöllsain joba nu'tt kue'htt kuälmadvue'zz, leša puk sää'mnaroodâst pâi nu'tt öhtt kuälmadvue'ss.

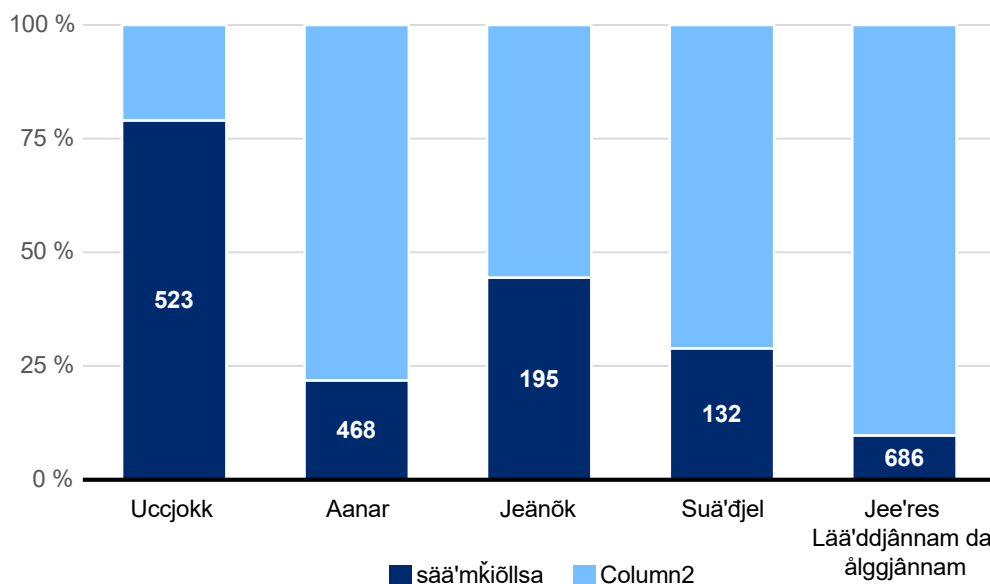
¹ Sä'mmlai dommvu'vdd kätt Jeänöögğ, Aanar da Uccjoogg koo'ddid obbnes di Suä'djel kää'dd tä'vv-vue'zzest Lappi paalgâskää'dd vuu'd. Statistikk-kōöskööz olmstättam narodrajjâz kuöskki teättnorldööggin jeät rä'tkkuku Lappi paalgâskää'dd vuu'd da Suä'djel kää'dd jee'res vue'zzi aassjid kuöskki statistikkteäđaid, de tän öhtvuöđâst vuei'tet tä'rkstöölläd tä'lk vue'jj sä'mmlai dommvuu'd koo'ddin (obb Suä'djel mie'ldd looggee'l).

Kää'vvpirstök 1. Sää'mkiöllsaž narod di sää'mnarood juäkkööttmōš jälstemkoo'ddi mie'ldd e. 2019.

Sää'mkiöllsaž narod lij ä'te nännsänji nárrijam sä'mmlai dommvoudda, hä't seämma ij kuōsk sää'mnarood obbvuōttän. Lij vue'rddem-meäldlaž, što dommvuu'd äälgbeä'lnn kiöll ij sirddu puō'tti puōlvvōōggid seämmanalla ko dommvuu'dest, ko dommvuu'd äälgbeä'lnn kiō'le lij miärkteeinalla uu'ccben tuärjj pirrōōtti kiöllōōutstöōzzâst, oudpeämmast da škouulmätt'tōōzzâst. Nuu'bb beä'lnn sää'mvuu'd koo'ddi kōōsk še lie miärkteei jeä'rdōōzz tōn beä'lest, mōōn jōnn vue'ss kää'ddest jälsteei sä'mmlain lie mie'rkkuum jie'nnkiöl beä'lest sää'mkiöllsižžen. Jeä'rben Uccjoogg kää'ddest vuässōs lij samai ölli. Juō'kk ä'rnn dommvuu'd koo'ddin sää'mkiöllsai vuässōs sää'mnaroodâst lij jännai šuurab ko vuu'd äälgbeä'lnn jälsteei sää'mnarood se'st (kč. Kää'vvpirstök 2).

Kää'vvpirstök 2. Meerteättriäšldö'kķe jie'nnkiöl beä'lest sää'mkiöllsi'žžen mie'rķķuum oumumi vuässös sää'mnaroodâst e. 2019.²

Älgg vuämmšed, što meerteättriäšldö'gg jie'nnkiöllmeärkkööz jie uu'd vuöigg koo'v sää'mkiöllsaž narood meä'rest. Šuurmös vue'ss töin, ķeäi jie'nnkiöllân lij mie'rķķuum sää'mkiöll, lie aabšekâni tuöttvuöđâst še sää'mkiöllsaž oummu. Nuu'bb ärra va'stteei tu'mmstö'gg jeät pöšttu tuejjeed: hä't sää'moummu jie'nnkiöllân lij mie'rķķuum lää'ddkiöll, son sätt kuuitâg siltteed sää'mkiöl samai puârast le'be lee'd joba sää'mkiöl jie'nnkiöllsaž mainsteei. Täâzz lie mäâng mäâin. Miärkteei vue'ss sää'mkiöllsain lie kuei'tkiöllsa, leša meerteättriäšldö'kķe lij vuei'tlvaž mie'rķķeed tä'lķ ööut jie'nnkiöl, hä't vuei'ttemvuö'tt mäâng ķiöl mie'rķķummša lij se'lvtum (Vuöiggädvuö'ttministeria 2020). Vue'ss sää'mkiöllsain jie toobd vuei'ttemvuö'd mie'rķķeed sää'mkiöl jie'nnkiöllân meerteäđaid le'be äâ'n ää'sš miärktee'jen. Teäđ jie še leäkku jee'res puölvvö'ggi koo'sk äâ'nteei verddö'llma, ko sää'mkiöl leät älggam veiddsubun mie'rķķeed jie'nnkiöllân meerteättriäšldö'kķe eman ee'jjest 1992 ää'ljee'l sää'mkiöll-lää'jj viö'ķķepuä'ttmö'žž diö'tt (Pasanen 2016: 12). Jeä'rben puârnsab sää'mnarood se'st lij takainallšem, što jie'nnkiöllân meerteättriäšldö'kķe lij mie'rķķuum lää'ddkiöll oummu tuöttääššläž ķiölltuäggö'özzâst huö'lkâni. Lij ä'te

² Kää'vvpirstök 2 vuäđđäâvv statistikk-kööskööz da Sää'mtee'ğğ (2019) ölmstäâttam teäđaid Lää'ddjânnam sä'mmlai lääkkmie'rin vuu'di mie'ldd. Kää'vvpirstök äânn se'st siömmna prââsteei aabšö'ööz, koon mie'ldd puk meerteättriäšldö'kķe jie'nnkiöl beä'lest sää'mkiöllsi'žžen mie'rķķuum oummu le'čče še oummu, koid Sää'mtee'ğğ (2019) statistiikkin ķiöččât sä'mmli'žžen. Aivv juö'ķķ'ka beä'lest tät ij možât tuö'lle, leša čö'rstö'ögg le'žže kuuitâg tön vee'rd hää'rv, što töin lij tä'lķ occanj, jös ni voo'ps statistiikklaž miärktös.

viggâmnalla, što sää'mkiöllsaž narood mie'rr lij šuurab ko meerteâđain ou'dde puõ'tti 2004 ooumžed. Nu'bb vä'žželvuõtt lij, što ouddâl ee'jj 2013 jee'res sää'mkiõlid jeät leäkku jeärtõöllâm meerteâtriâšldõõggâst, ij-ga teâđai nuäjjä tön diõtt vuei't ni voo'ps ärvvtõöllâd jee'res sää'mkiõli mainsteemie'rid. Tãn diõtt še määŋgin tãn čiolgtõõzz vä'lddõ'sse kuullâm oummin jeät leäkku vuäittam tie'tted, lij-a kōõččmōõžžâst jie'nnkiõl beä'lest tâ'vv-, aanar- avi nuõrttsää'mkiöllsaž ooumaž.

1.1.3 Sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđ

Sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđid šiõtteet vuâđdlää'jjest (17.3 §), koon mie'ldd sä'mmlain lij vuõiggâdvuõtt kiõlâz da kulttuurâz tuõ'lljummša. Vuõiggâdvuõđ lie staanuum vue'llgab lää'jjsiõttummšin, koin vääžn'jummuz lie sää'mkiõll-lää'kk 1086/2003, vuâđdmätt'tõslää'kk 628/1998, ouddpeâmmllää'kk 540/2018, sää'mte'gglää'kk 1995/974, lää'kk Yleisradio toi'mmjummšest 1380/1993 da lää'jj puõcci sââ'jest 785/1992 di sosiaalhuâl ä'sšnee'kk sââ'jest da vuõiggâdvuõđin 812/2000.

Sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđid raavees jee'rab Lää'ddjânnmest vuõssmõs vuâra ee'jj 1992 (Lää'kk sää'mkiõl äâ'nnmest ve'rğgnii'kk 516/1991). Ee'jj 2004 aalgâst puõ'di viõ'kke odđ veiddsubun ka'tti sää'mkiõll-lää'kk. Tõn mie'ldd sä'mmlast lij vuõiggâdvuõtt häiddad aa'sšid riikk da kââ'dd ve'rğgnii'kkivui'm sää'mkiõlle sä'mmlai dommvuu'dest di jeä'rben nõõmtum toi'mmjee'jvui'm pirr Lää'ddjânnam. Sää'mkiõll-lää'kk staanad nu'tt-i sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđid, da sä'mmlain juu'rdet tõid oummid, koid meä'rtõõlât pââibeä'lnn siteerõsttum sää'mtee'ggest uvddum lää'jjest. Lää'jj 7 § nâânad sä'mmli'žže vuõiggâdvuõđ i'lmmed sää'mkiõl jie'nnkiõllân meerteâtriâšldõ'kke. Sää'mkiõll-lää'kk staanad kiõl'laž vuõiggâdvuõđid pirr Lää'ddjânnam da lââ'ssen tiõttum kiõl'laž vuõiggâdvuõđid sä'mmlai dommvuu'dest. (Sää'mkiõll-lää'kk 1086/2003.) Dommvu'vdd lij meä'rtõllum sää'mte'gglää'jjest, da tōõzz ko'le Uccjoogg, Jeänõõgg da Aanar kââ'dd di Suä'djel kââ'dd tâ'vv-vue'ss le'be Lappi paalgâskââ'dd vu'vdd. Sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđ lie čiolggsânji veiddsab sä'mmlai dommvuu'dest ko tön åalgbeä'lnn.

Kiõll-lää'kk õõlgat ve'rğgnii'kkid äâ'nned huõl, što kääzzkõõzzi puu'ttummša lie nokk sää'mkiöllsaž tuäjjla. Jõs sää'mkiöllsaž tuäjjla jie leäkku, ve'rğgnež älgg äâ'nned huõl tu'lkkummšest sää'mkiõl da lää'ddkiõl kōõsk. Lää'jj mie'rren lij, što "sä'mmlai kiõl'laž vuõiggâdvuõđid čõõđtet tõntää, što tõid taarbaš jee'rab nuäjjõõttâd". Sää'mkiõll-lää'jj 3 §:st tuõđât, što lää'kk kuâskk "aanarsää'm-, nuõrttsää'm- da tâ'vvsää'mkiõl õnnum kiõl le'be vuei'vvääššlaž täävtõsjoouk mie'ldd". (Sää'mkiõll-lää'kk 1086/2003.) Kiõll-lää'jj teäuddjummuž älgg seu'rjed še tön diõtt, što vuei'tet plaaneed sää'mkiöllsaž kääzzkõõzzid kookkas juu'rdee'l, ouddmiärkkân ää'ljee'l tarbsõs

rekrytâ'stemprosee'ssid šiögg aai'jin. Ööutverddsažvuöttlää'jj meâldlaž čârstemkiöld kuâskk kääzzköözzid še. Ve'rğğnee'kk â'lğğe ärvvtööllâd ööutverddsažvuöd teâuddjummuž toi'mmjummše'stez da ä'lğğed taarbšum tääimaid ööutverddsažvuöd ouu'deem diött (Ööutverddsažvuöttlää'kk 1325/2014).

Ouddpeâmmllää'kk öölgat koo'ddid jä'rjsted päärnai pei'vvhâaid sää'mkiö'lle: "Kâ'dd älgg ââ'nned huöl tō'st, što päärnaž vuäitt vuäžžad ouddpeâmm päärna jie'nnkiöllân le'ddi lää'dd- le'be ruöcckiö'lle le'be sää'mkiöll-lää'jj (1086/2003) 3 § 1 pääi'kkest jurddum sää'mkiö'lle" (540/2018). Vuâđđmätt'töslää'jj mie'ldd däs "Sä'mmlai dommvuu'dest jâlstei sää'mkiöl siltteei škoounii'kkäi mätt'töözz älgg u'vdded vä'lddvue'zzi sää'mkiö'lle" (Vuâđđmätt'töslää'kk 628/1998). Älgg vuâmmšed, što ouddpeâmmast da mätt'töözzâst lie jânnai jee'res toi'mmjummuš še ko täl'k jiočč pei'vvhâidd da mätt'tös, da kiöll-lää'kk kuâskk tän jee'res toi'mmjummuš še te'l, ko sää'mkiöllsaž hâidd aa'sšid ve'rğğnii'kkîn.

Yleisradiolää'jj 7 § peä'lstes öölgat Yleisradio Oy ta'rjjeed kääzzköözzid sää'mkiö'lle (Lää'kk Yleisradio Oy:st 1380/1993). Jie'nnkiöl lokkuvälddmöš lij lää'jjest puöcci säâ'jest da vuöiggâdvuöđin (785/1992) di lää'jjest sosiaalhuâl ä'sšnee'kk säâ'jest da vuöiggâdvuöđin (812/2000). Lää'meskääzzkööslää'jj meâldlânji ä'sšnee'kkest lij taarbše'mmen vuöiggâdvuött vuäžžad tu'lkkummuž suu jie'nnkiö'lle.

Sää'mvuu'd äalgbeä'lnn kiöl'laž vuöiggâdvuöd kue'skke vä'lddvue'zzest päärnâid, koin lij vuöiggâdvuött jie'nnkiöllsaž pei'vvhoiddu da škooulâst kuei't neätelčiâss vee'rd jiiijâz jie'nnkiöl tiuddee mätt'tö'sse. Tânn lââ'ssen kiöll-lää'kk stânad vuöiggâdvuöd hâiddad aa'sšid tiöttum vä'lddkââddlaž ve'rğğnii'kkivui'm sää'mkiö'lle. Sä'mmlai dommvuu'd äalgbeällsa kââ'dd jie'vui't vuäžžad tuärjjöözz sää'mkiöllsaž mätt'tö'sse, mâ'te sä'mmlai dommvuu'd kââ'dd. Tök jie'vuäžž ni sää'mkiöllsaž narood vuâđald pââ'juum riiktuärjjöözz jie-ga vüei't oocçad sää'mkiöllsaž sosiaal- da tiörvâsvuöttkääzzköözzi puu't'em vääras jurddum jee'rab mie'rtie'ğğ le'be ouddpeâmm jä'rjstummša jee'rab lââ'ssvue'zz. Sä'mmlai kulttuur- da kiöllpie'sstoi'mmjummša miöđât teäggtoözz obb jânnma.

Sä'mmlai kiöl'laž vuöiggâdvuöd lie meä'rtöllum jee'res laa'jjin jee'res nalla. Sää'mkiöll-lää'jjest meä'rtöllum kiöl'laž vuöiggâdvuöd kue'skke pukid sää'mte'ğğlää'jj ju'rddem sä'mmlaid. Sää'mkiöll-lää'jj meâldlaž vuöiggâdvuöd jie'leäkku čönnum meerteättriäšldö'kke mie'rkkuum jie'nnkiö'lle (Näkkäläjäarvi 2007: 14). Ouddpeâmmllää'jjest kuuitâg vuöiggâdvuött sää'mkiöllsaž ouddpiömmu lij čönnum päärna jie'nnkiö'lle da vuâđđmätt'töslää'jjest sää'mkiöl siltummša. Sää'mtee'ğğ mie'ldd (Sää'mte'ğğ 2013) tä'st juu'rdet nu'tt-i päärna juriidlaž jie'nnkiöl, da sosiaal- da tiörvâsvuöttministeria sää'mteggga ee'jj 2011 u'vddem ciälkâlm mie'ldd juriidlaž jie'nnkiöllân kiöččât meerteâđaid i'lmmtum jie'nnkiöl (Lehtola & Ruotsala

2017)³. Kuuitâg ouddpeâmmilää'jj tää'rkes vuâđđöllmin tää'rktet, što päärna vuöiggâdvuöđâst vuäžžad ouddpeâmm päärna jie'nnkiö'lle tu'mmje päärna puärraz le'be jee'res huölteei. Veä'kkvuöiggâdvuöttä'sšoumaž še lij tuöttâm, što hä't meerteättriäšldö'kke mie'rkkuum teätt oudd nâânas čuäjtöözz oummu jie'nnkiö'lâst, ij teäđ öhttu vuei't äâ'nned rä'tkkeei ä'sšen tu'mmjee'n vuöiggâdvuöđ sää'mkiöllsaž ouddpiömmu da tön jä'rjstemnälla.⁴

Juö'kk ve'rğğnee'kkest lij öölgôs vuäppâd sä'mmlai kiö'l'laž vuöiggâdvuöđi teäuddjummuž jijjäs toi'mmjummšest. Tän lââ'ssen sää'mkiöll-lää'jj teäuddjummuž vuä'ppe vuöiggâdvuöttministeria da Sää'mte'ğğ. Sää'mte'ğğ ölmstätt vaalpö'ji mušttlöözz kiöll-lää'jj teäuddjummuž. Sää'mte'ğğ uu'di vuössmös sää'mkiöll-lää'jj kuöskki mušttlöözzâs ee'jj 2008. Öđđsumös mušttlös lij vaalpâ'jest 2016–2019.

Sää'mkiöll-lää'kk oudald sää'mkiöl tääid čuä'jtummuž kiölltuöđštöözzin. Vaiggâdvuöttân lij, što kiölltu'tkköözz vuäitt čööđted tä'lk tä'vvsää'mkiö'lâst. Tän pirr muštt'ti Näkkäläjärvä ju'n ee'jj 2007, leša vue'kk lij öinn seämma:

Aanarsää'mkiö'lâst da nuörttsää'mkiö'lâst ij vuei't čööđted aalmjallaš kiölltu'tkköözz. Kiölltu'tkkös lij plaaneemnalla, leša tön kai'bbjem nu'tt keerjlaž ko njäälmlaž tu'tkkösmateriaalâst lij vää'nn mä'te tu'tkköözz ärvvtööll'jin še. Vaiggâdvuöttân köskkvuöđâst sää'mkiöll-läkka lij töt, što sää'mkiöll-lää'kk oudald kiölltääid čuä'jtummuž kiölltuöđštöözzin, kää'tt lij vuei't'tem uu'ccbös-sää'mkiölin da peejj tõi mainstee'jid pannvuökksös säjja tuäjjoocâmvue'jjest. (Näkkäläjärvä 2007: 25.)

Nuörttsää'm- da aanarsää'mkiölin vuei'tet kuuitâg čööđted sää'mkiöll jie'nnkiöllân le'be vee'reškiöllân pä'jjmätt'tööttitee'st da täin kiölin še lij vuei'tlvaž čööđted määttaid universitee'ttest.

1.1.4 Ääi'jab čöölgtoözz da tu'tkkummuž

Sää'mkiöllsaž kääzzköözzin da sä'mmlai kiö'l'laž vuöiggâdvuöđi teäuddjummužest lie vuäžžamnalla jäännai teäđ.

Sää'mkiöll-lää'jj (1086/2003) 29 § meäldlânji Sää'mkiöl koontâr ööutsää'jest Sää'mtee'ğğ piijjâm kiöllsuävtöözzin oudd vaalpö'ji Sää'mteggä mušttlöözz

3 HE 40/2018 vp

4 EAO 18.12.2013, dnro 410/4/12, kuöskke'l sää'mkiöllsaž ouddpeâmm

sää'mkiöl kuoskki lää'jjišöttummuž suävldummšest di sä'mmlai kiöl'laž vuöiggädvuödi teäuddjummšest da kiölläärrmööžži ouddnummšest. Riikksuävtööz asetööz sää'mkiöll-lää'jj tiu'ddapiijmest (12.2.2004/108) 4 § mie'ldd sää'mkiöll-lää'kkmušttlöözz öhtteet Sää'mtee'gğest uvddum lää'jj (974/1995) 7 §:st jurddum Sää'mtee'gğ mušttlō'sse riikksuävtō'sse. Sää'mkiöll-lää'kk mušttlō'ozz u'vdeš vuössmōs vuāra 2008, da tōn vuāđđan leāi veiddsōs čiolgtōs *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006* (säāmas Sää'mkiöll-lää'jj teäuddjummuš ii'jji 2004-2006) (Näkkäläjäarvi 2007).

Čiolgtöözžäst täävtōsjoukkān le'jje vuössmōs kiöll-lää'jj sizz kuullām koo'ddi da riikk ve'rğğnee'kk di sää'morganisaatio da -öhttööz (Näkkäläjäarvi 2007: 12–13). Tu'tkkummšest puō'tte ou'dde tuōttšōs vāā'n kiöll-lää'jj teäuddjummšest. Sää'mkiöllsaž tuājjlai mie'rr leāi nu'tt kāāddlaž ko riikklaž sektoorāst ri'jtjetem, tu'lkkēemkääzkkōōzzi jä'rjstummšest le'jje määngin sōō'jin toolkte'mes äjnummuž, kiöll-lää'jj to'bddeš heājald da tōn pirr teāđteš occanj. Pukin heājmōsān teäuddje aanar- da nuōrttsää'mkiöl mainstee'ji kiöl'laž vuöiggädvuöđ.

Sää'mtee'gğ (2017) rapoort *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2012–2015* (säāmas Sää'mkiöll-lää'jj teäuddjummuš ii'jji 2012–2015) mie'ldd sää'mkiöll-lää'jj teäuddjummuš ij leāmmaž čuu't jīānnai puārnam ouu'dab tā'rkstōöllāmpāja ve'rdde'l lāāi ee'kked āāi'jben. Kiöll-lää'jj tobddmōš lij kääzkkōsta'rjee'ji se'st öinn heājj. Kōjldō'sse va'sttāām koo'ddi, riikk da öölmāsvaaldāšm va'stteei ö'ne kiöll-lää'jj čōōđ viikkmōōžž määng nalla vā'žžlen. Odđsumōs kiöllmušttlōs lij pāā'jest 2016–2019 (Sää'mte'gğ 2020).

Vāāžn'jummuš verddōöllāmpāi'kk Sää'mbaromettar 2020 -čiolgtō'sse lij nellj ee'jj āāi'jben rajjum Sää'mbaromettar 2016 (Pasanen 2016), ko'st tu'tkkeeš sää'mkiöll-lää'jj teäuddjummuš meerlai kiōččāmvue'jjest. Tā'rkstōöllmōōžž teāddceāklōs leāi sosiaal- da tiōrvāsvuōttkääzkkōōzzin. Čiolgtöözžäst tā'rkstō'leš, mā'htt jee'resākksa da sää'mvuu'd jee'res koo'ddin jālsteei sää'mkiöllsa kiōččlō'stte jiijjāskiöllsaž kääzkkōōzzi miārktōōzz da vuāžžmōōžž. Mōōntōöllmen leāi mainstā'tted te'lfoon pāāi'k kā'hcclo 20–80-ākksa ooumžed, kooi jie'nnkiöllān leāi meerteātriāšldō'kkē mie'rkkuum sää'mkiöll. Tān-i čiolgtöözž puāđōōzz čuā'jte, što sää'mkiöllsai vuöiggädvuöđ sää'mkiöllsaž kääzkkōōzzid teāuddje miālggād heājald. Pue'rmōs vue'kk leāi tā'vvsāā'mkiöllsain Uccjoogg kāā'ddest, heājmōs vā'st Suā'djel kā'ddnii'kkin di aanar- da nuōrttsää'mkiöl mainstee'jin. Obbnēs pāi siōm vue'ss va'sttee'jin leāi vuāžžam sosiaal- da tiōrvāsvuōttkääzkkōōzzid koon-ne sää'mkiō'lle. Samai vā'žžlen va'stteei vuei'ne sää'mkiöllsaž vuā'mmoummid da pāārnaid jurddum kääzkkōōzzi vāā'n. Nuu'bb beā'lnn tōid sää'mkiöllsaž kääzkkōōzzid, kook le'jje vuāžžamnalla, le'jješ toōđva. Tu'tkkummuž mie'ldd kääzkkōōzzi vuāžžmōš leāi va'sttee'ji miōlāst kuuitāg mātām vee'rd puārnam tu'tkkummuž

oudldeei ii'jjin. Šuurmös vue'ss va'sttee'jin öö'ni vuöiggädvuöđ sää'mkiöllsaž kääzzköözzid vääžn'jen.

Sää'mkiöllsaž kääzzköözzi vue'kk lij se'lvtum ee'jj 2017 še, ko sosiaal- da tiörväsvuöttministeria ti'll'ji Tâ'vv-Lää'ddjânnam sosiaalsue'rj siltteemköösköözz sää'mjuâkksest sää'mpäärnaid, -nuörid da -piärrjid ta'rjjeemnalla le'ddi kääzzköözzi änn'jözvue'jj kaart'töözz (Lehtola & Ruotsala 2017). Rapoortâst puu'tet ou'dde kääzzkösta'rjijummuž friskkvuöđid da ooudâsviikkâmtaarbid di uu'det siäzztöözzid kääzzkösvaa'ni tiuddeem diött. Čiölgttöözzâst tä'rkstö'lleš sä'mmlai dommvuu'd sää'mkiöllsaž kääzzköözzi puu't'tee'jid da sä'mmlai dommvuu'd äålgbeä'lnn Ruä'vnjaarg, Oulu, Tampere, Jyväskylä da vuei'vvgåårad kääzzköözzid. Rapoort aunstössân le'jje ääi'jab čiölgttöözz di kääzzköözzi puu't'tee'jid rajjum ne'ttpää'stköjldöözz.

Jäänmös vue'ss äšša öhttneei čiölgttöözzin kue'skķe vuöss-sââ'jest le'be tä'lk sä'mmlai dommvuu'd, leša tu'tkķeemha'ñķköözzâst *SÁRA – Saamelaisten hyvinvointi ja yhdenvertaisuus* (säemas Sä'mmlai pue'rrvââjmmöš da ööutverddsasvuött) (Heikkilä & al. 2019) tu'tkķeeš Lää'ddjânnmest sä'mmlai dommvuu'd äålgbeä'lnn jâlstei sä'mmlai pue'rrvââjmmöžž da aargâst pi'rğğummuž di sosiaal'laž vuässadvuöđ. Puäđöözzi mie'ldd sää'mkiöli säâ'jj lij heäjj sää'mvuu'd äålgbeä'lnn. Sää'mkiöllsaž kääzzköözz lie occanj, da tök räâ'jtâ've äåldmösân tä'vvsää'mkiöllsaž oudpeâmkkääzzköözzid da ķiöllpie'sstoi'mmjummša; jee'res suö'rji kääzzköözz di kääzzköözz aanar- da nuörttsää'mkiö'lle jie leäku vuäžžamnalla sörgg ni voo'ps. Ni lää'jjišöttummuž staaâm ķiöl'laž vuöiggädvuöđ jie täujja tiöuddu sää'mvuu'd äålgbeä'lnn, jeä'rben uu'ccab päi'kk-koo'ddin. Ko öhttsažkââddlaž tuärjj lij samai occanj da ķiöl'laž vuöiggädvuöđ teäuddje heäjald, sää'mkiöl tuö'll'jummuš sää'mvuu'd äålgbeä'lnn lij ķidd o'dinakai oummi da piärrji va'lljumšin da čäuddmööžžin. (Ķč. še Lehtola & Ruotsala 2017; Arola 2014).

Mätt'tös- da kulttuurministeria piijjâm sää'mkiöli da sää'mkiöllsaž mätt'töözz ooudâsviikkâmjoukk reåugg 2020-2021 sää'mkiöllsaž oudpeâm- da mätt'töskääzzköözzi ooudâsviikkâm ou'dde. Vue'ssen tuâj lij rajjum raportt sää'mkiöllsaž oudpeâm da mätt'töözz tuâjjlažkâ'ddvue'jjest da škooultemtaarbin (Arola 2020). Rapoort mie'ldd vää'nn sää'mkiöllsaž tuâjjlažkâ'ddest lij kōskksaž vaiggädvuött sää'mkiöllsaž oudpeâm- da mätt'töskääzzköözzi čööđviikkmet da ooudâsviikkmet, da konkreettlaž mätt'töözz da oudpeâm lââ'ssen töt räâjj vaiggubun jee'res kääzzköözzi (ouddm. škooulneķhuâl kääzzköözzi) ta'rjjummuž še sää'mkiöllsaž päärnaid da nuörid. Ooudâsviikkâmjooukâst se'lvtet tääimaid še sä'mmlai sosiaal- da tiörväsvuöttsue'rj tuâjjlažjoouk vuäžžmööžž staaaneem diött.

Euroopp suávtööz öhttvuöđâst táimmai ä'sštobddikomitea vuäpp kíol'laž vuöiggädvuöđid mie'rrkõöski. Tõt vuäpp vooudlaž kíolid da uu'ccbõskiõlid kuõskki euroopplaž vuäđđkee'rj (kíollvuäđđke'rjj) tiu'ddepiijjmõõžž vuäzzlažjânmin. Lää'ddjânnam še lij vuällaķee'rjtam vuäđđkee'rj da lij õölgum raportâ'stted kíoli vue'jjest. Odđsumõs ä'sštobddikomitea siázztõözzâst (Ministerkomitea 2018) tuöđât, što sää'mkíõli vue'zzest ouddnummuš lij šõddâm mättmateriaali ooudâsviikkemst da kíollpie'zzi toi'mmjummšest. Kuuitâg õinn sää'mkíõli ââ'nnemst lie vaiggädvuöđ jeä'rben tiõrvâsvuõttuâlast da sosiaalkääzzkõözzin. Ä'sštobddikomitea siázzat še, što sää'mkíõllsaž mätt'tõözz õölgci veeideed dommvuu'd åålgbeälla še, ko'st pâ'jjel 60 % sä'mmlain jâlste.

Õ'hteķeäsmõššân vuei'tet tuõttâd, što sää'mkíõllsaž kääzzkõözzi vue'jj da sä'mmlai kíol'laž vuöiggädvuöđid leät se'lvtam veiddsânji da ku'ķes äi'gõgkõõskâst. Čiõlgtõözzi puäđõözz lie juõ'ķknalla õhttneei da tõid vuei'tet vuä'need tän nalla:

- Sä'mmlai kíol'laž vuöiggädvuöđ teáuddje heäjald.
- Šuurmõs mäinn tõözz, što kíol'laž vuöiggädvuöđ jie tiõuddu, lij sää'mkíõllsaž tuâjjlažkââ'dd vää'nn.
- Jee'res mäain sää'mkíõllsaž kääzzkõözzi heäjas tässa lie ve'rõgnii'ķķi tie'dte'mesvuõtt sää'mkíõll-lää'jjest, occnjaž teáđtummuš sää'mkíõllsaž kääzzkõözzin di vää'n kääzzkõözzi ââ'nteeivuõđâst.
- Sää'mkíõllsai kíol'laž vuöiggädvuöđi teáuddjumšest lij jeä'rdõözz vuu'di da joouki mie'ldd: pue'rmõsân teáuddje tâ'vvsää'mkíõllsaž vuöiggädvuöđ Uccjooggâst, heäjmõsân dâs aanar- da nuõrttsää'mkíõllsai vuöiggädvuöđ di tâ'vvsää'mkíõllsai vuöiggädvuöđ Suä'djlest.
- Dommvuu'd åålgbeä'lnn jâlsteei sää'mkíõllsai mie'rr šorran, leša see'st lie samai occanj kíol'laž vuöiggädvuöđ da vuei'ttemvuöđ ââ'nned sää'mkíõllsaž kääzzkõözzid.

1.1.5 Sää'mkíõllsaž kääzzkõözz

Hâ't õõlmâskovv sää'mkíõllsaž kääzzkõözzi vue'jjest lij põõššâm seämmanallše'mmen kíõll-lää'jj alggi'jjin ää'ljee'l, sää'mkíõllsaž kääzzkõözzi vuäžžmõõžžâst lie tä'rķstõõllâmpââ'jest šõddâm še muttâz. Veiddsõs čio'lgõõs sää'mkíõllsaž kääzzkõözzi vue'jjest lij vuäžžamnalla sää'mtee'gõg kíõllmušttlõözzâst (Sää'mte'gõg 2020) di dommvuu'd vue'zzest sää'mvuu'd koo'ddi õhttsaž kíõllstrategia vääras rajjum čio'lgtõözzâst (Miettunen 2020). Ko kõõčmõõžžâst lij u'cc kíõllõõutstõs, lij vuei'tlvaž kovveed juõ'ķķ kââ'dd da riikk vaaldâšm kääzzkõsjuâkkaz vuei'ttemvuöđ kääzzkâ'stted sää'mkíõlle miâlggâd tää'rķeld joba persoontää'zzest. Odđsumõs kíõllmušttlõözzâst puätt ou'dde, mõõn kíõlle sää'mkíõll-lää'jj õölgtem

ve'rggnee'kk ne'ttseeid lie vuäžžamnalla da mä'htt sää'mkiöllsaž kääzzkásttmöš muđoi lij jä'rjstum. Tä'st kiött'töllum kääzzkōözz kue'skķe káaddlaž da riikkvaaldášm kiöll-lää'jj vuállsaž kääzzkōözzid.

Sää'm lää'mes oummi vuöiggädvuöđid lij kǐdduum vuámmšummuš raportá'sttempââ'j ääi'j. Ää'sš pirr lie rajjum tu'tkķummuž (Olsen, Heinämäki da Harkola 2017) da uvddum ciâlkâlm (Sää'mte'gğ 2018), da ouddmiârkkân THL seeidain lij ää'sš pirr artikkel (Ruotsala 2019). Sää'mkiöllsaž lää'mes oummi vuöiggädvuöđ jiijjâskiöllsaž kääzzkōözzid teáuddje samai heäjald. 2019 THL Lää'meskääzzkōözzi kiött'kee'rjest lie ölmstöttum vuänōözz tâ'vvsää'mkiö'lle, aanarsää'mkiö'lle da nuörttsää'mkiö'lle.

1.1.5.1 Kåå'dd da koo'ddi sää'mkiöllsaž kääzzkōözz

Sä'mmlai dommvuu'dest tää'rkmös sää'mkiöllsaž kääzzkōözzi ta'rjjei lij ká'dd. Sää'mvuu'd káå'dd järne kwei'msteez nu'tt narodmeä'r ko sä'mmlai da sää'mkiöllsai vuässōözz mie'ldd.

Uccjokk (1 215 aassjed) lij tâ'vvsää'mkiöl mainstemvu'vdd da Lää'ddjânnam o'dinakai ká'dd, ko'st sä'mmla lie jeä'n'bös. Kåå'dd aassjin 54 % lie sä'mmla da 43 % meerteättriâšldōögg mie'ldd sää'mkiöl jie'nnkiöllân mainsteei. Kåå'dd ne'ttseeid da teáđtummuš táimma kwei't kiö'lle. Kåå'dd pukin vaaldášmkoo'ddin lij sää'mkiöllsaž tuâjjlažká'dd, leša vää'n ää'nteei sää'mkiöllsaž tuâjjlain lie jeä'rben sosiaal- da tiörvâsvuöttkääzzkōözzin di čuövtemkääzzkōözzin. Sää'mbaromettar 2016 mie'ldd aazzi kiöččlö'stte, što sää'mkiöllsaž kääzzkōözzid vuäžž pue'rmösân Uccjooggâst, leša Uccjooggâst še määng kōskksaž kääzzkōözz lie tâ'lk läaddas le'be tuulk veákka (Pasanen 2016: 39). Sää'mvuu'd koo'ddi kiöllstrategiačiölgtoözz (Miettunen 2020: 49) ká'ddneķ-kōjldōözzâst Uccjoogg kääzzkōözzin ka'gğeš ou'dde tiörvâsvuöttkääzzkōözzid (jeä'rben dâhttar), čuövtemkääzzkōözzid di teeknlaž táaim di jie'llemvue'kķtâaim kääzzkōözzid. Huöllä'sšen Uccjoogg káå'ddest le'je väillai sosiaal- da tiörvâsvuöttkääzzkōözz – jeä'rben háâid taarb ärvvtōölmöš – di čuövtemtâaim tuâjjlažká'ddvue'kķ. Uccjooggâst jiijjâsnallšem lij še Taarrjânnam raaj ööldâsvuött, koon diött mátam kääzzkōözzid lij vuei'tlvaž vuäžžad sää'mkiö'lle raaj nuu'bb beä'lnn. Uccjooggâst lie sää'mkiöllsaž ästtâai'j toi'mmjummuž, ķe'rjppörttkääzzkōözz da nuörituâj.

Aanrest (6 922 aassjed) mainstet koumm sää'mkiöl: aanarsää'mkiöl, nuörttsää'mkiöl da tâ'vvsää'mkiöl. 31 % kåå'dd aassjin lie sä'mmla, leša pâi 6,7 %:st lij sää'mkiöll mie'rķķuum jie'nnkiöllân meer-rekisteera. Miârkteei mäinn tääzz lij töt, što Aanar káå'ddest mainstet aanar- da nuörttsää'mkiöl, kook lie tuötsânji vaarvuâla kiöl da kiöl serddjummuš päärnaid jie'nnkiöllân lij pōö'ji puátkknam ee'kķloo'jjid. Aanar- da nuörttsää'mkiöl öö'nni lie kuuitâg jāanab ko tōk, kooi jie'nnkiöllân kuábbaž-ne

Ķiölin lij mie'rkkuum meerteättriäšldō'kķe. Kääzzkōōzzi ta'rjjummuš samai puârast pukin kooum Ķiō'le lij kuuitâg samai vâ'žžel. Kåå'dd ne'ttseeid lie puki Ķiölivui'm, leša teâdtummuš jee'res sää'mĶiölivui'm vaajtâäll. Sää'mbaromettar 2016 va'stee'ji mie'ldd Aanrest sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzz lie heäjald vuäžžamnalla (Pasanen 2016: 39). Ķiöllstrategiatuâj čiölgtoōzzâst (Miettunen 2020: 32–36) tuōđât, što kåå'dd tuâjjlažkåå'ddest lie jee'res sää'mĶiöli siltteei oummu nu'tt vaaldšmest ko jee'res kääzzkōs-sektoorin. Sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzz lie jeä'rben sosiaal- da tiörväsvuötsue'rjest da čuövtemkääzzkōōzzin, leša sosiaal- da tiörväsvuötkääzzkōōzzin vâ'žželvuöttân lij ä'sšnee'kķ da sää'mĶiölltäidssaž oummu kaaunōötmōš. Ästtääi'j da nuöritääim kääzzkōōzzin sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzz ta'rjjummuš lij vâ'žžel.

Jeänōōggâst (1849 aassjed) mainstum sää'mĶiöll lij tâ'vvsää'mĶiöll. Kåå'dd aassjin 23,7 % lie sä'mmla da 11 %:st sää'mĶiöll lij mie'rkkuum jie'nnĶiöllân meerteättriäšldō'kķe. Kåå'dd ne'ttseeid lie läaddas; sää'mĶiö'le lie tā'kķ mâtam teâdtemää'sš da teätt tō'st, što sää'mĶiö'le vuäitt häiddad aa'sšid sosiaalkääzzkōōzzin da vaaldâšm pä'lĶĶpiisrin di tuulk pääi'k. Sää'mbaromettar 2016 (Pasanen 2016:39) va'stee'ji mie'ldd Jeänōōgg sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzz le'jje vännaz.

Suä'djel (8300 aassjed) siidin Vuäčč lij tâ'vvsää'mĶiöllsaž vu'vdd. Suä'djel kåå'dd aassjin 5,5 % lie sä'mmla da sää'mĶiöll lij mie'rkkuum meerteättriäšldō'kķe jie'nnĶiöllân 1,6 %:st aassjin. Lappi paalgâskåå'dd (Vuäčč) vuu'dest sä'mmlai vue'ss lij šuurab. Kåå'dd ne'ttseeid lie läaddas; sää'mĶiö'le seeidain lie mâtam teâdtōōzz. Sää'mbaromettar 2016 va'stee'ji mie'ldd sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzzi vü'e'kķ kåå'ddest lij heäj (Pasanen 2016: 39). Ķiöllstrategiačiölgtoōzz mie'ldd (Miettunen 2020: 43) Suä'djel kåå'ddest sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzz lie vâ'lddvü'e'zzest Vuäččast. Suä'djel kåå'dd vuu'dest sää'mĶiöllsai assimilaatio lij leämmaž ku'kķen, leša möönni ii'jji Ķiölljeälltummuš lij leämmaž jâ'ttel, da kääzzkōstaarb Suä'djel kåå'dd vuu'dest lie mottjam jâ'ttlânji. Suä'djel kåå'ddest lie vuäžžamnalla mâtam tâ'vvsää'mĶiöllsaž kääzzkōōzz ää'kķoummid da pärnaid, leša jee'res kääzzkōōzz jie čuu't leäku.

Positiivlaž ouddnummšen vüei'tet peäggted, što sä'mmlai dommvuu'd kåå'dd lie älggam oudäsviikkâd sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzzeez. Sää'mvuu'd koo'ddi öhttsaž Ķiöllstrategiatuâjast (Miettunen 2020) ra'jješ kâ'ddmeâldlaž täävtösplan, koon mie'ldd kåå'dd oudäsve'kķe sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzzi vuäžžmōōžž, Ķiöll-lääj'j tobddmōōžž di sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzzi pirr teâdtummuž. Ķiöllstrategiatuâj toimupijijmōš lij ään alttuum pukin koo'ddin. Ķiöllstrategiatuöjju lie kuullâm konkreettlaž tääim sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzzi tiöttum potta piijjâm da koordinâ'sttem diött. Näkam tääim lie jm. sää'mĶiöllsaž kääzzkōōzzi pirr teâdtummuš, sää'mĶiöllsaž tuâjjlai Ķiölltääid mie'rkkuummuš vüei'nnemnalla kåå'dd ne'ttseeidain

da ä'sšneĳ-käzzkōōzzâst, tarbbsōs väillai lomaakki kaart'tummuš da jáarglâttmōš sää'mĳiō'lle, kursstaarbi kaart'tummuš, ĳiöll-lää'jjest škooutummuš di tulkk- da jáarglō'ttiresuursi kaart'tummuš. Uccjoogg da Jeänōōgg kââ'dd lie mäu'sškuattam miärkteeinalla päâ'juum sää'mĳiöll-lââ'zz, koon mie'rren lij staaneed sää'mĳiöllsaž tuâjllai da käzzkōōzz ta'rjje'e'ji vuäžžmōōžž. Aanar da Suä'djel kââ'dd lie äâ'n ĳiött'tōöllmen ää'sš.

Sä'mmla jâlste pirr Lää'ddjânnam. Sä'mmlai dommvuu'd äalgbeä'lnn kââ'dd jä'rjstem käzzkōōzz lie vä'lddvue'zzi sää'mĳiōl mätt'tōs da oudpeâmmkäzzkōōzz. Sää'mĳiöllsaž oudpeâmm jä'rjste Ruä'vnjaarg, Oulu da He'Issen gâârad. Luöväs čuövtemtuâj sää'mĳiōl kuursid lie jä'rjstam aainâs Oulu, Ruä'vnjaarg, Jyväskylä da Tornio meerlašskooul. Älgg vuâmmšed, što oudmiärkkân sää'mĳiōl algkursis ij kuuitâg va'stted sää'mĳiöllsaž oummu taarbid.

Taullōōggâst lie čuä'jtum päi'ĳ, koin lie jäänmōsân sä'mmla sää'mvuu'd äalgbeä'lnn, di sä'mmlai da tōi oummi meä'r, koin sää'mĳiōl lij mie'rĳĳuum meer-rekisteera ee'jj 2019 teäđai mie'ldd. Lääggain lij vuâmmšemnalla, što dommvuu'd äalgbeä'lnn še lij jeä'rdōs tō'st, mōōn jōnn vue'ss sä'mmlain lij mie'rĳĳääm sää'mĳiōl jie'nnĳiöllân.

Taullōk 1. Sä'mmla da oummu, koin lij sää'mĳiōl jie'nnĳiöllân meer-rekistereteäđain paai'ĳin, koin lie jäänmōsân sä'mmla sää'mvuu'd äalgbeä'lnn 2019. Teättkäivv: Statistikk-kōōskōs, Heikkilä et. al. 2019

	sä'mmla	sää'mĳiōl jie'nnĳiöllân meerteättriäšldōōggâst	Meer-rekisterjie'nnĳiöllsai vuässōs sä'mmlain
Ruä'vnjargg	520	173	33 %
Oulu	352	133	37 %
He'Issen, Espoo, Vantaa	480	104	21 %
Tampere	89	17	19 %
Turku	64	12	18,7 %

Lääggai čuövâst Oulust da Ruä'vnjaargâst nu'tt kuälmōōzzâst sä'mmlain lij meer-rekisteera mie'rĳĳuum jie'nnĳiöllân sää'mĳiōl, ko vvei'vvgââradvuu'dest, Tampere-gâârdest da Turku-gâârdestst tä'lĳ nu'tt viidōōzzâst. Tä'st älgg vä'ldded lokku meer-rekisterjie'nnĳiōl vä'žželvuōđid, le'be jeät vuäittu ĳiöččâd, što sää'mĳiōl mainsteei tuōttvuōđâst le'čče i'lmmtum mie'r. Kōskkvuōttprosee'nt vuäitt kuuitâg äâ'nned puu'tt u'vddjen, ko SÄRA-tu'tĳĳummšest ve'rddees sä'mmlai meä'r oummu jiiijâs i'lmmtum

jie'nnkiö'lle, da tän öhttvuöđäst še Oulu da Ruä'vnjargg kaggâ'tte čiolggsânji päi'kkēn, ko'st lie jäänmösân sää'mkiöllsa (Heikkilä et al. 2019: 115).

1.1.5.2 Riikkvaaldâšm sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz

Puö'tti taullöōggâst čuä'jtet taullökhää'mest töid teäđaid, kook lie vuäžžamnalla riikkvaaldâšm sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzin. Tä'rkstööllämpâ'j ääi'j mätam riikkvaaldâšm ve'rğğnee'kk lie pue'rääm sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzeez. Kuuitâg taullöōggâst lij vuei'nnemnalla, što määngin ve'rğğnii'kkīn väilla öinn vuäđdoudldōōzz sä'mmlai kīö'l'laž vuöiggädvuöđi teäuddjummša, ij-ga ouddmiärkkān pukin ne'ttseeidain leäkku ni teätt tö'st, mä'htt ä'sšneķ vuäitt häiddad aa'sšid säämas. Jeä'rab vaiggädvuöđid lie tuejjääm veiddsös serddjumuš vä'lddkääddlaž lää'dd-da ruöcckiöllsaž kääzzkâ'stemnâämrid di ne'ttä'sšsummuž lāssnummuš tōntää, što sää'mkiöllsaž ne'ttä'sšsummuš le'čči tuejjuum vuei'tlvi'žžen.

Taullök 2. Riikklaž kääzzkōōzzi vuäžžmōš sää'mkiö'lle. Teättkäivv: Sää'mte'ğğ 2020 da ve'rğğnii'kkī ne'ttseeid.

Ve'rğğneķ:	Teätt sää'mkiö'lle ä'sšsummšest	Sää'mkiöllsaž ne'ttseeid	Vuei'ttemvuött ä'sšseed sää'mkiö'lle
Jie'ttkōōskōs	—	tä'vvsää'mkiöllsaž vuäppöōzz jie'ttnâämra soi'ttjummšest, vaarrteäđtōōzz säämas	—
Meerjeältökstrooi'tel	lij	ne'ttseeidain teätt kooum sää'mkiö'lle, liäđglaž ä'sšsummuš i'lla vuei'tlvaž	tä'vvsää'mkiö'lle
Lappi peälštemstrooi'tel	—	—	tu'lkkēemvuei'ttemvuött
Lappi ELY-kōōskōs	—	pōōšši seeid tä'vvsää'mkiö'lle, sää'mlää'jj meäldlaž ää'sš nuörttsää'mkiö'lle	tu'lkkōs, ä'sške'rjj-jäärglōōzz
Lappi vu'vddvaaldâšmkoontâr	—	pōōšši seeid tä'vvsää'mkiö'lle	tu'lkkōs, ä'sške'rjj-jäärglōōzz, öhtt sää'mkiöllsaž tuäjjaž
Lappi suudvuöigâs	—	ne'ttseeidain teätt puki sää'mkiölivui'm	tu'lkkōs, ä'sške'rjj-jäärglōōzz

Ve'rggnek:	Teätt sää'mkiö'lle ä'sšummšest	Sää'mkiöllsaž ne'ttseeid	Vuei'ttemvuótt ä'sšeed sää'mkiö'lle
Lappi maistratt / Digi- da meerteättkoontâr	tâ'vvsää'mkiö'lle ä'sšummšest	—	ööt vuára neä'ttlest tâ'vvsää'mkiö'lle
(Lappi) äälgasmetteemkoontâr	—	—	vuei'tlvaž
Mäddmetteemstrooi'tel	—	Mäddmetteemstrooi'ttel ne'ttseeid tâ'vvsää'mkiö'lle, leša ne'ttä'sšeemvuei'ttemvuótt lij tâ'lk lää'ddkiö'lle.	?
Mela	lij	tâ'vvsää'mkiö'lle da siisköözz aanar- da nuörttsää'mkiö'lle še	vuei'tlvaž
Paalgâskoo'ddi öhttös	—	tâ'vv- da aanarsää'mkiö'lle siisköözz	vuei'tlvaž
Tâ'vv-Lää'ddjânnam tuáll	—	—	vuei'tlvaž
Pää'les	—	vue'ss liädgläž ä'sšummšest o'nnast tâ'vvsää'mkiö'lle	Ruä'vnjaargâst öhtt tâ'vvsää'mkiöllsaž pää'les
Raajväärdtökstrooi'tel	—	pööšši tee'kst da lomaakk tâ'vvsää'mkiö'lle	?
TJ-kääzzköözz	säämas mušttlet, mä'htt vuei'tet ä'sšeed lääddas	brosyyr	Uccjooggâst
Piidvaaldäšm	lij	Köskksaž lomaakk tâ'vvsää'mkiö'lle, vuäppöözz jee'res sää'mkiölivui'm. Oma Vero -kääzzkös lääddas (tieu'ddemvuäppöözz kaartivui'm säämas).	Ä'vvlest da te'foon pääi'k ööt vuára neä'ttlest

1.2 Tu'tkķkummuž tuejjeemnää'll da aunstös

Tän láaggast mušttlet tu'tkķkeemprosee'ss jáá'ttmest, õnnum mõõntõõllmin da norrum aunstõõzzâst.

1.2.1 Vuä'pstemjoukk

Tu'tkķkummuž valmštõ'leš ouu'dab Sää'mbaromettar (Pasanen 2016) da tuâj vue'lnn leämmaž ruõccķiõl ķiõllbaromettar vuâdald. Ķiõllbaromettartuâjast lij vuä'pstemjoukk, kää'tt va'sttad baromettar teâuddjummšest, tu'tkķkeemteâđ õlmstâ'ttmest di puâđõõzzi ä'u'kķkummšest ķiõl'laž vuõiggâdvuõđi da ķiõllpolitiikk oudâsviikkmeš. Vuä'pstemjoukk tuâjjan le'jje:

1. tu'mmjed baromettar siiskõõzz da metodologia kuõskki kõõččmõõžžin
2. tu'mmjed kõõččmõšräidaid
3. seu'rrjed barometri valmštõõvmmõõžž da taimmad tu'tkķkee'ji veä'kķen valmštõõllmest.

Vuä'pstemjoukk kaaunõõttmõõžžin ķiõtt'tõ'leš juõ'kķ baromettar tu'tkķkeemkõõččmõõžžid, täävtõsjoouk tää'vtummuž di aunstõõzz noorrma da ķiõtt'tõõllma õhtteei aa'sšid.

Vuä'pstemjoukk vuâzzla le'jje:

spesiaalä'sšstobddi Vava Lunabba (sj.)	vuõiggâdvuõttministeria
1.8. 2020 ää'ljee'l Linda Lindholm	
jää'dteei ä'sšstobddi Mikko Aaltonen	vuõiggâdvuõttministeria
spesiaalä'sšstobddi Panu Artemjeff	vuõiggâdvuõttministeria
ķiõllaa'sšiduumšek Corinna Tammenmaa	vuõiggâdvuõttministeria
jää'dteei Kaisa Alanne	Kuultee'mi lett
spesiaaltu'tkķkee Pasi Saukkonen	He'Issen gâârad
tu'tkķkeemjää'dteei Marianne Pekola-Sjöblom	Lää'ddjânnam kâ'ddlett
tu'tkķkee Annika Pasanen	He'Issen universite'tt
tu'tkķkee Marina Lindell	Åbo Akademi
tu'tkķkeemjää'dteei Lauri Rapeli	Åbo Akademi
tu'tkķkee dose'ntt Päivi Rainò	Humaniistlaž ämmatõõllskooul

1.2.2 Täävtösjoukk

Čiölgttöözz täävtössân lij kaart'ted sää'mkiöllsaž kääzzköözzi teäuddjummuž da öö'nn'ji kiöččlästtmööžžid kääzzköözzin nu'tt veiddsânji ko lij vuei'tlvaž, da tön diött täävtösjoukkân va'lljeeš pukid sää'mkiöllsaž tiuddâkksaž oummid Lää'ddjännmest. Čiölgtemtuaj aunstöözz no'rreš kōjldōslomaakkivui'm, koid va'sttee tiou'dde jiiij da kook le'jje nu'tt pō'mmai- ko ne'ttā'blkest.

Vuāđđjoouk vä'lddössân va'lljeeš pukid tiuddâkksaž oummid, kooi jie'nnkiöllân lij meerteättriášldōöggâst mie'rkkuum sää'mkiöl. Tät lij o'dinakai joukk, koon tu'tkkummša vuāitt va'lljeed, jōs mie'rren lij östtād nu'tt jōnn vue'zz sää'mkiöllsain ko lij vuei'tlvaž. Sää'mtee'ğgest lij jiiijās vaal-logstōk oummin, koin lij jionstemvuöiggādvuött sää'mte'ğğvaalin, leša tät rekister ij va'stte'če taarb, ko jie ni ālddsin puk sä'mmla leäkku sää'mkiöllsa. SÁRA-tu'tkkummšest (Heikkilä et al. 2019: 110–11) vuāđđjou'kke kuullām sää'mvuu'd āalgbeä'lnn jie'lii sä'mmlain sää'mkiöll leäi meerteättriášldō'kke mie'rkkuum jie'nnkiöllân 13 prosee'ntest. Kōjldōözz va'sttee'jin 14 % i'lmte sij o'dinakai jie'nnkiöllân koon-ne sää'mkiöl, leša tän lââ'ssen 17 % i'lmte jānab ko öout jie'nnkiöl, tääu'jmōsân tā'vvsää'mkiöl da lää'ddkiöl. Tät occânji čuä'jat tōn ārra, mōōn jīānnai oummu, kook kiöččlä'stte sää'mkiöl jie'nnkiöllân, lie vuāittam kuāđđjed meādda sää'mvuu'd āalgbeä'lnn tän tu'tkkummšest, ko leät staan'jōöttām tā'lk meer-rekisteer jie'nnkiöllmeärkkööžžid.

Vä'lddō'sse kuulli oummi östtmōöžž diött Digi- da meerteättkontrest o'cceš låä'v teāđai noormō'sše meerteättriášldōöggâst. Noormō'sše sii'skō'tteš pukid noorrāmpoodd tiuddâkksaž oummid, kooi jie'nnkiöllân lij meerteättriášldō'kke mie'rkkuum sää'mkiöll. Noormōš öö'ni se'st oummi nōmm- da addrōsteāđaid, dommkāā'dd di meerteättriášldō'kke mie'rkkuum jie'nnkiöl. Lāâ'ssen tiöttu vuāžžuš vä'lddō'sse kuulli oummi šōddāmii'jji statistiikklaž juāggalm, leša šōddāmee'jj jie leāmmaž öhtteemnalla jee'res persoonteāđaid.

Sää'mkiöllsaž oummi östtmōš va'lljuum mōōntōöllāmnaa'lin lij vä'žžel. Mā'te ouddāl tuō'tteš, meerteättriášldōögg jie'nnkiöl kuōskki teāđain lie vää'n, kook vaakte tu'tkkummuž teāuddjummuš. Va'lljuum vä'lddōözzin vuei'tet östtād tā'lk vue'zz täävtösjooukâst, ko vue'zzest sää'mkiöllsain meerteättriášldō'kke rekisterōsttum jie'nnkiöll lij lää'ddkiöll.

1.2.3 Aunstösnormōš da kōjldōslomakk

Aunstöözz noormōöžž väāras ra'jješ kōjldōslomaakk kue'htten version: siōmmna vānnsab kōjldōs sä'mmlai dommvuu'd āalgbeä'lnn jālste'e'jid (MEĀLDDÖS 2) di siōmmna veiddsab kōjldōs dommvuu'd koo'ddi aazzjid (MEĀLDDÖS 1). Kue'htt

versio kõjldözzâst taarbšeš, ko miärktei vue'ss sä'mmlai ķiöl'laž vuöiggädvuöđin lie viöggâst tá'lk sä'mmlai dommvuu'dest, jie-ga puk sää'mķiöllsaž kääzzköözzid kuöskki kōöčmōōžž tōn diött leäku vuu'd äälgbeä'lnn jälstee'jid relevaant.

Pukid vä'lddō'sse siskknam oummid vuöltteeš pāā'st mie'ldd kõjldōslomaakk öōutâst sättķii'rjin. Sättķee'rjest va'stee'jid muštleeš še URL-addrōōzz (interne'ttadrōs), ko'st va'steei lomaakk vuäitt jie'lled tieu'ddmen liâđglânji. Ķee'rjest leäi mie'ldd vasttōskonfeärtt, ko'st pō'mmai vasttōslomaakk vuei'tteš tääimted Giellagas-institu'tte Oulu universitetta.

Aunstōsnoormōōžž plaaneen ärvvtō'leš, mä'htt nee'ttest va'sttummuš öölgči teeknlânji tieu'dded. Alggveärlaž tu'tķķeemplaan tuejjeen ne'ttlomaakk äänmōōžž jeät leämmaž veäl tu'mmjam, leša tuäj oudneen puō'di ou'dde, što vue'zzest va'stee'jin nee'ttest va'sttummuš lij miöllsab vaajtōsmäinn da vuäitt tōn diött lââ'zzted vasttōōzzi meä'r. Ne'ttkōjldōōzz čōđđteš Webropol-prograamin. Täävtōsjou'ķķe kuulķāni va'stee'ji veä'lttummuš ne'ttkōjldōōzz URL-addrōōzz jeät juākkam aai'bās ölmmsânji, leša tōn teäđteš pukid vä'lddō'sse kuullām oummid kõjldōslomaakk sättķee'rjest. Pannmie'rmeäldlaž le'be ča'jjō'tti vasttōōzzi vuäittmōōžž ärvvtō'leš samai u'ccen, hā't ne'ttloma'ķķe vuäđđjuurdlânji vuei'ti va'steed ķii täättas, kää'tt tie'di lomaakk URL-addrōōzz.

Lomaakki da meerteättriäšldōōgg u'vddem vä'lddōōzz addrōōzzi pri'nttjummuš vue'steš äälgbeällsaž pōrggsest. Lomaakkid da vasttōskonfeärtid vuöltteeš Oulu universiteettest. Tān tuāj tuejii tu'tķķeemassiste'ntt Sonja Tanhua. Vaiggädvuöđi diött lomaakki vuölttummuš māņņi da tōn diött lomaakkid ju'n mie'rķķuum va'steempei'vmmie'rr 8.11.2020 leäi vue'zzest va'stee'jin čuu't sōrgg kõjldōōzz puättmōōžž māņņa. Va'steemäai'j jue'tķķeš 15.11.2020 räija. Ägg vuämmšed, što va'steemäi'ğğ ij tā'st huölkāni leämmaž samai ku'ķķ töid va'stee'jid, koid konfeärt puō'di eman samai äälda alggveärlaž va'steemäai'j puuttmōōžž le'be tōn māņņa. Tāt lij vuäittam vaaikted vasttōōzzi meärra.

Tu'tķķummuž aunstōōzz noormōōžžâst teäđteš kuei't vuāra Yle Sää'm päai'ķ: tu'tķķummšest ölmmsânji 28.10.2020 da va'steemäai'j kuu'ķķummšest 9.11.2020. Lâä'ssen va'steemäai'j kuu'ķķummšest teäđteš Facebook-kääzzkōōzzâst siidi da sää'mvuu'd koo'ddi meerlažkanaali päai'ķ di sää'mōhttōōzzi seeidai päai'ķ. Teäđtōōzzâst muštleeš, što kõjldō'sse lij vuei'tlvaž va'steed, hā't ij le'čče vuäžžam kõjldōōzz pāā'st mie'ldd. Mātam öhttvuöttvälddmōōžž puō'tte teäđtōōzzi māņņa da öhttvuöđ vä'lddjid u'vdeš ne'ttlomaakk URL-addrōōzz. Čiölgtemtuāj tuejjei ärvvtōöli še ouu'dab Sää'mbaromettrest (Pasanen 2016: 16) vuäžžum ķiöččlāsttmōōžži vuäđald, što aanar- da nuörttsää'mķiöllsaž va'stee'ji mie'rr vääj kuäđđjed vä'lddōōzzâst u'ccen. Tān diött va'steemlomaakkid pri'nttješ Saa'mi

siidsábbar sō'jid še di rau'kķeš jue'kķed sää'msuávtōōzz di aanarsää'mķiōl öhttōōzz Anaráškielâ servi ne'ttpââ'stliistâst.

Lomaakk raajâs da ķiōl

Lomaakk ra'jješ Sää'mbaromettar 2016:st önnum mainstâ'ttemkōöččmōōžži di ee'jj 2020 ķiōllbaromettar ruöccķiōllsaid tuejjuum lomaakk vuâđald. Lomaakk pō'rğgeš plaaneed vuei'tlvânji öhttni'žžen ruöccķiōllsaid tuejjuum lomaakk, što aunstōōzz le'čče še vuâzzai verddōöllâmââ'nteei. Aabâs seâmma kōöččmōōžžid jeät kuuitâg vuâittam ââ'nned ķiōllöutstōōzzi da ķiōllvuō'jji jee'resnallšemvuōđ diött. Jeâ'rdōōzz Sää'mbaromettar 2016:st önnum kōöččmōōžžid lie šuurab, ko ääi'jab baromettar činjmōōvi tiörvâsvuötkäazzkōōzzid da tön aunstōōzz no'rreš te'lfonmainstâttmōōžži jeät-ga lomaakki veäkka.

Nââmröštum kōöččmōōžž le'jje 36 (sä'mmlai dommvuu'd koo'ddi va'stee'jid) le'be 34 (jee'res va'stee'jid). Nââmröštum kōöččmōōžži lââ'ssen lomaakkâst le'jje tiöttum paai'ķin äävkommee'nti ķee'dd, koid va'steei vuâi'tte friijâld ķee'rjed jijjâz vuâmmšōōzzid. Ne'ttlomaakkin le'jje nââmröštum kōöččmōōžž va'steeinalla 46/43; teeknaļž mäâinain mâtam pō'mmailomaakk kōöččmōōžžid le'jje ölggâm jue'kķed kue'htten kōöččmōššân ne'ttversiost, da äävkommee'nti ķii'ddid öölgj sii'sķâ'tted ne'ttloma'kķe nââmröštum pââđkōöččmōššân. Ne'ttlomaakki kōöččmōōžži siiskōs leäi seâmma ko pō'mmailomaakkâst.

Lomaakk kōöččmōōžž le'jje temaattlânji juökkum čiččmen vue'ssen:

- vuâđđteâđ
- ķiōlltäidd
- ķiōli âânnmōš
- ķiōl'laž vuöiggâdvuōđ
- öölmâs kâazzkōōzzi vuâžžmōš sää'mķiō'le
- sää'mķiōllsaž kâazzkōōzzi oou'deemtaarb
- ķiōlltoobdâlm va'steei kââ'ddest

Ko ve'rddeet aunstōōzz Sää'mbaromettar 2016 -tu'tķkummša, vuâmmšet, što ääi'jab baromettar leäi aunstōsnoormōōžžâs beä'lest vânnsab. Ee'jj 2016 Sää'mbaromettrest le'jje 20 kōöččmōōžž nelljen vue'ssen:

- tuâggōs (8 kōöččmōššâd)
- ķiōl'laž vuöiggâdvuōđ (3 kōöččmōōžž)
- öölmâs kâazzkōōzzi vuâžžmōš sää'mķiō'le (5 kōöččmōōžž)
- sää'mķiōllsaž kâazzkōōzzi oou'deemtaarb (4 kōöččmōōžž)

Mâ'te oudbea'lnn puõ'di ou'dde, jee'res sää'mkiõl lie meerteättriášldöggâst rä'tkkuum eman ee'jjest 2013 ää'ljee'l. Čiölggsânji viõusâs jäänbõõzzâst, 95 %:st, vä'lddõõzz oummin lie meerteättriášldõ'kķe jie'nnkiõllân mie'rķkuum tâ'lķ rä'tkķeete'mes "sää'mkiõll". Ko ij leämmaž vueilvaz tie'tted, mâin koumm sää'mkiõlâst kõjldõõzz õõlgči ķean-a va'steeja vuõltteed, puõ'tteš puõ'tti čâuddmõ'sše: Uccjoogg, Jeänõõgg di Suä'djel aazzjid vuõltteeš tâ'vvsää'mkiõllsaž da lää'ddkiõllsaž kõjldõslomaakkid, leša Aanar kââ'dd aazzjid da jee'res â'rnn Lää'ddjânnmest jâlste'e'jid kõjldõslomaakkid vuõltteeš pukin kouumin sää'mkiõlin di lää'ddkiõlle. Jõs oummu sää'mkiõll leäi meerteättriášldöggâst rä'tkkuum, lomaakk vuõltteeš teâđast tõi ķiõlle di lää'ddkiõlle. Uccjoogg, Jeänõõgg da Suä'djel kââ'dd aazzjid tu'mmješ lee'd vuõltteeķâni aanar- da nuõrttsää'mkiõllsaž lomaakkid, ko nellj lomaakk lij jõnn mie'rr põ'mmai da nuu'bb beä'lnn leäi ju'n ouddkiõ'tte teâđast, što tõi koo'ddin jâlste tâ'lķ mâtam aanar- da nuõrttsää'mkiõllsaž oummu. Lää'ddkiõllsaž lomaakk ķiõ'ččeš tarbbsõssân vuõltteed pukid, ko jie ni âlddsın puk sää'mkiõllsaž oummu silttâd lookkâd da ķee'rjted sää'mkiõl, jie-ga ni puk ķiõl ķeerjlanji siltteei leäkku harjnam vaaldšemkiõl sannõ'sse sää'mkiõlle.

1.2.4 Aunstõõzz ķiõtt'tõõllmõš

Pââ'stvasttõssân puättam lomaakkid si'rdeš seämma Webropol-teättnordõ'kķe, ko'st liâđglânji uvddum vasttõõzz ju'n le'jje. Tuâj hoi'ddje Giellagas-instituuttâst tu'tkķeemveä'kķteei. Va'steemlomaakkid da va'stee'ji addrõsteâđaid jeät õhttâam, što va'stee'ji anonymite'tt seeilai. Lomakkdata arkivõ'steš Giellagas-instituutt arkii've, ko'st tõi see'rdet õhttsažkâ'dditiõđlaž teättarkii've. Meerteättriášldöggâst vuâžžum vä'lddõõzz hiävteš aunstõsnoormõõžž mâŋŋa.

Kõjldõsvasttõõzzin nârrjam liâđglaž aunstõõzz ķiõtt'tõlleš Webropol-prograamm tuâjjeävvai di Microsoft Excel -prograamm veäkkä. Aunstõõzz analysõ'steš nu'tt kvantitatiivlânji ko kvalitatiivlânji. Kvantitatiivlaž ķiõtt'tõõllmõõžžâst âlgg vuâmmšed, što vueil'vääššlaž statistiikklaž mõõntõõllmid jeät âannam aunstõõzz vää'nnavuõđ diõtt. Aunstõs obbvuõttân ainsmâtt mâtam statistiikklaž tu'mmstõõggi tuejjummuž, leša jõs lie juõkkum vueiljooukid, ouddmiârkkân koo'ddid, aunstõõzz lie leeigas uu'cces statistiikklaž tä'rķstõõllmõ'sše. Aunstõõzz ķiõtt'tõõllmõõžžâst aunstõõzz šorradvuõtt lij vuâmmšum da te'l, ko vuâđđaunstõs lij uu'cces, čuä'jtet ouddm. puu'tt u'vddi â'lddäärvid tää'rķes prose'nttvuässõõzzi sââ'jest. Âlgg vuâmmšed, što hâ't nu'tt 300 kõjldõsvasttõõzz aunstõs vuâtt statistiikklaž miõlâst tobddâd u'ccen, kõskkvuõđâst tu'tkķeemtäävtõ'sse kõõčcmõõžžâst lij miârkteei jõnn data: sää'mkiõllsaž Lää'ddjânnmest lie obbvuõttân še u'cc joukk, ij-ga va'steei šoora tu'tkķeemaunstõõzz Lää'ddjânnam sää'mkiõllsain leäkku tu'tkķeei teâđai mie'ldd ääi'jben norrum.

Äävkõõčmõõžžid puättam vasttõõzzid da komme'ntpaai'kid kee'rjtum vuâmmšõõzzid leät jâârglâttam lâä'ddkiõ'lle, jõs tõid siteerââ'stet tän rapoortâst. Hâ't määng ää'sš le'čče peâlštam sää'mkiõllsaž alggveärlaž kommee'nti õlmstâttmõõžž, jâârglâttmõõžž tu'mmješ tuejjeet va'stee'ji anonymitee'tt suõjjeem diõtt. Jâârglâttmõõžžid lij tuejjääm tu'tkõkeei da aanar- da nuõrtsää'm õhttvuõđâst tu'tkõkeei lij ta'rkkääm tu'lkkummšes vuõiggâdvuõđ kiõllä'sštobddjest. Siteerõsttum kommee'ntin še jeät ni mušttluku, mõõn kiõ'lle tõk lie alggveärlânji kee'rjtum, ko aanar- da nuõrtsää'mkiõ'lle va'stee'ji mie'rr lij samai uu'cces. Tâ'vvsää'm va'steei lie jäänab, leša kee'rjteei suõmmvu'vdd da vuõ'iğgestkee'rjtõõzz tää'ss vuaitče lee'd õhttlõõvvi teäđ.

2 Puäđõõzz

Tän láaggast čuä'jtet baromettarköjldõõzzâst vuäžžum kōskksaž puäđõõzzid. Čiō'lggōs lij juōkkum lomaakk meäldlânji vue'zzid vuäđđteâđ, ķiölltäidd da ķiōli äānmmōš, ķiōl'laž vuōiggâdvuōđ, õōlmâs kääzzkõõzzi vuäžžmōš sää'mķiō'lle, sää'mķiōllsaž kääzzkõõzzi ouu'deemtaarb da ķiölltoobdâlm va'stteei dommkââ'ddest.

2.1 Aunstõs

Aunstõs nârrai kõjldõsloma'ķķe ju'n-a pō'mmjīn le'be nee'ttest va'sttāām va'sttee'ji vasttõõzzin.

Sä'mmlai dommvuu'd kõjldõ'sse va'sttee 187 ooumžed da jee'res Lää'ddjānnam kõjldõ'sse 104 ooumžed, le'be õhtse'žže kõjldõ'sse va'sttee 291 ooumžed. Va'sttee'jin kuuitāg 95 % (270 va'sttee'jed) puō'tte vā'lddveärlaž vā'lddõõzzâst. Lāā'ssen ne'ttloma'ķķe va'sttee 15 ooumžed, kook i'lmte, što jie leäkku vuäžžam ķee'rj tu'tķkummšest, di 6 oummu, kook jie va'sttāām kōõččmō'sše ķee'rj puättmõõžžâst. Vue'ss täin va'sttee'jin še lie vuäittam lee'd mie'ldd vā'lddõõzzâst. Lāā'ssen 17 lomakkâd puō'tte nu'tt mâ'ηηlest, što ij leämmaž vuei'tlvaž sii'sķâ'tted tōid tu'tķķeemaunstõ'sse. Tu'tķķeei kuuitāg ķiōčči täid vasttõõzzid še čōōđ da vuāmšī, što tōk jie čoorâst takai liinjâst jīānnai.

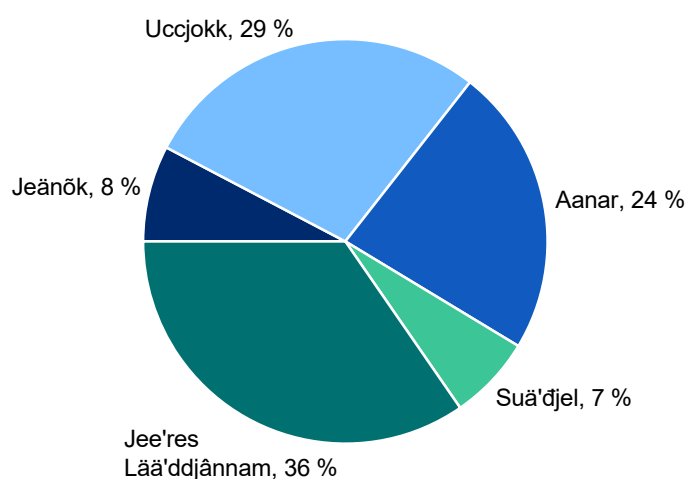
Tōin, koid kõjldõõzz vuōltteeš, va'sttee 19 % le'be sōrgg viidõs. Va'steemprose'ntt ij tōnnalla leäkku čuu't jōnn, leša va'sttad kuuitāg kõjldõstu'tķkummšī takai va'steemaktiivlažvuōđ ānn'jōžāāi'. Sää'mvuu'd āālgbeāllsaid tu'tķķāām SĀRA-ha'ηķķõõzzâst vuōltteeš kõjldõslomaakk pukid 18 ee'jj teāuddam sä'mmlaid kâ. vuu'dest; va'steemprose'ntt leäi 23 % (Heikkilä & al. 2019: 84). Tän kõjldõõzz siōmmna vue'lbuž va'steemprose'ntt vuäitt õhtteed kõjldõõzzi vuōlttummuž da noorrāmāi'gğtaaul vaiggâdvuōđid. Kōjldõõzz čōōđteš ķeārddkōjldõssân, jie-ga va'steeķāni kuāđđam oummid vuōlttuum mušt'tõõzz. Va'steemprosee'ntest jie čuu't leäkku jeä'rdõõzz dommvuu'd da jee'res Lää'ddjānnam kōōskâst, jie-ga še čuu't jōnn jeä'rdõõzz ni dommvuu'd jee'res koo'ddi kōōskâst, mâ'te Taullõōggâst 3 puätt ou'dde.

Taullök 3. Kõjldõõzz va'steemprose'ntt vuu'di mie'ldd di obbvuoõttân.

Kå'dd / vu'vdd	Oummu vä'lddõõzzâst	Ķee'rij vuäžžam va'steei	Jee'res va'steei	Va'steemprose'ntt
Jeänök	129	23	—	18 %
Aanar	330	55	8	17–19 %
Suä'djel	102	13	3	13–16 %
Uccjokk	369	82	2	22–23 %
Dommvu'vdd õhtts.	930	174	13	19–20 %
Jee'res Lää'ddjânnam	500	97	7	19–21 %
Obb vä'lddõs õhtts.	1430	270	21	19–20 %⁵

Obbva'steemprosentta vuäitt vaaikted tõt, što vue'ss ĳii'rjin le'jje va'stee'jin eman samai ouddâl ĳerjja mie'rĳkuum maacctempeeiv, ij-ga teätt juätkkum va'steemäai'jest õsttâm pukid. Kuhttuid kõjldõõzzid vvei'vv-vue'ss vasttõõzzin puõ'tte põ'mmai lomakkân. Ne'ttva'steemvuäittmõõžž õ'nne 26 va'stee'jed kuhttuin jooukin, le'be 25 % jee'res Lää'ddjânnam va'stee'jin da 14 % dommvuu'd va'stee'jin.

Kää'vvpirstök 3. Kõjldõ'sse va'stee'ji juäggalm vuu'di mie'ldd.

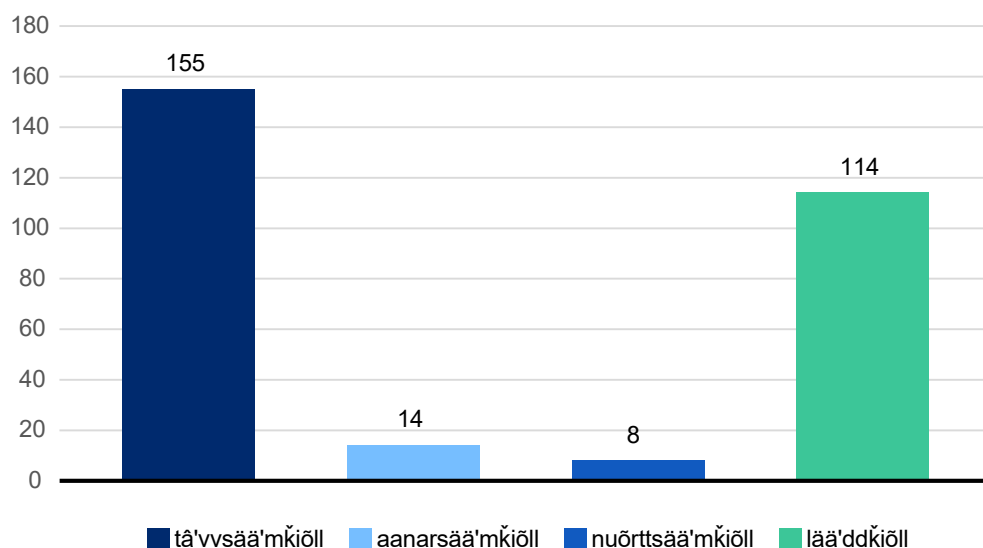
⁵ Piodggnumuš prosee'ntin kovvad tõn, lie-a mie'ldd tä'lĳ jiom va'sttääm, kook lie i'lmmtam što lie vuäžžam lomaakk (vuõssmõs prose'nttlääkk) avi puk kää'dd vuu'dest va'sttääm (nu'bb prose'nttlääkk).

Vasttõõzzi voodlaž juäggalm aunstõõzzâst vuei'net Kää'vvpirstõõggâst 3. Aunstõõzzâst lie meärlânji jäänmõsân va'stteei sä'mmlai dommvuu'd åålgbeä'lnn di Uccjooggâst. Jee'res Lää'ddjânnam va'sttee'jin nu'tt beä'l lie Ruä'vnjaargâst, Oulust, He'Issnest le'be Tampere-gåârdest. Šuurmõs va'stteeijoouk lie Ruä'vnjaargâst da Oulust, nu'tt viidõs kuhttuin.

Lij šiõgg kõõčmõš, mõõn diõtt nu'tt 80 % oummin kuõ'dde va'stteeķâni kõjldõ'sse. Määin vuä'ite lee'd määng. Sagstõõllmõõžžin tu'tķķee'jin mäinnan leät peäggam jeä'rbi mie'ldd tõn, što ij jiočč ââ'n ää'sš vääžn'jen, levvjummuš tu'tķķummušid da lomaakkid di tõt, što ij ååsk, što tu'tķķummuš vaaikât sää'mķiõllsaž kääzzkõõzzid.

Loma'ķķe leäi vuei'tlvaž va'sttees neelljin ķiõlin: lää'ddķiõ'lle, tâ'vvsää'mķiõ'lle, aanarsää'mķiõ'lle da nuõrtsää'mķiõ'lle. Sää'mķiõ'lle va'sttee 177 va'sttee'jed, 61 % va'sttee'jin. Låågg vuei'tet ââ'nned šurrân, ko vuâmmšet, što sää'mķiõl ķeerjlaž täidd ij leäkku jeärben puärrsab ââ'ķķ-klaassin jiijjstes se'lvv. Tää'rķab teäđ lomaakk ķiõllva'lljummušin puä'tte ou'dde Kää'vvpirstõõggâst 4.

Kää'vvpirstõk 4. Kõjldõslomaakk ķiõl va'lljummuš va'sttee'ji kõõskâst.

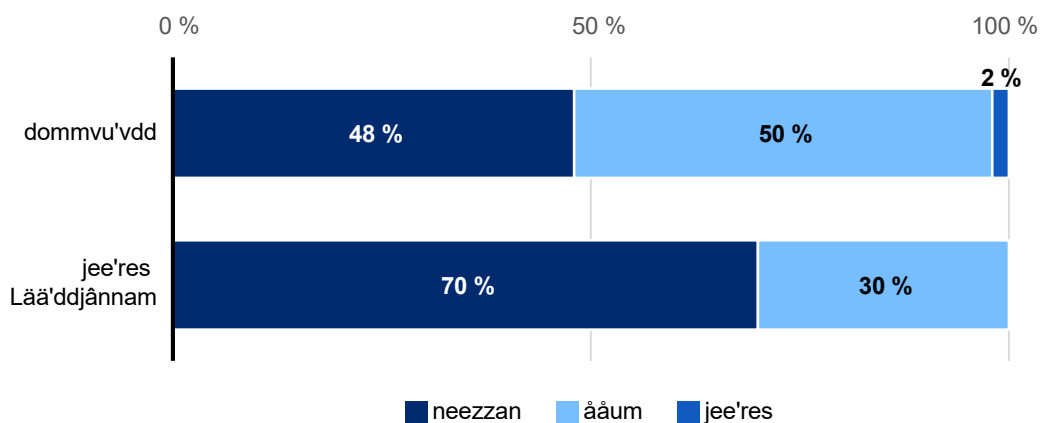
2.2 Va'sttee'ji tuâggõsteâđ

Tân vue'zzest kïött'tõólât töid teâđaid, koid vuâžžuš lomaakk tuâggõsteâttvue'zzest. Teâđ oudde kaart tõi'st, mõõn nalla va'stteei ee'ttká'stte tu'tkķeemjooouk da tääv-tõsjoouk.

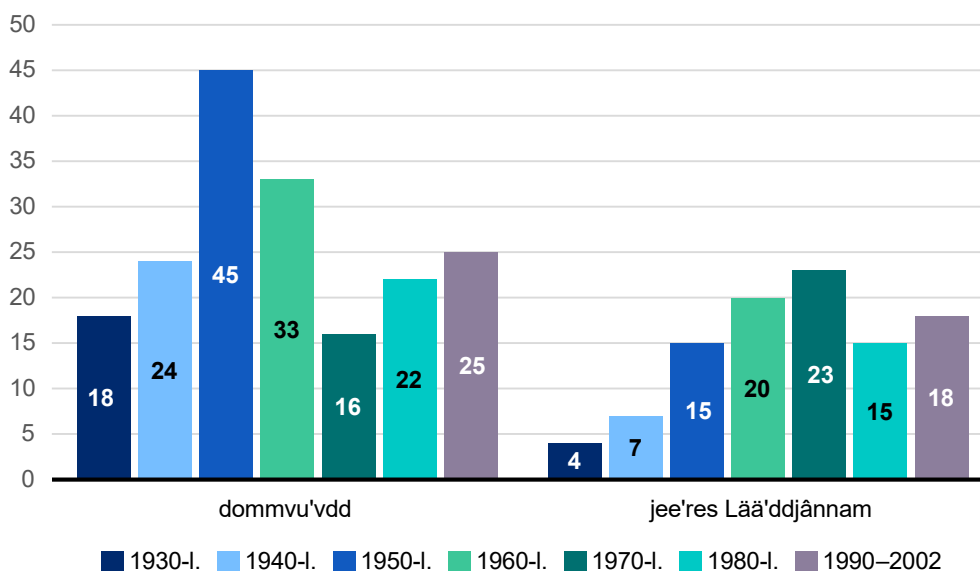
Ââ'kķ- da sooggbie'lljuâggalm

Va'sttee'ji sooggbie'lljuâggalm lij täss'saž dommvuu'dest; jee'res â'rnn Lää'ddjânnmest va'sttee'jin 2/3 lie neezzan (ķč. Kää'vvpirstök 5). Še dommvuu'd da jee'res Lää'ddjânnam va'sttee'ji ââ'kķjuâggalm čoo'ree kuei'msteez: dommvuu'dest âkkji mie'rr lij šuurab da nuu'bb beâ'lnn 1970-lââggast šõddâm vue'ss lij uu'ccab (ķč. Kää'vvpirstök 6).

Kää'vvpirstök 5. Va'sttee'ji sooggbie'lljuâggalm.

Kää'vvpirstök 6. Va'stee'ji ää'kkjuäggalm šoddâmee'kkloo'jji mie'ldd.

Va'stee'ji škooldtöstätä'ss da säjddööttmōš tuäjj-jie'llma

Dommvuu'd va'stee'ji škooldtöstätä'ss lij čiołggsânji jee'res Lää'ddjânnam vue'llgab: neelljadvue'ss lij spraavâm tä'lk vuâđđ- le'be meerškooul, ko jee'res ä'rnn Lää'ddjânnmest tä'lk 5 % lij väjja uu'ccmōsân nuu'bb tää'zz tu'tkkōōzz. Jee'res ä'rnn Lää'ddjânnmest beä'lest va'stee'jin lij öllškooultu'tkkōs, ko dommvuu'dest va'steei vuässōs lij nu'tt 30 %. Sä'mmlai dommvuu'dest miärktei jie'llemvue'kk lij luätt-tääll (17 %), kää'tt ij vä'st dommvuu'd äälgbeällsaž va'stee'jin leäkku. Jee'res ä'rnn Lää'ddjânnmest lie jäänab pä'lkktuäjast (60 %) ko dommvuu'dest (41 %).

Meer-rekisteera mie'rčkkuum jie'nnkiöll

Taullök 4. Vä'lddözz da va'stee'ji meer-rekisteera mie'rčkkuum jie'nnkiöll.

jie'nnkiöll meerteättriášldöggâst:	obb vä'lddözz vuâzla:	köjldö'sse va'sttääm jiijjäs fi'ttjös:
sää'mkiöll	1354 (95 %)	81 (31 %)
tâ'vvsää'mkiöll	41 (3 %)	133 (49 %)
aanarsää'mkiöll	17 (1 %)	13 (5 %)
nuörttsää'mkiöll	17(1 %)	10 (4 %)
lää'ddkiöll	—	20 (7 %)
ij teätt	—	10 (4 %)
öhttsi'žže	1429	270

Töin va'stee'jin, koid köjldöslomaakk lij vuölttuom, ko see'st lij meer-rekistee'rest jie'nnkiöllân sää'mkiöll, 7 % i'lmmti rekisteera mie'rčkkuum jie'nnkiöllân lee'd lää'ddkiöll da 4 % ij teättam, mii kiöll meer-rekistee'rest lij. Vä'lddözzâst 95 % prosee'ntest lij mie'rčkkuum jie'nnkiöllân sää'mkiöll da tâ'lk 5 %:st sää'mkiöll lij rä'tčkkuum tâ'vv-, aanar- da nuörttsää'mkiöllle. Va'stee'jin 133 le'be beä'l i'lmmti, što sij meer-rekisteera mie'rčkkuum jie'nnkiöllâz lij tâ'vvsää'mkiöll, hä't obb vä'lddözzâst nääi't leäi tuöttvuöđâst tâ'lk 41 le'be 3 %:st šöddmööžžin da obbva'sttemprosee'nt meäldlaž vue'rdemärvv le'čči nu'tt 10 va'steei, koin lie tâ'vvsää'mkiöll jie'nnkiöllân. I'lmmtum meer-rekisteera mie'rčkkuum jie'nnkiöli čuövâst kuâsttje'či še, što älddsin puk (13/17) vä'lddözzâst äârri aanarsää'mkiöllsa le'čče va'sttääm köjldö'sse, leša tät illvâä tuö'llai. **Lij čiolgâs, što miärkteei vue'ss va'stee'jin ij tie'd, mii si'jjid lij mie'rčkkuum jie'nnkiöllân da vue'zzest teätt lij vâagglaž še.** Vue'ss ij tie'd, što see'st lij sää'mkiöll jie'nnkiöllân. Miärkteei vue'ss jorrd, što jie'nnkiöll lij mie'rčkkuum tää'rkelđ kiöll mie'ldd, hä't meärkkössân lij tâ'lk sää'mkiöll. Tu'tkkeei vuäžžai še noormööžž ääi'j jiânai öhttvuöttvälddmööžžid, koin kö'ččeš, möön diött sää'mkiöllsaž ooumaž ij leäkku vuäžžam köjldözz. Älddsin pukin täin šöddmööžžin či'lğğtös leäi töt, što oummu jie'nnkiöllân meer-rekisteera lij mie'rčkkuum lää'ddkiöll. Täk puäđözz ou'dde miölkiddsaž kaart tö'st, möön risttreiddai teätt meer-rekisteera mie'rčkkuum jie'nnkiöll oudd sä'mmlai jie'nnkiöllvue'jjest.

2.3 Va'sttee'ji ĳiölltäidd da ĳiöli ânnumš

Tän vue'zzest rau'ĳķeš va'stteei jiiĳjâs ärvvtööllmööžž suu ĳiölltäädast da tš'st, ko'st son lij sää'mĳiöli mättjam da välddam. Va'sttee'jin kš'ččeš jiiĳjâs ärvvtööllmööžž pukin kooumin Lää'ddjânmmest mainstum sää'mĳiölin di lää'ddĳiöläst.

2.3.1 ĳiölltäidd

Va'stteei rau'ĳķeš jeä'rben ärvvtööllâd a) njäälmlaž tääid, b) ķeerjlaž tääid da c) fi'ttjummuž juš'ĳķ-a ĳiöläst⁶. Ceäkkök leäi viidpuärddsallaš da ĳiölltääid ärvvtö'lleš ceäkköögĳâst samai puârast – puârast – miälĳĳâd puârast – siömmna – jiöm ni voo'ps. Lää'ssen lomaakkâst leäi äävkommee'nti ķe'dd ĳiölltäiddkšöččmööžž mânĳa.

ĳiölltääid jiöččraportâsttmööžž jeät vuâittu ââ'nned objektiivlaž deskripttân ĳiölltäädast, ko tšn jeät ni möön nalla vuâittu näkam aunstšnoormööžžâst metteed. Kšöččmšš lij-i va'stteei jiiĳjâs ĳiöččlästtmööžžâst suu ĳiölltäädast. Jiiĳjâs ĳiöččlästtmššše vuâi'tte vaaikted määng tuejjeja jeä'rben te'l, ko kšöččmšš lij vaarvuâlaž ĳiöläst, koon serddjummuš puölvvöögĳâst lij leämmaž puâtĳĳnam, ĳiöll lij leämmaž škooulmätt'temĳiöllân eman ee'žža siömmna ääi'j, ĳiöl ķe'rĳĳiöll lij nuörr da ĳiöl kuâstjemvuött öhttsažĳââ'ddest lij leämmaž vää'nes.

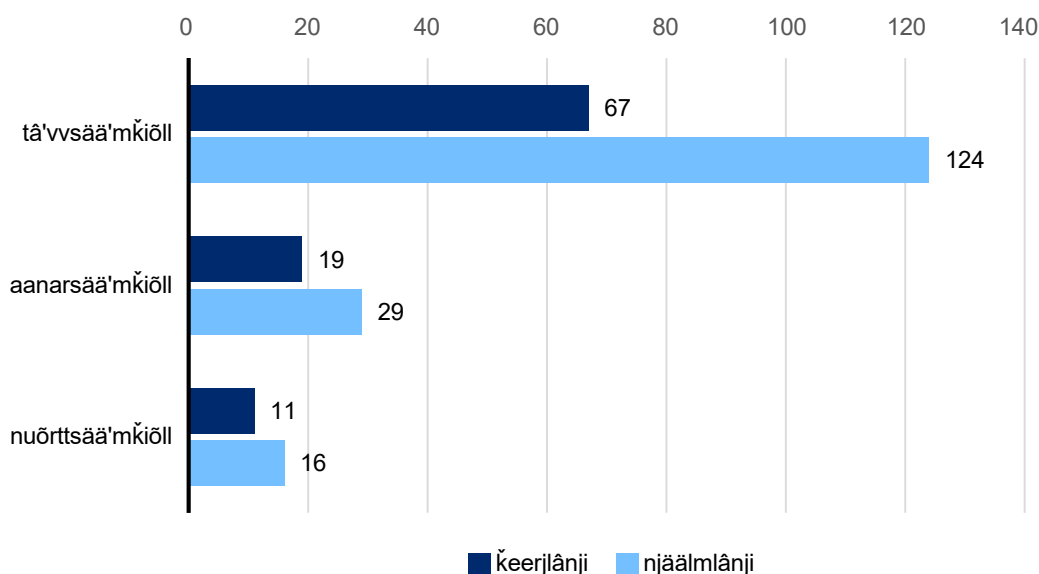
ĳiölltäidd sää'mĳiölin

Kää'vvpirstöögĳâst 7 lie čuä'jtum tšk va'stteei, kook lie raportâsttam, što silttee ĳiöl uu'ccmšsân miälĳĳâd puârast. Tšn rapoortâst ĳiöl 'mainsteei' raaj leät piiĳjâm miälĳĳâd šioĳĳ njäälmlaž ĳiölltäiddu. Raaj leäi vwei'tted piiĳjâd tšözz še, što va'stteei i'lmmat, što silttad ĳiöl uu'ccmšsân puârast, leša näkam rajjöözzin vue'ss ĳiöl mainstee'jin kuâđđai vuâstai meädda. Ku'ķesäigĳsaž assimilaatiopolitiikk mânĳa sä'mmlain lij täujja râä'žžes ĳiöl'laž jiöččtâbddd da sij vuâi'tte vue'llärvvtööllâd jiiĳjâs ĳiölltääid, ouddmiârĳĳân ko jie leäĳĳu mättjam ĳiöl škoouläst. Tu'tĳķee'jest lie še sää'mĳiöli öutštöözžâst jiânai anekdoottlaž ĳiöččlästtmööžž, koin sää'mĳiöli jie'nnĳiöllsaž mainsteei ärvvtâäll ĳiölltäädas lee'd "hue'nn". Täujja täin čuä'jtet tšözz, što mainsteei ij leäĳĳu vuäžžam škooultummuž jiiĳjâs ĳiöläst ni voo'ps le'be ij toobd vaaldšemvuöđlaž da akateemlaž öđšsannöözž. Mainstee'ji rajjummuš tšid, kook ĳiöččlä'ste, što mainste ĳiöl uu'ccmšsân miälĳĳâd puârast, rajjad tšt še vuâstai mâtam ĳiöl mainstee'jid meädda, mä'te še si'jjid, koin lij passiivlaž ĳiölltäidd le'be

6 Tš'vvsää'mĳiöllsaž ne'ttlomaakkâst leäi vääĳĳlânji puâst sää'nn "puârast"-sää'n sää'jest, kšâ'tt lij vuâittam vaaikted vuâssa puâđöözžin.

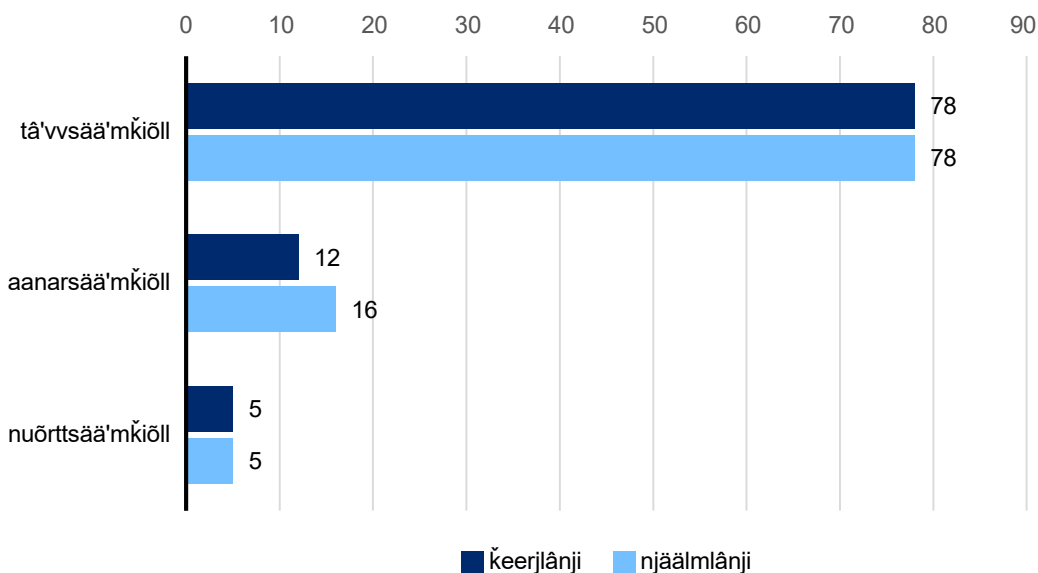
viõusâs toobdčõnstõk ķiõ'lle, leša ij aktiivlaž ķiõlltäidd. Mätam va'stteei (vuâlla 10) raportõ'stte, što jie silttâd jie-ga fi'tte ni mõõn sää'mķiõl ni voo'ps.

Kää'vvpirstõk 7. Va'stteei, kook i'lmte, što silttee sää'mķiõl uu'ccmõsân miâlggâd puârast dommvuu'dest.

Šuurmõs vue'ss va'sttee'jin lie sää'mķiõl mainsteei. Tä'vvsää'mķiõll ij jäänmõsân silttuum ķiõll. Pukin sää'mķiõlin njäämlaž täidd ij miârkteeinalla ķeerjlaž silttõõzz nânnsab dommvuu'dest. Pâ'jjel 90 % dommvuu'd va'sttee'jin raportõ'stte, što silttee mätam sää'mķiõl njäämlânji uu'ccmõsân miâlggâd puârast. Dommvuu'd va'sttee'jin 124 le'be kue'htt kooumâst i'lmte, što silttee tä'vvsää'mķiõl njäämlânji uu'ccmõsân miâlggâd puârast, leša tä'lķ nu'tt beâ'l tä'st, 67 le'be pâ'jjel kuâlmõs, ķeerjlânji. Va'sttee'jin 29 le'be nu'tt 15 % i'lmte, što silttee aanarsää'mķiõl njäämlânji uu'ccmõsân miâlggâd puârast da låaggadvue'ss ķeerjlânji. Nuõrtsää'mķiõl raportõ'stte, što silttee uu'ccmõsân miâlggâd puârast, 16 va'sttee'jed, le'be vuâlla 10 % va'sttee'jin njäämlânji da 11 va'sttee'jed ķeerjlânji.

Kää'vvpirstök 8. Va'steei, kook i'lmte, što silttee sää'mkiöl uu'ccmösân miälggâd puârast dommvuu'd äälgbeä'lnn.

Jee'res Lää'ddjânnam aunstöözzâst va'steejin nu'tt 90 % silttee uu'ccmösân ööt sää'mkiöl miälggâd puârast njäälmlânji. Tä'vvsää'mkiöl ķeä'čče, što silttee uu'ccmösân miälggâd puârast, nu'tt njäälmlânji ko ķeerjlânji väjja 80 ooumžed le'be koumm neelljast va'steejin. Älgg vuämmšed, što njäälmlaž da ķeerjlaž silttöözzâst jie leäkku dommvuu'd äälgbeä'lnn miärkteei jeä'rdööz. Jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest jälstee'ji ää'ķķjuäggalm, škooultöstää'ss da va'stee'ji va'lljöövmmoš vaaikte tän ää'sšest miärkteeinalla, ko puädös lij aabâs nuu'bnallšem ko dommvuu'dest. Lij še tu'lķķeemnalla, što dommvuu'd äälgbeä'lnn kõjldö'sse lie va'sttääm tōk, koin lij viōsâs ķiölltäidd. Tälķ mätam va'steei (5) ķeä'čče, što silttee nuörttsää'mkiöl miälggâd puârast. Aanarsää'mkiöl mainste uu'ccmösân miälggâd puârast 16 va'stee'jed da ķee'rjte 13.

Lää'ddkiöl täidd

Va'stee'ji ķiöččlâsttmōš jiiijâz lää'ddkiöl silttöözzâst lij vvei'vv-vue'zzest pue'rr. Dommvuu'd va'stee'jin nu'tt 60 % ķeä'čče, što silttee lää'ddkiöl samai puârast da kuälmōs puârast njäälmlânji. Ķeerjlânji lää'ddkiöl ķeä'čče, što silttee samai puârast vuälla 50 % da puârast kuälmōs. 86 % va'stee'jin fi'ttje lää'ddkiöl uu'ccmösân puârast, 61 % samai puârast. Jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest 88 % ķeä'čče, što silttee lää'ddkiöl samai puârast da 99 % uu'ccmösân puârast. Jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest raportâ'stte, što 78 % silttee lää'ddkiöl ķeerjlânji samai puârast da 16 % puârast.

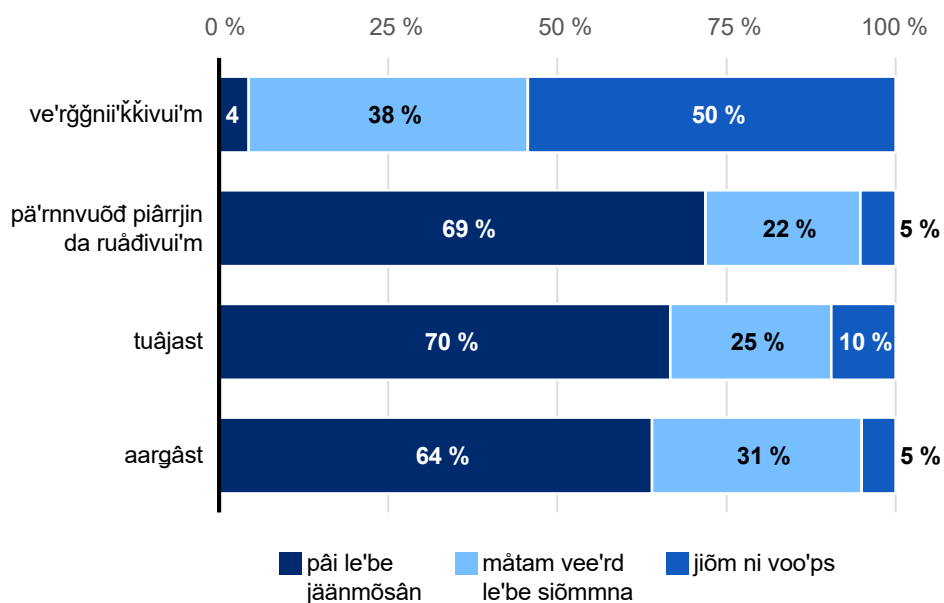
Ko raportosttum kiölltäid ve'rddöölät, vuâmmšet, što va'stee'ji pue'rmösân silttuum kiöll lij lää'ddkiöll. Älgg kuuitäg vuâmmšed, što näkam ve'rddööllmōš ij tän aunstözzâst leäkku miöllâš, ko puk va'steei lie va'sttääm pukid sää'mkiölid kuōskki kiölltäiddärvvtööllmō'sše, jie-ga tā'lk̄ jiijjâz kiöll kuōskki ärvvtööllmō'sše. Vääžnai vasttöōzzin lij, što dommvuu'dest tā'lk̄ nu'tt 60 % keä'čče, što fi'ttje da silttee lää'ddkiöll njäämlânji aabâs puârast. Jōs kiöččâp ouddmiârkkân Uccjoogg vasttöōzzid, 58 % keä'čče, što fi'ttje tā'vvsää'mkiöll samai puârast da 51 % lää'ddkiöll. Jeänögggâst 70 % va'stee'jin fi'ttje tā'vvsää'mkiöll samai puârast da 57 % lää'ddkiöll. Hâ't sää'mkiöllsaž oummu vā'lddkiöll täidd ij vaikât vuöiggädvuö'tte vuäžžad sää'mkiöllsaž kääzzköōzzid, lij čiölgâs, što vaiggädvuöđ sää'mkiöllsaž kääzzköōzzi jä'rjstummšest lie samai miârkteei täin vuö'jjin. Jeä'rben puârrsab oummi sosiaal- da tiörvâsvuötkkääzzköōzzin vuäi'tte lee'd šöddmōöžž, koin lää'ddkiöllsaž kääzzköōs da sää'mkiöllsaž ää'sšlaž jie teev da vue'kk̄ vuäitt lee'd joba puöccistaanvuöđ vaareei. Jee'resa'rnn Lää'ddjännmest va'stee'ji kiöččlösttum lää'ddkiöll täidd lij miârkteeinalla šuurab ko dommvuu'dest. Tāt öhttan luädlnânji va'stee'ji jâlstempirrō'sse, âä'kk̄rajjsa da škooultöstässa.

2.3.2 Kiöli âänmōš

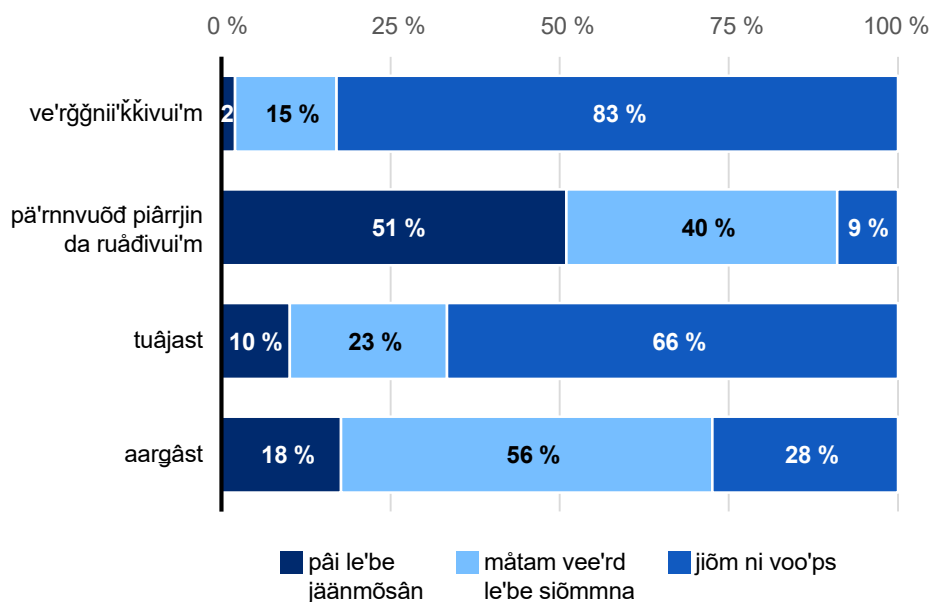
Vue'zzest tä'rkstöölät sää'mkiöli âänmōöžž da kiöllva'lljumšid va'stee'jid čuä'jtum kööččmōöžži da sij u'vddem vasttöōzzi čuövâst.

Dommvuu'd va'steei â'ne sää'mkiöll jiännai arggie'llme'stez. Dommvuu'dest 63 % va'stee'jin â'ne aargâst da 50 % tuâjj-jie'llmest uu'ccmōsân jäänmōsân sää'mkiöll. Älddsin 70 % â'ne pä'rnnvuöđ piârrjin da ruädivui'm jäänmōsân sää'mkiöll. Miârkteei lij, što ve'rğgnii'kk̄ivui'm ä'sše'men 3 % â'ne jäänmōsân sää'mkiöll, 13 % mâtam vee'rd, 25 % siömmna da beä'l jie ni voo'ps. Vasttöōzzin puätt čiölggsânji ou'dde, što va'steei jie âä'n ve'rğgnii'kk̄ivui'm kiöll, koon muđoi â'ne jie'llme'stez jäänmōsân.

Kää'vvpirstök 9. Sää'mkiõl äännmõš dommvuu'dest.

Kää'vvpirstök 10. Sää'mkiõl äännmõš dommvuu'd äälgbeä'l'n.

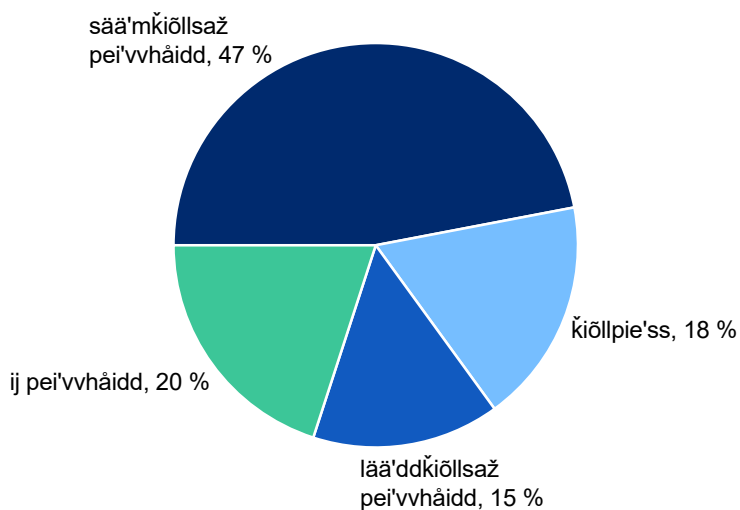
Dommvuu'd äälgbeä'l'n sää'mkiõl äännmõš kuästtai tuõđi jee'resnallše'mmen. Kiõll lij hää'rveld äännmõõžžâst päi le'be jäänmõsân tuäjast le'be ve'rgõnii'kkivui'm, leša kuuitâg vâjja viidõõžžâst aargâst. Viidõs ij ää'n sää'mkiõl aargâst ni voo'ps.

Tää'rkmos sää'mkiöl ää'nnepäi'kk sää'mvuu'd aalgbeä'lnn lij pä'rnnvuod piär. Vue'rdkani leäi, što määng ä'ne sää'mkiöl tuájast še: kuälmös va'stee'jin äänn sää'mkiöl tuájast kuuitäg mättmešt.

Päärnai oudpeämm da škooulmätt'töözz kiöll

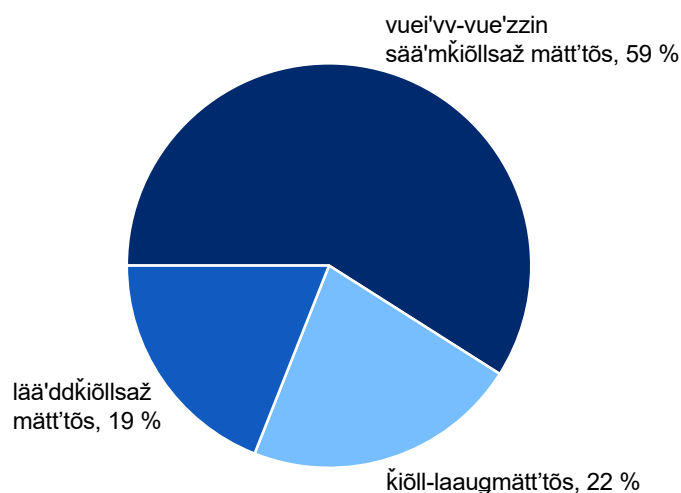
Va'stee'jin kō'ččeš, mōön kiöllsaž pei'vvháaidast le'be škooulást sij päärna lie. Tān kōōčmō'sše va'lljō'vve va'stee'jen tōk, koin lie päärna. Jee'res sää'mkiöl lie tāin vasttōōzzin pijjum ō'hhte va'stee'ji uu'cces meär diōtt. Va'steeimeär diōtt teād lie puu'tt u'vddi.

Kää'vvpirstök 11. Va'stee'ji päärnai pei'vvháiddkiöll dommvuu'dest.

Dommvuu'dest beä'l va'stee'jin i'lmte, što sij päärna lie sää'mkiöllsaž pei'vvháaidast. Mātam i'lmte, što sij päärna lie lää'ddkiöllsaž pei'vvháaidast le'be kiöllpie'zzest.

Kää'vvpirstök 12. Va'sttee'ji päärnai škooułkiöll dommvuu'dest.

Dommvuu'dest älddsin 2/3 mušttele, što sij päärna lie sää'mkiöllsaž mätt'tözzâst. Mátam va'stteei mušttele, što sij päärna lie kiöll-laaugmätt'tözzâst da mátam lää'ddkiöllsaž mätt'tözzâst.

Mátam va'stteei kommentö'stte še škooulmätt'tözz vue'jj. Komme'e'ntin puätt ou'dde huöll sää'mkiöllsaž mätt'tözz teauddjummšest da tös't, mä'htt škooul tuärjjad sää'mkiöl. Vasttözzin puätt ou'dde še töt tiöttum ä'sš, što sää'mkiöllsaž spesiaalmaß'ttös le'be škoouljááttmööžž tuärjjös ij leäkku.

Tä'vvsää'mkiöl mätt'tös, kää'tt ij tiöuddu da škooułpei'vv lij jäänmösán lää'ddkiölle. Lå'ppuum sää'mkiölle leša låppös ij tiöuddu.

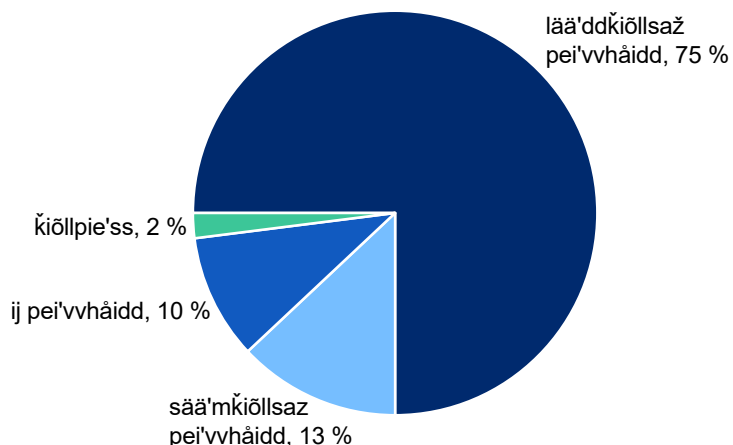
Škooulâst kiöllpirrös lij hue'nn. Päärna, kook lie ouddâl mainstam sää'mkiöl kōskkneez, ä'lōgē škooulâst mainsted lää'ddkiöl, hâ't lie sää'mkiöllsaž mätt'tözzâst.

Päärnžam lij lää'ddkiöllsaž klaassâst, mäinnan mättjemvaiggädvuöđ.

Lij leämmaž sää'mkiöllsaž mätt'tözzâst, leša ij pi'rğgääm, ko ij vuäžžam tuärjjözz.

Dommvuu'd äälgbearinn va'sttee'ji päärna lie vui'vv-vue'zzin lää'ddkiöllsaž ouddpeämmast.

Kää'vvpirstök 13. Va'sttee'ji päärnai ouddeämm ķiŌll dommvuu'd åålgbeä'lnn.

Kää'vvpirstöggâst 13 vueil'net, što hä't vuõiggâdvuõtt sää'mķiŌllsaž pei'vvhoiddu vuâđjurddi mie'ldd ij viõggâst jâlstepäai'ķest huŌlķâni, sää'mvuu'd åålgbeä'lnn töt hää'rveld teâuddai. Va'sttee'ji päärnai mätt'temķiŌl sää'mvuu'd åålgbeä'lnn ij taarbâž ķiŌtt'tŌŌllâd jeä'rben, ko lij teâđast, što mätt'tŌs sää'mķiŌ'le lij tâ'lķ He'Issnest.

2.4 ĶiŌl'laž vuõiggâdvuõđ

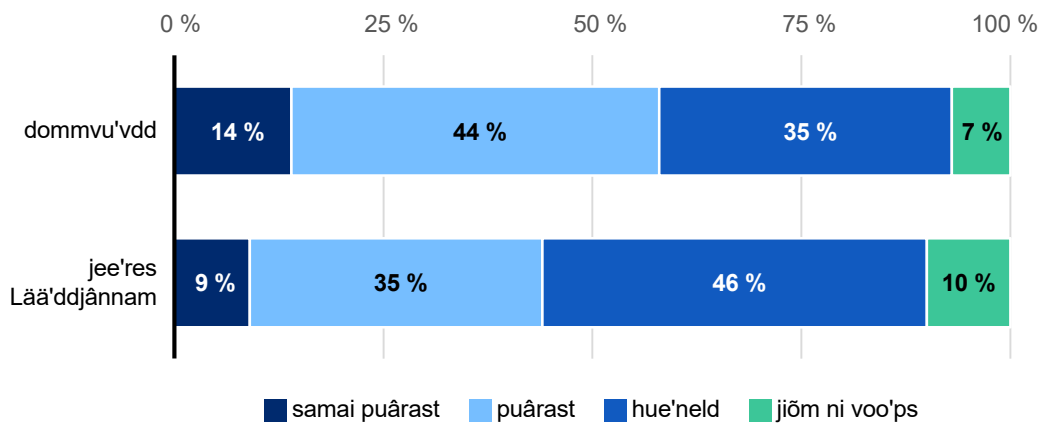
Tän vue'zzest ķiŌtt'tŌŌllât tŌid kŌŌččmŌŌžžid, koid va'sttee'jin kŌ'ččeš ķiŌl'laž vuõiggâdvuõđi pirr. Lomaakkâst ä'sšvuu'd pirr le'jje koumm kŌŌččmŌŌžž:

- MŌŌn puârast toobdak ķiŌl'laž vuõiggâdvuõđâad da sää'mķiŌll-lää'jj?
- MŌŌn tä'rķķen âânak ķiŌl'laž vuõiggâdvuõđid?
- MŌŌn täujja pŌŌrgak vuâžžad ōŌlmâs kâäzzkŌŌžžid sää'mķiŌ'le?

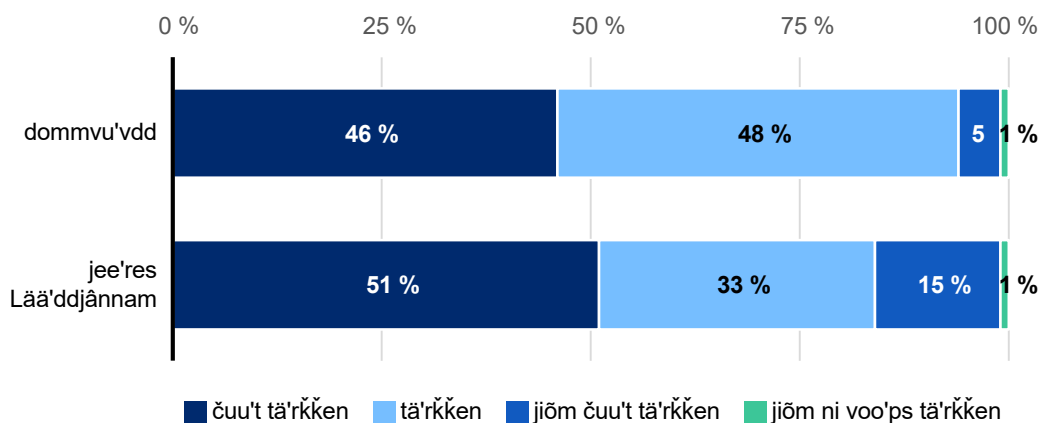
KŌŌččmŌŌžž le'jje seämma ko ee'jj 2016 Sää'mbaromettrest.

Dommvuu'dest pâ'jjel beä'l da dommvuu'd åålgbeä'lnn väjja beä'l lie va'sttääm, što tâ'bde ķiŌl'laž vuõiggâdvuõđeez uu'ccmŌsân miålggâd puârast. Nu'tt lååggadvue'ss va'sttee'jin ij jiijjâs miŌlâst toobd ķiŌl'laž vuõiggâdvuõđees ni voo'ps. KuålmŌs dommvuu'dest da väjja beä'l dommvuu'd åålgbeä'lnn mušttele, što tâ'bde ķiŌl'laž vuõiggâdvuõđeez hue'neld.

Kää'vvpirstök 14. Va'sttee'ji fi'ttjös tō'st, mōön puârast sij tä'bdde sää'mkiöll-lää'jj.

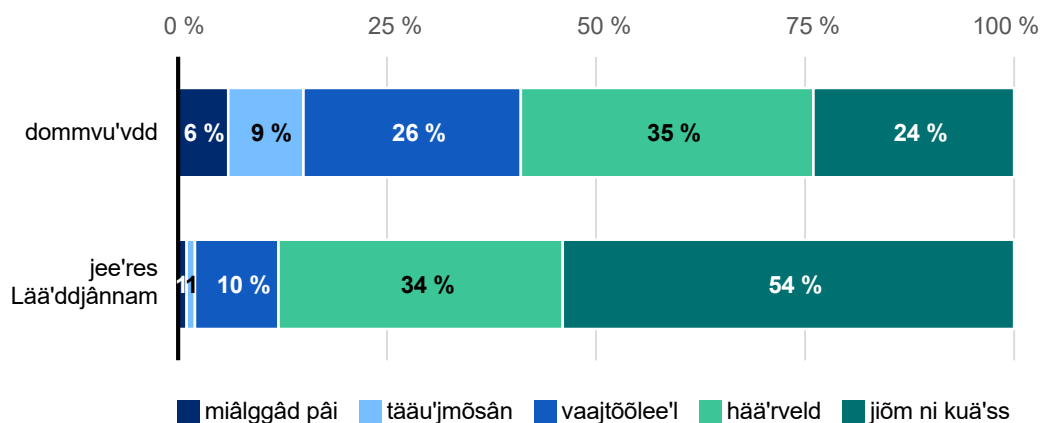

Kää'vvpirstök 15. Va'sttee'ji vuäinalm tō'st, mōön tä'rkkēn sij â'nne kiöll'laž vuöiggâdvuöđid.

Be'al va'sttee'jin â'nne kiöll'laž vuöiggâdvuöđid čuu't tä'rkkēn. Uu'ccmōsân tä'rkkēn kiöll'laž vuöiggâdvuöđid â'nne pâ'jjel 90 % dommvuu'dest da pâ'jjel 80 % dommvuu'd âälgbeä'lnn.

Kää'vvpirstök 16. Va'sttee'ji pörggmöš vuäžžad öölmäs kääzzkōözzid sää'mkiö'lle.

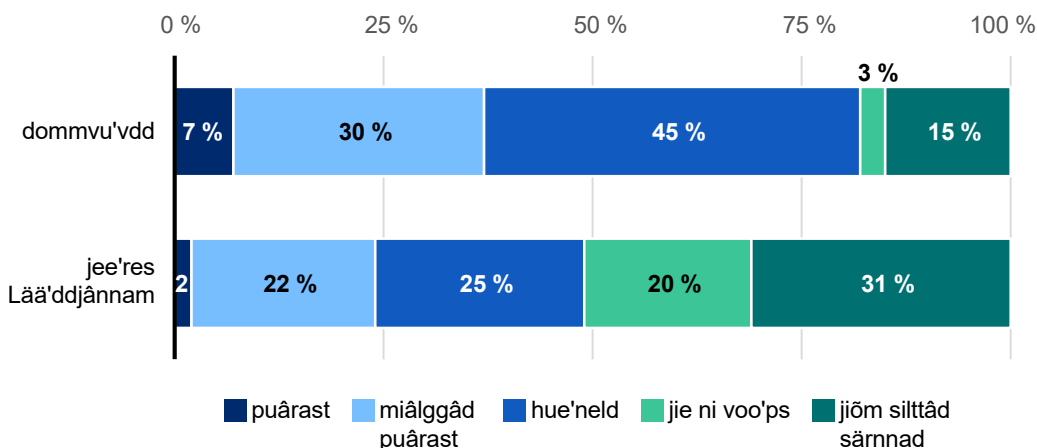
Dommvuu'dest 15 % pä'rğge vuäžžad kääzzkōözzid sää'mkiö'lle uu'ccmösân tääu'jmösân, dommvuu'd äälgbeä'lnn muä'dd prosee'nt. Neelljös dommvuu'd da beä'l jee'res Lää'ddjännam va'sttee'jin jie pöörğ vuäžžad sää'mkiöllsaž kääzzkōözzid ni kuä'ss.

2.5 Kääzzkōözzi vuäžžmōš

Tän vue'zzest va'sttee'jin kō'ččeš sij kiöččlästtmōöžžid kääzzkōözzi vuäžžmōöžžäst da toi'mmjumšest sij mainstem sää'mkiö'lle. Kääzzkōözzin kō'ččeš ölmmsânji di riikklaž kääzzkōözzin da kääddlaž kääzzkōözzin nu'tt, što tōk le'jje jerruum.

Kääzzkōözzi vuäžžmōöžž kuōskki kōöččmōöžžin dommvuu'd koo'ddi da jee'res Lää'ddjännam lomaakki järne jiännai kuei'msteez, ko jeät kiöččlästtam jeärmjen kōöččäd jee'res koo'ddi aazzjin kääzzkōözzin, kook vuäddä'vve tä'lk dommvuu'dest viöggäst äärrai kiö'laž vuöiggädvuödid.

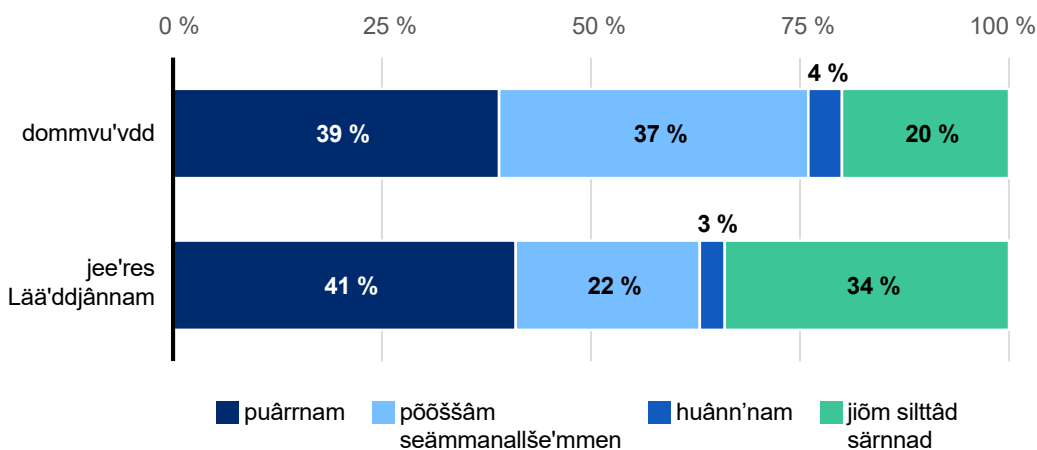
Kää'vvpirstök 17. Va'stee'ji vuäinalm kääzzköözzi vuäžžmööžžäst jiijjáz sää'mkiö'lle.

Va'stee'jin kō'ččeš kääzzköözzi vuäžžmööžžäst sij mainstem sää'mkiö'lle. Takainalla kääzzköözzi vuäžžmööžžä jeät önnu pue'rren: dommvuu'd koo'ddin tá'lĳ 7 % lie va'sttääm "puârast", da âlddsın beä'l jie ââ'n vue'jj ni miâlggâd pue'rren. Jee'resârnn Lää'ddjännmest tá'lĳ juö'ĳĳ neelljad âânn vue'jj ni miâlggâd pue'rren.

Kööččmōš lij ideentlaž 2016 Sää'mbaromettrin da puäđōs še lij miâlggâd seämma: 2016 leäi puäđōs 5 % "puârast" – 45 % "miâlggâd puârast" – 45 % "hue'neld" – 5 % "jie ni voo'ps" (Pasanen 2016: 27). Ķiöččlâsttmōš kääzzkösvue'jjest ij ä'te vaaikte'če mottjam tä'rĳstōöllâmäi'ġġkōöskâst.

Kää'vvpirstök 18. Va'stee'ji vuäinalm sää'mkiöllsaž kääzzköözzi vuäžžmööžžä ooudâsviikkmöžžäst möönni aai'ji.

Va'stee'jin nu'tt 40 % â'nne, što sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzi vuäžžmōš lij puârnam. Tãn kōöččmōžžâst še puäđōs leäi seämma ko 2016 barometrest: te'l še beä'l (49 %) tuō'tte, što vue'kk̄ lij puârnam, da mätam (8 %) k̄iō'čče, što tōt lij huänn'nam. (Pasanen 2016: 29)

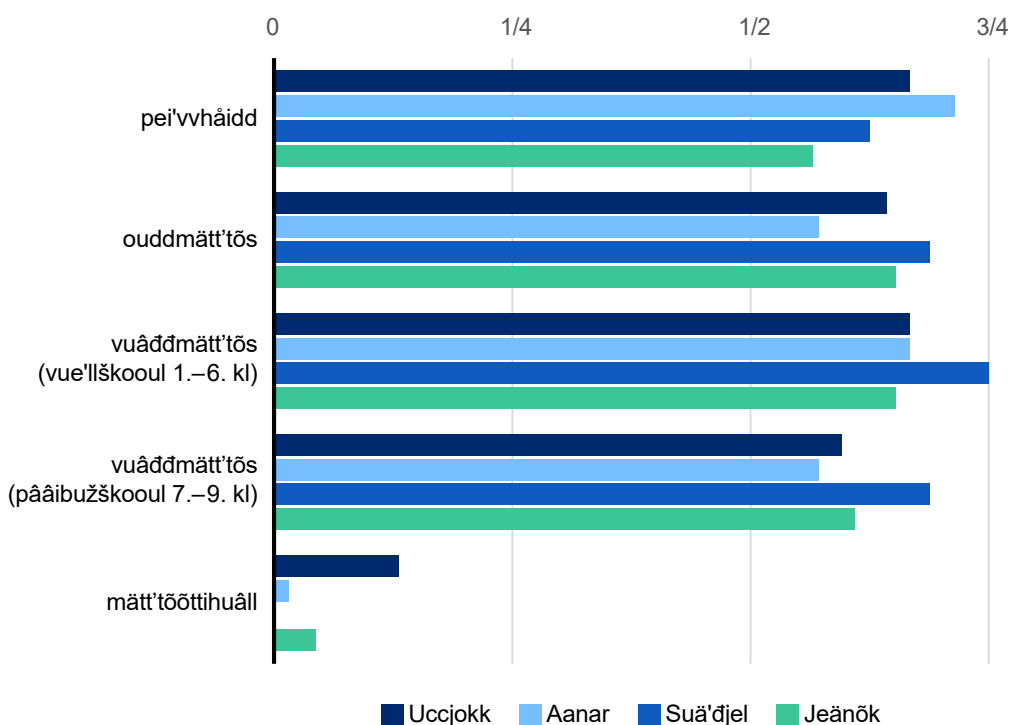
Vasttōōzzin ij leäkku miärkteei jeä'rdōs dommvuu'd da jee'res Lää'ddjânnam kōōsk. Lij kuuitâg vaiggâd sârnnad, čuä'jte-a dommvuu'd âalgbeällsaž va'steei sää'mvuu'd kääzzkōōzzid avi tōid kääzzkōōzzid, koin see'st lij vuōiggâdvuōtt. Kōöččmōš ij obbvuōttân leäkku samai informatiivlaž: vasttōōzzin ij vuei't juurdčed, mōōn jiännai vue'kk̄ lij va'stee'ji miōlâst puârnam da mōōn nalla. Vuâmmšemärvvsaž lij tōt še, što jäänbōs ärvvtō'lle, što vue'kk̄ lij puârnam ko k̄eäk â'nne tãn poddsaž vue'jj ni toodtee'jen (jäänmōsân jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest).

2.5.1 Koo'ddi sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz

Tãn vue'zzest va'stee'jin kō'ččeš kääzzkōōzzi vuäžžmōžžâst da kääzzkōōzzi toi'mmjumšest sij mainstem sää'mkiō'lle. Vue'zzest čuä'jtet vuōššân čuōvtemtâaim kääzzkōōzzid da te'l k̄iōččlâsttmōžžid koo'ddi sää'mkiöllsaž teäđtumšest.

Koo'ddi čuo'vtemkääzzkōözz

Kää'vvpirstök 19. Va'sttee'ji kíöččlásttmōš tō'st, lie-a čuo'vtemtāaim kääzzkōözz vuäžžamnalla sij mainstem sää'mkíō'lle koo'ddi mie'ldd.

Dommvuu'dest va'stteei lie vuei'vv-vue'zzest tääđva ouddpeâmm- da mätt'tōskääzzkōözzi toi'mmjummša (peivvháidd, ouddmätt'tōs, vue'llškooul, pââibužškooul), da heäjald toi'mmjee'jen tōid ō'ne miâlggâd hää'rves va'stteei. Pââibužškoou'le kuuitâg le'jješ mâtam mie'rin jäänab tääđtee'm ko jee'res peâggtum kääzzkōözzid, da takainalla Uccjoogg kää'ddest le'jješ vuâđđmätt'tōs'se jäänab tääđva ko jee'resâ'rnn. Kää'dmeâldlaž jeä'rdōözz jie kuuitâg leäkku samai šuur, da vuäi'tte vue'zzin lee'd sätt'tōöggvârssa va'sttee'ji uu'cces meä'r diött (jeä'rben Suä'djlest da Jeänōöggâst). Čiölgg čârstōögg aalmjallaš tääđvažvuō'tte tuejje mätt'tōöttihuál kääzzkōözz: hää'rves va'stteei ōlmmii kíöččlásttmōššid tōi toi'mmjummšest (ko tōk jie leäkku leämmaž sōrgg ni voo'ps vuäžžamnalla, mäte oudbeä'lnn puō'di ou'dde), da koumm neelljōözzâst see'st ō'ne kääzzkōözz hue'held toi'mmjee'jen.

Ääv-vasttöözzi kee'ddest kommentö'steš sää'mkiöllsaž kääzzköözzid:

Kää'ddest lij öölgtemvuött jä'rjsted vuöss- da vuâđđmätt'tööz nuörttsää'mkiö'lle, leša töt lij vwei'tlvaž tä'lk jie'nnkiöläst da vee'res kiöl mätt'töözâst. Ij ni kii vuäžž tän lookkâmee'jj sää'mkiöllsaž aununsmätt'tööz. Fi'ttjam oudd- da vuâđđmätt'tööz nu'tt, što tö'st lie nu'tt kiöl ko še aunnsi mätt'tös. Tö'nt pi'jjem, što töt kääzzkös ij leäkku vuäžžamnalla sää'mkiö'lle.

Pä'jjen äärrai kommee'ntest lij tä'rkk vuâmmšed, što kööččmööžžâst lij lää'jjimeäldlaž kääzzkös: vuâđđmätt'temlää'jj mie'ldd nuörttsää'mkiöllsaž škoolnee'kk mätt'tös öölgči lee'd vwei'vv-vue'zzin sää'mkiö'lle.

Tääi'ben kâ'l lij vwei'tlvaž vuäžžad mätt'tööttihuäl kääzzköözzid vue'zzin sää'mkiö'lle še. Te'l töid kääzzköözzid ju'n-a vue'stet Taarrjânnmest le'be päärna jeä'lle to'ben ouddm. psykoloog ä'rnn. Tän vuära jie leäkku tuäjja, kook mainste'če sää'mkiö'l. Neeuram kâ'l tän vue'jj.

Mätt'tööz mie'rr sää'mkiö'lle lij keäppnam vuâđđškooulâst da lookkjiškooulâst. Kuâsttai lee'd nu'tt, što vue'kk päâibužškooulâst lij lää'jjtem.

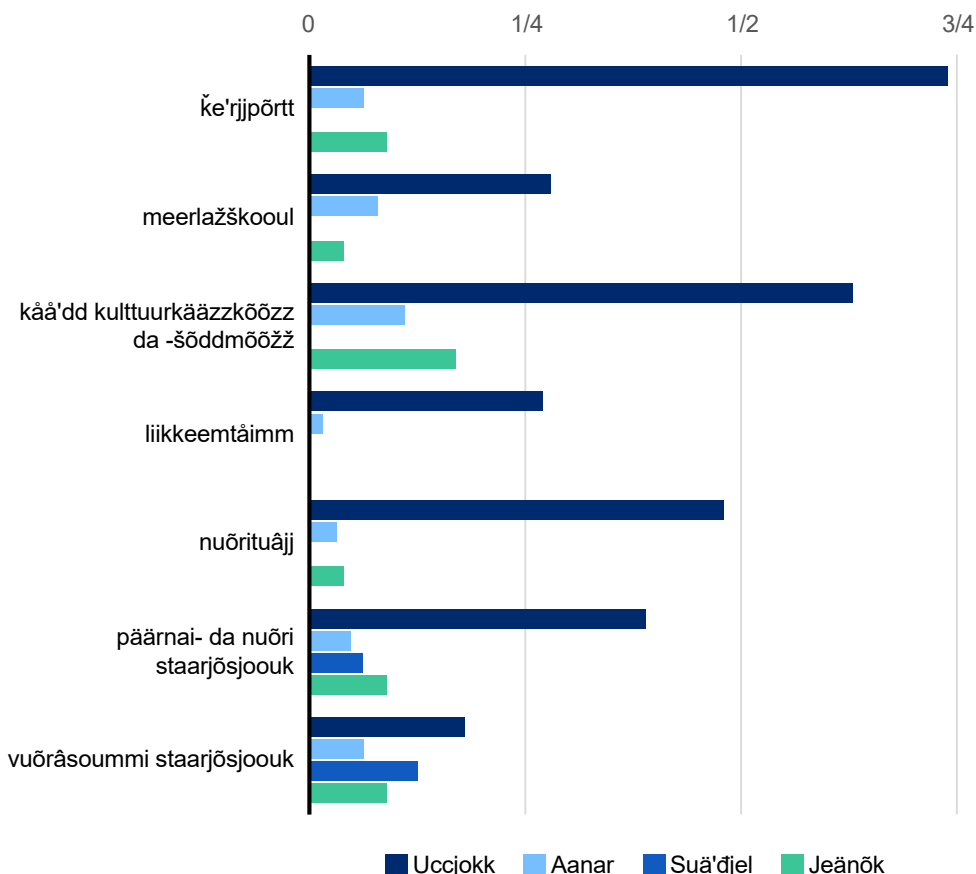
Vuäpstöögğâst lij vuäittmös vuäžžad te'fontuulk. Jiöm leäkku kuuitâg aivv snäätnai, mä'htt töt o'nnast siöm päärnain, ko puärraz jie vuäžž lee'd mie'ldd.

Jeänöögğ kâ'dd lij veeidas, måtam siidin jie leäkku tök kääzzköözz, kook nuu'bbin lie.

Ästtääi'j kääzzköözz koo'ddin

Dommvuu'd va'sttee'jin kö'ččeš, lie-a ästtääi'j kääzzköözz vuäžžamnalla sij mainstem sää'mkiö'lle dommkää'ddsteez.

Kää'vvpirstök 20. Va'sttee'ji kiöččlästtmöš ästtäi'j kääzzkōozzi vuäžžmōōžžäst koo'ddi mie'ldd.

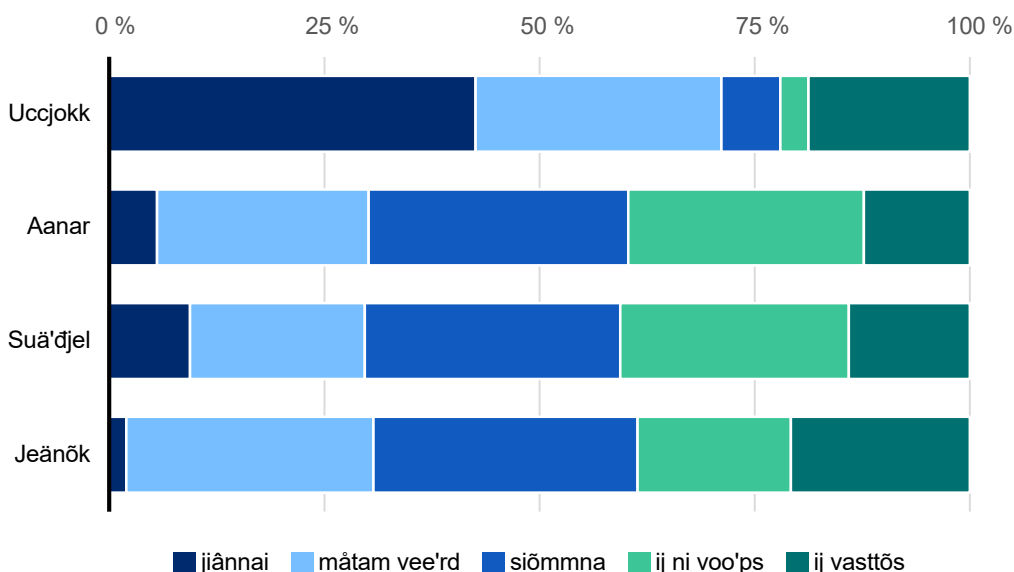

Ästtäi'j kääzzkōozzi toi'mmjummša va'stteei le'jje takainalla miälggäd täädva tä'lk Uccjooggäst. To'ben pukin jäänmōsän täädva le'jješ ķe'rjppōrttkääzzkōozzid, da miälggäd täädva še kulttuurkääzzkōozzid, nuōrituōjju di päärnai da nuōri staarjōstoi'mmjummša. Aanar da Jeänōogg koo'ddin tä'lk hää'rves va'sttee'jin le'jje kiöččlästtmōōžž sää'mķiöllsaž ästtäi'j kääzzkōozzin, da täujja töid ö'neš hue'neld toi'mmjee'jen. Aanar kää'ddest jeä'rben nuōrttsää'mķiöllsa kiöččlö'sste, što ni mōök kääzzkōozz jie leämmaž vuäžžamnalla nuōrttsää'mķiö'lle. Aanar vasttōozzin kuästtai töt se, što hä't kääzzkōs le'čči koon-ne sää'mķiö'lle, töt ij vie'ltkāni leäkku va'stteei sää'mķiöll.

Suä'djel kää'ddest vasttōozz täi kääzzkōozzi toi'mmjummšest lie nu'tt siömmna, što töin jeät vuäittu tuejjeed juurdpuättmōōžžid, vuästai tō'nt ko va'stteei jäänmōsän raportō'sste, što näkam kääzzkōozz jie leäkku kää'ddest vuäžžamnalla.

Jee'res taimmsuõ'rji kääzkkõõzz koo'ddin

Kää'vvpirstök 21. Va'sttee'ji kiõččlâsttmõš kääzkkõõzzi vuäžžmõõžžâst kää'dd jee'res taimmsuõ'rjin.

Kää'vvpirstõõggâst 22 lij čuä'jtum koo'ddi mie'ldd tõt vuässõs va'sttee'jin, kook i'lmnte, što lie vuäžžam koon-ne kōõččmõõžžâst âarram taimmsue'rj kääzkkõõzz sää'mkiõ'lle. Meadda lââggain lie kuõđđum nåkam te'ksttvasttõõzz, koin puätt õlmmsa, što ooumaž ij leäkku vuäžžam le'be raukkâm kääzkkõõzz (ouddm. "ij", "ij teätt", "jiõm leäkku kōõččâm"), di vasttõõzz, kook čiolggsânji jie kuul kōõččmõõžžâst âarra taimmsuârgga (ouddm. vasttõs "kaaupâst", jie'llemvue'kk- da pōõrgâsnektâaimast kōõččeen).

Nu'tt 2/3 va'sttee'jin lie nõmmääm koon-ne kääzkkõõzz te'ksttkee'ddest, da te'l âlddsın juõ'kk vasttõõzzâst leät peäggtam koon-ne tiõttum kääzkkõõzz (ouddmiârkkân "vuâpstök", "pää'nndâhtar", "õhtsažkääzkkâ'stempäi'kk", "raajjâmlââ'v") le'be nõõmtee'l tuäjlla (ouddmiârkkân dommpuõccihoi'ddjeei, dâhtar, raajjâmtää'rksteei, jââ'dteei), mättmešt nõõmin peäggtee'l. Mättmešt lij peäggtum joba o'dinakai kääzkkâ'stemvue'kk (ouddmiârkkân ko sää'mkiõllsaž dâhtar nuu'bb kää'ddest lij jeällam).

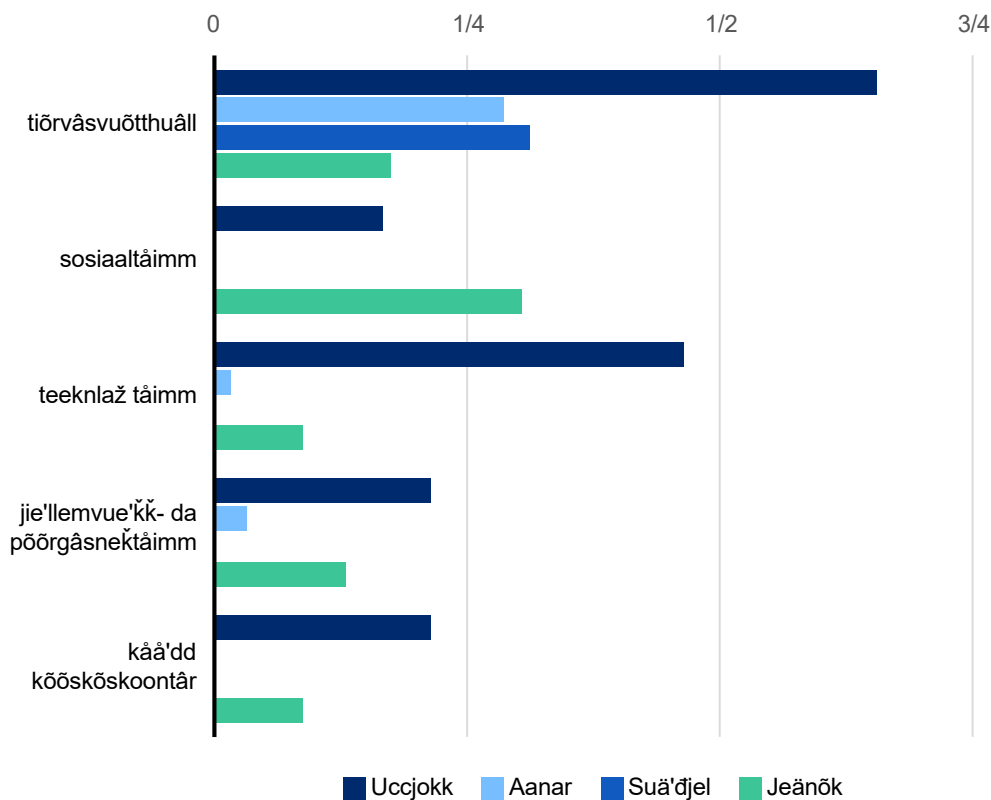
Vasttõõzzin lij aiccâmnalla, što sää'mkiõllsaž kääzkkõõzz lie jännai kïdd o'dinakai tuäjllain. Mätam šõddmõõžžin lij aanar- le'be nuõrtsää'mkiõllsaž peäggtam, što lij vuäžžam kääzkkõõzz nuu'bb sää'mkiõ'lle. Sää'mkiõllsaž kääzkkõõzzid peäggtet jäänmõsân Uccjoogg kää'dd vasttõõzzin. Pâ'jjel beä'l lie

peäggam tiörvasvuötkääzzkōözzid da väjja beä'l teeklaž tääim kääzzkōözzid. Väjja neelljadvue'ss lij välldam ou'dde kōöskōsvaaldášm, sosiaaltääim da jie'llemvue'kktääim kääzzkōözzid. Aanar kää'dd vasttōözzin peäggatet tääu'jmōsân tiörvasvuötkääzzkōözzid da Suä'djlest töt lij o'dinakai peäggatet tääu'jmōsân. Aanar kää'dd jie'llemvue'kktääim vuäžžai mätam peäggatōözz. Jeänōöggâst jäänmōsân peäggatet lij sosiaaltääim, kää'tt lij-i fi'ttjemnallšem, ko kää'dd ne'ttseeidain muštlet, što sosiaaltääimast-i lij vueilvaž vuäžžad sää'mkiöllsaž kääzzkōözz. Jeänōöggâst peäggatōözzid vuäžžad še kōöskōskoontâr, teeklaž da jie'llemvue'kktääim.

Koo'ddi sää'mkiöllsaž teäđtummuš

Va'sttee'jin kō'ččeš kiöččlâsttmōöžžid kää'dd teäđtummušest va'stteei sää'mkiöllle. Vue'lnn äärrai kää'vvpirstō'kke lie norrum jee'res teäđtemkanaali kōöskkäär, ko tōi kōöskâst jie leämmaž miärkteei jeä'rdōözz. Kuälmadvue'ss Uccjoogg va'sttee'jin kiöččlâstt, što kää'dd teäđat sää'mkiöllle jäänai da öhttsižže koumm neelljadvue'zz lie tön miölâst, što sää'mkiöllle teäđtummuš lij uu'ccmōsân mätam vee'rd. Aanrest, Suä'djlest da Jeänōöggâst tälk mätam va'stteei kiöččlâstte, što teäđtummuš sää'mkiöllle lij jäänai da neelljadvue'ss kiöččlâstt, što töt lij kuuitâg uu'ccmōsân mätam vee'rd. Aanar kää'ddest jäänmōsân tääđva le'je tää'vvsää'mkiöll mainsteei.

Kää'vvpirstök 22. Va'stee'ji kiöččlâsttmöš koo'ddi teäđtummšest jiijjâz sää'mkiö'lle (jee'res teäđtemkanaali kōskkärvv).

Äävkedda puättam vasttōözzin kommentō'steš tōn, što änn'jōžääi'j lij sää'mkiöllsaž saaggtummuš da vue'kk lij puärnam.

Ne'ttseeid lie öi'dde puättam sää'mkiö'lle še. Ouddâl jie leäkku leämmaž.

Uccjoogg kää'ddest tät lij puärnam jiännai, mâ'st leäm tuōđi rämmai!

Aaskam ođđ kiöllstrategiatuâjjla tuōjju nuörttsää'mkiöl kuästtjemvuōđ ou'dde somest.

Nuu'bb beä'lnn kommee'nt heäjas saaggtummšest še lie:

Mu'nne ķeerjlaž õhttvuõttvälddmõõžž lie mätam vuära puättam engglõškiõ'lle še.

Kää'dd čuõvtemtäaimast puõ'tti ķe'rjvaajtummuš lij älddsin pâi lää'ddķiõ'lle, pe'ce pei'vvhâaid teäđtõõzz.

E'tķkõõzz vue'jj pue'reem diõtt le'jje jeä'rbi mie'ldd:

Sää'mvuu'd koo'ddi ne'ttseeid õõlgče pue'tted sää'mķiõ'lle, ko ää'vääk seeidaid.

Sää'mķiõllsaž teäđtõõzz jie õõlgče lee'd tâ'lk jāarglâttmõõžž! Lââ'ssen sää'mķiõllsaž versio vuõššân, eman tøn mânņa lää'ddķiõllsaž...

Komme'e'ntin va'lddeš õlmmsa tøn še, što tää'rķmõõzz lie konkreettlaž kääzzkõõzz:

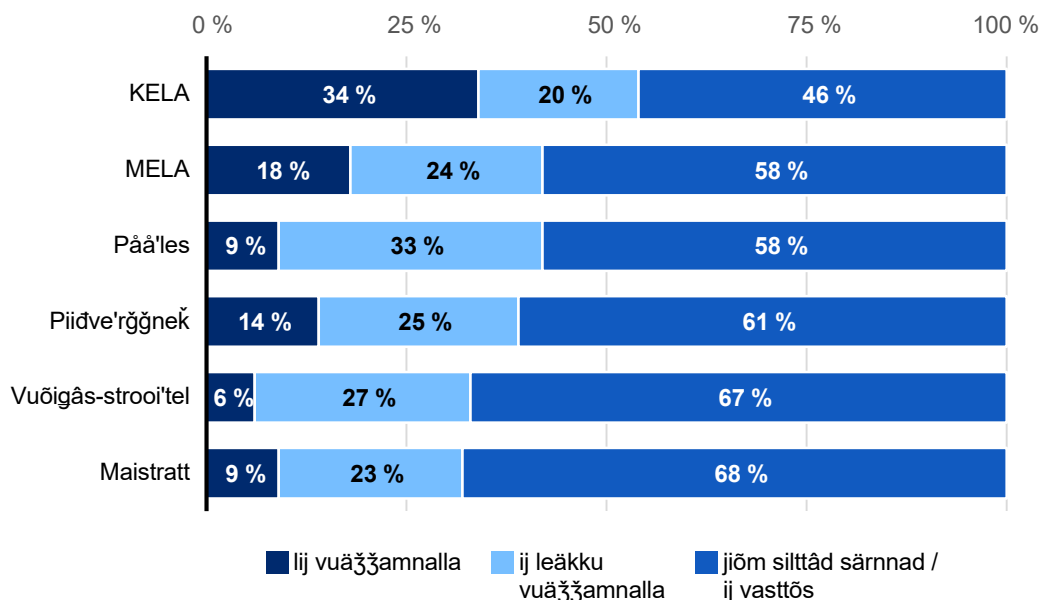
Tâ'lk teäđtummuš ij leäkku nokk, ko kääzzkõõzzid ij te'l vuäžž sää'mķiõ'lle.

2.5.2 Riikklaž sää'mķiõllsaž kääzzkõõzz

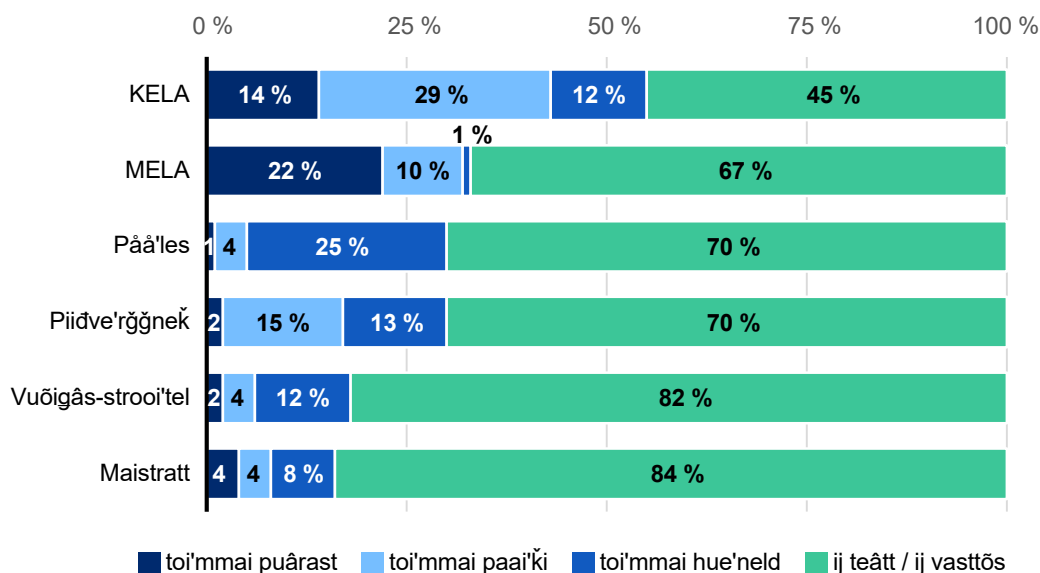
Va'stee'jin kõ'ččeš sij ķiõččlâsttmõõžž riikklaž kääzzkõõzzi vuäžžmõõžžâst da toi'mmjummšest sij mainstem sää'mķiõ'lle.

Täin kõõččmõõžžin dommvuu'd va'steei da dommvuu'd äälgbeä'lnn jâlstei va'steei lie ķiõtt'tõllum õõutsâ'jest. Tät lij tøn diõtt, što vuõiggädvuõtt täid kääzzkõõzzid sää'mķiõ'lle lij seämma jâlstemvuu'dest huõlkâni. Leäi aiccâmnalla še, što täi kue'htt joouk vasttõõzzin jie leämmaž miärktei jeä'rdõõzz.

Kää'vvpirstök 23. Va'sttee'ji kiöččlâsttmöš riikklaž kääzzkõõzzi vuäžžmõõžžâst jiiijâz sää'mkiõ'lle.

Kää'vvpirstök 24. Va'sttee'ji kiöččlâsttmöš riikklaž kääzzkõõzzi toi'mmjummšest jiiijâz sää'mkiõ'lle.

20–30 % va'sttee'jin lie tön miõl, što ni mõök tä'st čuä'jtum riikklaž kääzzkõõzzin jie leäkku vuäžžamnalla sij mainstem sää'mkiõ'lle. Kuälmõs va'sttee'jin lie tön miõlâst,

što Kela kääzzkõõzz lie vuäžžamnalla sij mainstem sää'mkiõ'lle. Älddsin beä'l jie tie'd, lij-a kääzzkõs vuäžžamnalla. Nu'tt 60 prosee'nt va'stee'jin jie tie'd, lie-a Mela, pää'les, piidve'rğğnee'kk, vuõigäs-stroi'ttel le'be Maistraatt kääzzkõõzz vuäžžamnalla sij mainstem sää'mkiõ'lle. Viidõs va'stee'jin va'stee, što Mela kääzzkõõzz lie vuäžžamnalla sää'mkiõ'lle. 6–14 % va'stee'jin va'stee, što pää'les, piidve'rğğnee'kk, vuõigäs-stroi'ttel le'be Maistraatt kääzzkõõzz lie vuäžžamnalla sij mainstem sää'mkiõ'lle.

Šuurmõs vue'ss va'stee'jin jie teättam le'be jie va'sttääm kõõččmõ'sše tõ'st, mä'htt kääzzkõõzz toi'mmje jiiijáz kiõ'lle. Jäänmõsân kiõččlásttmõõžž le'jie Kela kääzzkõõzzin. Kääzzkõõzzin toi'mmje mä'htt-ne Kela da Mela. Va'stee'jin 14 % miõlâst Kela toi'mmai puârast sää'mkiõ'lle da 22 %:n miõlâst Mela. Piidve'rğğnee'kk kiõččlõ'ssteš paai'ki toi'mmjee'jen 14 % miõlâst. Pää'les, vuõigäs-stroi'ttel da maistratt toi'mmje puârast le'be paai'ki sää'mkiõ'lle tâ'lkk mâtam prosee'nt miõlâst.

Vasttõõzzin puätt õlmmsa, što teäd kääzzkõõzz vuäžžmõõžžâst lie tuõdi peädgai da ristreiddai. Tât vue'rddemalla, ko kääzzkõõzzi vuäžžmõõžž sää'mkiõ'lle leät heäjald teädtaam da kääzzkõõzzid vuäžž tâ'lkk paai'ki. Šuurab vue'ss va'sttad, što kääzzkõs lij ko što tõt toi'mmai. Kiõččlásttmõš kääzzkõõzz vuäžžmõõžžâst vuäitt lee'd še tõ'st kiddy, što o'dinakai ää'sš kiõtt'tõõlli ve'rğğnekk sâtt siltteed sää'mkiõl le'be seiddõs lij sää'mkiõ'lle (kääzzkõs lij), leša liädglaz ä'sšsummuš lij tâ'lkk läädkiõ'lle (kääzzkõs ij toi'mme).

Sää'mbaromettar 2016:st vasttõõzz jie leämmaž juäggtoõllum ve'rğğnii'kkie mie'ldd, leša riikkvaaldâšm sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzid kiõtt'tõ'leš obbvuoõttân. Ni õõut va'steei miõlâst riikklaž kääzzkõõzz jie leäkku obbvuoõdštes jä'rjstum sää'mkiõ'lle puârast. Sää'mkiõl siltteei ve'rğğnii'kkie le'be sää'mkiõllsaž kääzzkõõzzin puõ'tte õõuti mie'ldd miälggâd jiännai peäggtoõzz. Kuästtji, što peäggtoõzz suei'mkrâ'ste tõn poddsaz vue'jj, le'be ko hât mâka Melast leäi Aanar tâimppäi'kest tâ'vvsää'mkiõllsaž tuäjlaž, tõn peäggeš (Pasanen 2016: 33–35).

Tân kõõččmõšvuässa le'jie kee'rjtam jiännai kommee'ntid äävkommee'nti kee'dd sizz. Älddsin puk äävkommee'nti kee'dd sizz kee'rjtum kommee'nt lie negatiivla. Kritikkk lij uvddum tõin määngid aa'sšid: kääzzkõõzzâst teädummša, kääzzkõõzz vuäžžma da äjjasvuõ'tte, kääzzkõõzz kiõl tässa, tuulk äänmõõžž probleemlažvuõ'tte di kiõl'laž tobdlma.

Kela sää'mkiöllsaž kääzzkōözz lie leämmaž nu'tt hue'n, što ij leäkku ni mä'htt vueilvaž hâiddad aa'sšid säämas. Lie kâ'l ta'rjjääm mâtamnallšem sää'mkiöllsaž "kääzzkōözz", ko leäm tön kai'bbjam, leša kääzzkōs lij leämmaž nu'tt heäjj, što ouddm. ööut ää'sš čäuddmōš pii'sti jiännai pâ'jjel ee'jj.

Kelast da piidve'rggnii'kkin leäm vuäžžam sää'mkiöllsaž kääzzkōözzid. Leša vuōššân lij kōrr ooccâm, što käunn te'lfon-nâamar le'be ne'ttpää'staddröözz, da te'l ij leäkku vueilvaž soi'ttjed ko muä'dd čiäss neä'ttlest. Tök ta'rjee sää'mkiöllsaž kääzzkōözzid, leša lie tuejjääm tön nu'tt vaiggeen ko vueilvaž äâ'nned töid kääzzkōözzid.

Kela lij pâi raukkâm muu jiöčč jáarglâ'tted ä'sšpō'mmjid.

Mâid miârkkšââvv "toi'mmjemvuött"? Kâ'l ve't tök vuâsti "toi'mmje" töin ve'rggnii'kkin, koid sää'mkiöll-lää'kk öölgat, leša jäänmōsân töt miârkkšââvv tuulk âänmōöžž. Da töt ij leäkku miölstan toodteei vueil'kk kiöl'laž vuöiggädvuödi teäuddjumša.

Tuöttää'sšest lij nu'tt, što ton jiök ni kiččlöödd äâ'nned sää'mkiöl, ko teäđak, što ve'rggooumaž le'be ve'rggneč ij silttad kiöl da vuäžžak vai'gges oummu štempal.

Pää'les ij tääim säämas. Le'čči vääžnai sää'mvuu'dest, što lää'des aa'sši diött pää'les silttad sää'mkiöl. Pää'les (Lappi) še keäštjtätt tuulk, jáarglō'tti, da te'l jáarglâ'ttemtuâjj ij möön vuöi'ggest, jös jie'nnkiöllsaž oumaž lij vuärntöözzâst kuullâmnalla.

Ko piidteei lij välldam öhttvuöđ – lij vuäittam ouddm. lääddas vä'ldded te'lfonin öhttvuöđ, da te'l tuâjjlaž ij leäkku ni fi'ttjam, što mu'st lij vuöiggädvuött sää'mkiöllsaž kääzzkō'sse. Aainâs ö'hhtešt lij piidteei lää'ddkiöllsaž tuâjjlaž jälstööttâm pannke'nnvânji tö'nt, ko leäm kai'bbjam sää'mkiöllsaž kääzzkōözz.

Jäärglöttum lomaakkid lij lossâd lookkâd, jäänab kääzzkâstt, jös lij vuäittmōš äâ'nned kiöl njäälmlânji.

Jiöm mon tuöst mainsted sää'mkiöl, jös soi'ttjam koozz-ne. Öölgči tie'tted, što te'foo'ne va'sttad sää'mkiöllsaž, mon jäänmōsân pöölam, što oummu págste, jös säämas kiččlööddam tääimted aa'sšid.

Negatiivlaž kommee'nti lââ'ssen le'jje määng kommee'nt, koin va'stteei maainast, što ij ââ'n le'be pöörg ââ'nned riikk kääzzkōōzzid säämas (mainstekâni täärkab mäain täazz). Tâ'lk positiivli'žžen fi'ttjum kommee'ntid ij riikk sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzin leäkku kee'rjtam ni öhtt va'stteei, leša mâtam kommee'ntin leäi neutraal suömm.

Kela, Mela, piidve'rggnee'kk da vuöigäs-stroi'ttel ne'ttseeid aainäs lie säämas.

Lij mooddai, što riikkâst lie tuâjast sää'mkiöllsa, što ij taarbâž tâ'lk tuulk veäkka häiddad aa'sšid.

2.6 Sää'mkiöllsai kääzzkōōzzi ouu'deemtaarb

Kääzzkōōzzi kvalite'tt da miärktös

Tän vue'zzest čiölgtet puäđöōzzid kōöčmōōžžin, kook kue'skķe sä'mmlai kääzzkōōzzi ouu'deemtaarbid. Lomaakk vue'zzest kō'ččeš va'sttee'jin, ko'st sää'mkiöllsaž kääzzkōs lij toi'mmjam pue'rmōsân, koon sue'rjest sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz öölgçi vuöss-sâjjsânji lââ'zzted, mä'htt va'stteei šiöhttlâätt sää'mkiöllsaž liädglâž ä'sšummša, mä'htt kääzzkōōzzid öölgçi ouu'deed da mä'htt va'stteei kiöččlâstt jijjâs vuäittmōōžžid vaaikted kiöl'laž vuöiggädvuödees.

Kōöčmō'sše *Koon sue'rjest le'be koon ve'rggöhttvuöđin leäk vuäžžam tääu'jmōsân le'be pue'rmōsân sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz* puö'tte miälggäd ooccanj vasttöōzz da tōk juäkkâ'tte määng suärgga. Dommvuu'd koo'ddin va'sttee'kâni le'jje kuäđdam 94/187 va'stteei, jee'resä'rnn 44/104.

Dommvuu'dest jäänmōsân peäggtoōzzid sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzâst vuäžžu tiörvâsvuötkkääzzkōōzz (17 peäggtoōssâd), Kela da škooul (9–10 peäggtoōssâd), pei'vvhâidd, pãã'les, ķe'rjppörtt da Mela (nu'tt 4–6 peäggtoōzz). Peäggtoōzzid ööuti mie'ldd (1–3) vuäžžu jee'res vaajtōsmäain. Peäggtoōzzid vuäžžu še jee'res kääzzkōōzz, mä'te kaupp da ceerkav. Lij vuâmmšemärvvsaž, što kommee'ntin lij täujja negatiivlaž suömm, hä't kōöčmōšpiijmōōžžin teäđstō'leš jeä'rben positiivlaž kääzzkōs'kiöččlâsttmōōžžid. 10 va'stteei peäggte, što jie leäkku vuäžžam sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz ni voo'ps.

Va'sttöōzz lie samai seämmanallšee'm ko Sää'mbaromettar 2016:st. Mäנגgaz jie silttääm peäggted ni ööut positiivlaž ouddmiärk. Va'sttee'jin 34/80 nöömee ööut le'be

mängg kääzzkōōzz. Aainās tääu'jmōsân škooul da pei'vvháidd. Täujja vasttōōzz le'jje še samai täär'rk, ouddm. mätam tiöttum tuájjalaž. (Pasanen 2016: 35.)

Dommmuu'd áálgbeä'lnn jálsteei sä'mmla peäggte sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzid samai occanj. Mätam peäggtoōzzid vuážžu škooul (sää'mkiöl mátt'tōs le'be ougglōsmátt'tōs), pei'vvpōrtt, sää'mte'gğ, tiörväsvoütkääzzkōōzz da kääzzkōōzz dommmuu'dest.

Dommmuu'd va'stteei va'stteei jäänab kōōččmō'sše: Koon sue'rjest le'be koon ve'rğğōhtvuōđin sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz láá'zztummuš le'čči tuu miölást täär'rkōs? Aainās tääu'jmōsân peäggteš tiörväsvoütháiddkääzzkōōzzid (62 peäggtoōssád). Nu'bben täär'rkōsōsân kīōččlō'stteeš sosiaaltáaim, čuōvtemtáaim da pāá'les kääzzkōōzzid (15–17 peäggtoōssád). Uu'ccmōsân vitt peäggtoōzz vuážžu še Kela, ásttāai'j kääzzkōōzz da vuōigās-strooi'tel.

Tiörväsvoütkääzzkōōzzi täär'rkēsvoüđ kovvad tát komme'ntt:

Tiörväsvoütháiddsue'rjest vue'kk ij katastrofaal'laž. Pōōlam tuōđi, što kii-ne veäl jäämm tok Uccjoogg tiörväsvoütkōōskō'sse, ko tuájjalažká'dd ij silttád kīōl.

Sää'mbaromettar 2016 -čiölgtoōzzâst (Pasanen 2016: 35) vasttōōzz lie seämmanallšee'm: jäänmōsân peäggteš puärrsiháaid da tiörväsvoütkääzzkōōzzid. 2016 baromettar ohttvuōđâst tän vuaitči veäl čiō'lğğeed kōjldōōzz rajjsin – kōjldōs činjmōōvi soti-kääzzkōōzzid, da tōi pīrr le'jješ ääi'jben mainstáttmōōžžâst kōōččâm jäänmōsân, leša tän poddsaz data ra'vvai, što táid tuōđi kīōččláâ'stet täär'rkōs kääzzkōōsân. Čuōvtemkääzzkōōzzi siōm vuässōōzz vuáitt čiō'lğğeed tōt, što va'stteei teä'tte, što vuōiggädvuōtt sää'mkiöllsaž ouddpiōmmu da mátt'tō'sse ij da tōt vä'lddvue'zzin teáuddai.

Sä'mmlai dommmuu'd áálgbeä'lnn jálsteei va'stteei'ji taarb lie jee'resnallšee'm. Há't see'st še jäänmōsân peäggtoōzzid vuážžu tiörväsvoütkääzzkōōzz (23 peäggtoōssád), nu'bben täär'rkōsōsân kaggá'tte čuōvtemkääzzkōōzz (12 peäggtoōssád). Tán vuáitt čiō'lğğeed tōin, što vuōiggädvuōtt sää'mkiöllsaž ouddpiōmmu ij ni álddsin pái tiōuddu sää'mvuud áálgbeä'lnn da vuōiggädvuōtt sää'mkiöllsaž mátt'tō'sse ij ni leäkku.

Va'stteei'jin kō'ččeš mákam tááimaid ká'dd le'be riikk ođlgči miöl'stad ä'lğğed, što sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzid vuáitčeš puō'ttivuōđâst čōōđted ánn'jōōžž pue'rben? Dommmuu'd va'stteei'jin 30 e'tkkee, što ođlgči sa'tssjed sää'mkiöllsaž tuájjalažká'dd škooultummša. Nu'bben jäänmōsân peäggtoōzzid (nu'tt 10) vuážžu sää'mkiöllsaž

kääzkkõõzzi kuästjemvuõđ pue'rummuš, rekrytâ'stem da lââ'zz sää'mķiõllsaž tuâjjlaid di teäggtoš. Vasttõõzzin peäggteš määhg vuâra še tu'lķķummši da jáârglõõzzi pue'rummuž, fi'ttjõstuâj da tõn, što sää'mķiõllsaž kääzkkõõzzin õõlgci lee'd kõskkuum kääzkkõsohjjummuš.

Sää'mbaromettar 2016 (Pasanen 2016: 37–38) -čiõlgtõõzzâst vasttõõzz le'jje siõmmna nuu'bnallšee'm. Tuâjjlai rekrytâ'stem leäi 2016 vasttõõzzin še e'tķķõõzzi njuu'nnkie'jjest, leša lââ'ssen peäggteš konkreettlaž aa'sšid, mâ'te sää'mķiõl vuõrâsoummisskooultõõzz lââ'zztummuž da päärnai da nuõri pue'rren tuejjuum tääimaid. Va'sttee'jin mähhgaz peäggte, što jõs ķiõll-lää'jj jää'ķķte'češ, jee'res tääimaid jeät taarbše'če.

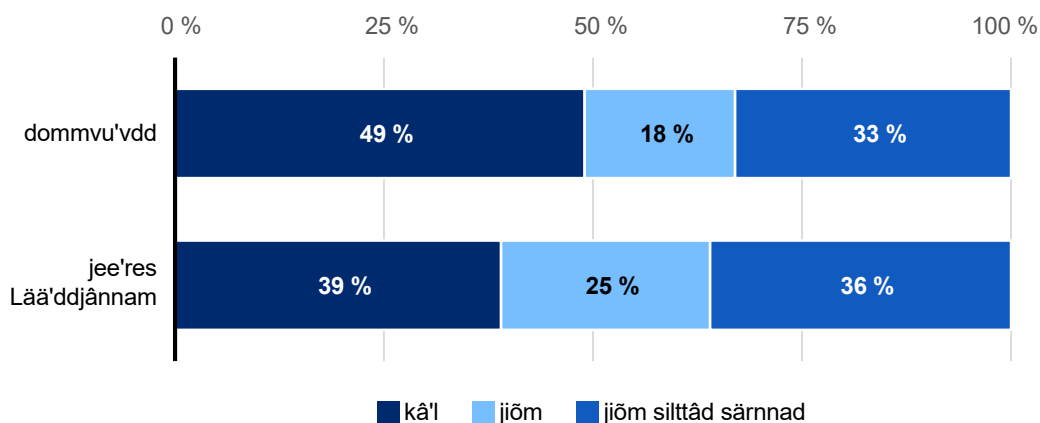
Sää'mvuud aalgbeällsaž va'sttee'ji e'tķķõõzz järne tän kõõčmõõžžâst dommvuud vasttõõzzin. Rekrytâ'stem, fi'ttjõstuâjj, škooultõš da teäggtoš vuâžžu mâtam peäggtoõzzid, leša pukin jäänmõsân peäggteš sää'mķiõl/sää'mķiõllsaž mätt'tõõzz le'be pei'vvhâäid jä'rjstummuž päärnaid.

Kuhttuin tän kõjldõ'sse va'sttääm va'stteeijooukin mähhgaz e'tķķee ķiõll-lää'jj čouggmõõžž. Õhtt va'stteei joba e'tķķii, što õõlgci šiotteed «lää'jj, koon mie'ldd lij päkk vuâžžad sää'mķiõllsaž kääzkkõõzzid».

Liädglaž kääzkkõõzz

Sää'mķiõllsaž liädglaž kääzkkõõzz lie veäl samai ooccanj ta'rjeemnalla. Va'sttee'jin kõ'ččeš, le'čči-a see'st haall ââ'nned jäänab liädglaž kääzkkõõzzid säämas.

Kää'vvpirstõk 25. Sää'mķiõl âânnmõš liädglaž kääzkkõõzzin.

Bea'l va'stee'jin dommvuu'dest da nu'tt 40 % dommvuu'd aalgbea'lnn aanče liadglaž kääzzkōōzzid jāanab, jōs tōt le'čči vueil'tlvaž. Tān kōōččmōōžžāst ij – miōllkie'ssi kā'l – puāttam ou'dde ni mii čiolgg korrelaatio oō'jjin, ko aunstōōzz tā'rkstō'leš šōddāmee'kkloo'jji mie'ldd: ou'dde puāttam vaajtōōllmōš kuāsttji aabās sātt'tōknallše'mmen, da māinn tōōzz leežž jee'resākksaž va'steeijoouki uu'cces mie'rr. Tā'lĳ mātām 1930-lāāggast šōddām oummin va'stee, što see'st lij haall āā'nned liadglaž ā'sšummuž sāāmas.

Tān kōōččmōōžžāst lij šōddām čiolgg muuttās Sāā'mbaromettar 2016 -čiolgtōōzz aunstō'sse ve'rddee'l: **oummui mie'rr, kook haa'lee āā'nned sāā'mkiōllsaž liadglaž kääzzkōōzzid, lij šōddām miārkteeinalla.** Te'l 51/80 va'steei i'lmte, što **jie** āānče sāā'mkiōl liadglaž ā'sšummšest. Tā'lĳ 24/80 i'lmte, što āānče. (Pasanen 2016: 36.) Ålgg vā'ldded lokku, što 2016 va'stee'ji jooukāst le'jje jāanab puārrsab oummu ko tān aunstōōzzāst. Juō'kknallšem liadglaž kääzzkōōzzi āānmōš lij še lāssnam neellj ee'jj āāi'j. Taarbaš kuuitāg tu'mmjed, mōōn diōtt tān-i aunstōōzzāst tā'lĳ bea'l le'čče valmmāž āā'nned sāā'mkiōllsaž kääzzkōōzzid jāanab. Pukin miārkteei māinn leežž sāā'mkiōli keerjlaž kiōl siltteemvāā'nn, kāā'tt puātt ou'dde kāpplōōggāst 2.3.1. Jeā'rben puārrsab va'steei jie leākku vuāžžam māttdjed sāā'mkiōl kee'rjtummuž te'l, ko sij lie leāmmaž škooulāst. Negatiivlaž kiōččlāsttmōōžž, ko lie kiōččlōddām āā'nned sāā'mkiōl da sāā'mkiōl miārkiid ne'ttkāāzzkōōzzin, vuāi'tte še vaaikted āšša.

2.6.1 Ķiōl'laž vuōiggādvuōđid vaaiktummuš

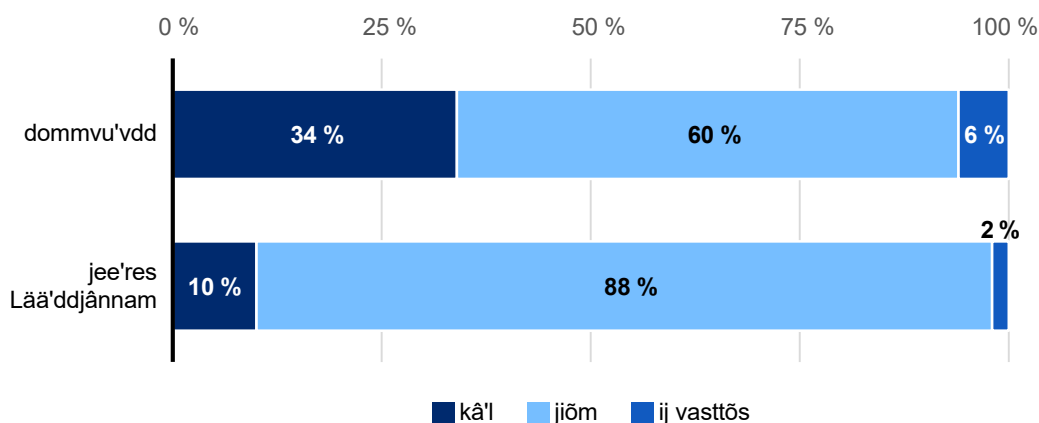
Tān vue'zzest va'stee'jin kō'ččeš tāid kōōččmōōžžid:

1. Leāk-a mōōnni ii'jji vālddam ohttvuōđ ve'rģōoomže le'be oskkum ooomže kōōččmōōžžin, kook kue'skķe sāā'mkiōllsaž kääzzkōōzzid le'be tuu kiōl'laž vuōiggādvuōđid?
2. Teāđak-a, ķeān beālla vuāitak kāā'ddstad jāārgled, jōs tu'st lie kōōččmōōžž sāā'mkiōllsaž kääzzkōōzz pirr?
3. Mākmen āānak vueil'ttemvuōđāād vaaikted **vā'lddkāāddlaž tāā'zz** tu'mmstōōggid kiōl'laž vuōiggādvuōđid kuulli kōōččmōōžžin?
4. Mākmen āānak vueil'ttemvuōđāād vaaikted **tuu dommkāā'dd** tu'mmstōōggid kiōl'laž vuōiggādvuōđid kuulli kōōččmōōžžin?

Vue'rdķāni māngg va'steei (37/291) le'be 13 % va'stee'jin lie vālddam mōōnni ii'jji ohttvuōđ ve'rģōoomže le'be oskkum ooomže kiōl'laž vuōiggādvuōđid kuōskki kōōččmōōžžin. Meā'r vueil'tet āā'nned šurrān ve'rddee'l tōōzz, kāā'lles va'stee'jin i'lmte, što illvāā ā'ne sāā'mkiōllsaž kääzzkōōzzid. Komme'nttkii'ddin peāggteš

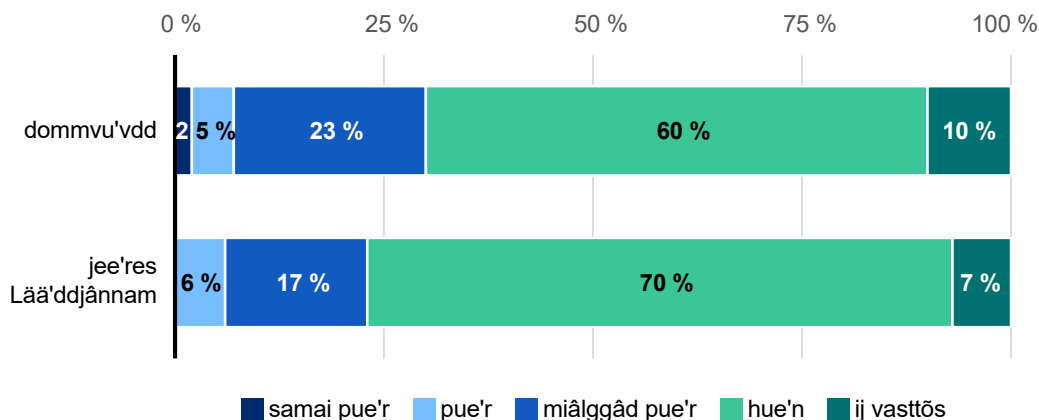
tääu'jmösân mäinnan päärna ouddpiömmu le'be škooulmätt'tõ'sse õhttnee
vuöiggädvuöðid/aa'sšid (19 va'steei). Tai lää'ssen peäggteš tiörvasvuöthtuöllu
õhttnee kääzzköözzid.

Kää'vvpirstök 26. Öhttvuöttvälddmöš sää'mkiöllsaž kääzzköözzid kuöskki
kööčmööžžin.

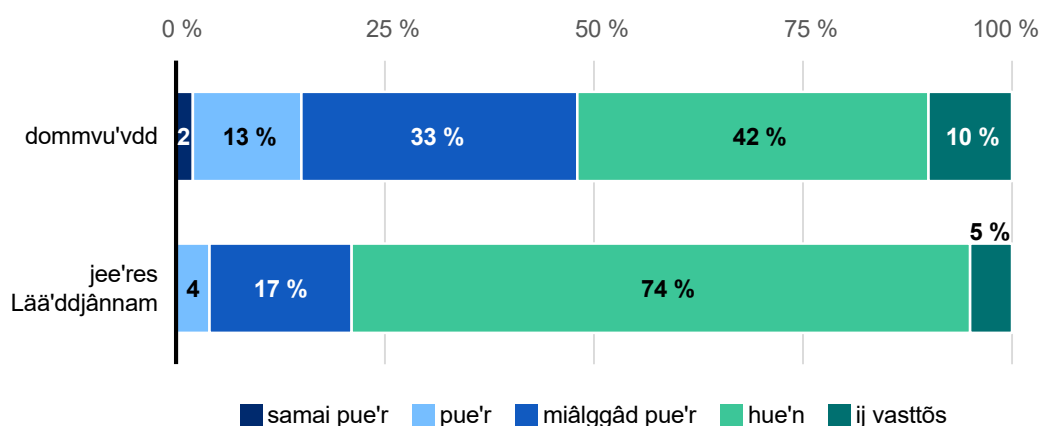
Tä'lk mätam va'steei teä'tte, keäzz sij vuäi'tte vä'ldded õhttvuöð sää'mkiöllsaž
kääzzköözzid kuöskki kööčmööžžin. Sää'mvuu'dest kuälmös da jee'resa'rnn
Lää'ddjännmest lääggad vue'ss teä'tte, keäzz älgg lee'd õhttvuöðäst täin aa'sšin.
Šuurmös vue'ss sää'mvuu'dest (60 %) da miärkteeinalla šuurmös vue'ss (älddsin
90 %) sää'mvuu'd äälgbeä'lnn jie tie'd, keäzz sij vuäitce lee'd õhttvuöðäst
sää'mkiöllsaž kääzzköözzin.

Kää'vvpirstök 27. Vaaiktemvuei'ttemvuöð vä'lddkääddlaž tää'zz tu'mmstöggid
kiöl'laž vuöiggädvuöðid kuulli kööčmööžžin.

Vuei'vv-vue'ss le'be nu'tt kue'htt kooum va'sttee'jest ķiöččlä'stte, što see'st lie illvâa vuei'ttemvuöđ vaaikted ķiöl'laž vuöiggädvuöđid kuöskki tu'mmstööggid vä'lddkää'dd tää'zzest. Vasttöözzin jie leäkku miärkteei jeä'rdöözz dommvuu'd da jee'res Lää'ddjânnam kōöskâst.

Kää'vvpirstök 28. Vaaiktemvuei'ttemvuöđ dommkää'dd tu'mmstööggid ķiöl'laž vuöiggädvuöđid kuulli kōöččmööžžin.

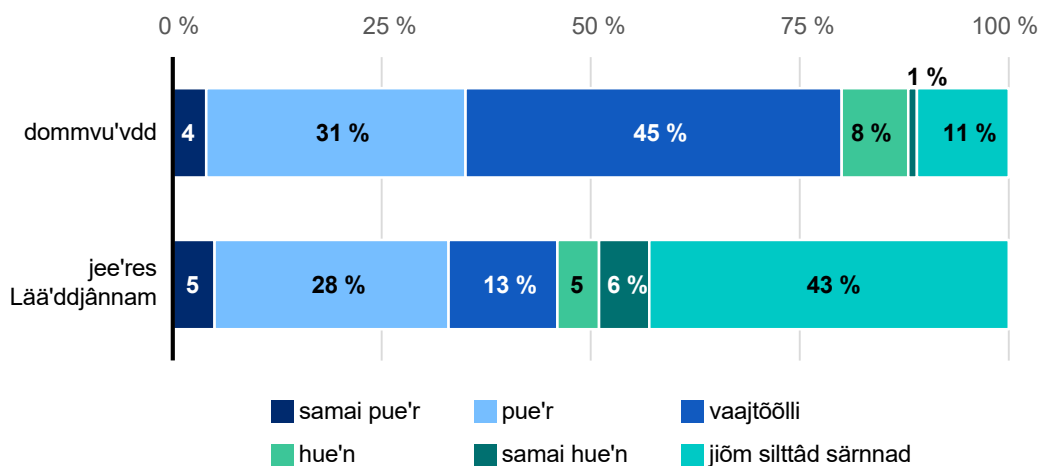

Dommvuu'dest va'stteei ķiöččlä'stte vuei'ttemvuöđeez vaaikted ķiöl'laž vuöiggädvuöđid kuöskki tu'mmstööggid šuurben kääddlaž tää'zzest ko vä'lddkää'dd tää'zzest. Väjjag beä'l ķiöččlä'stte, što vuäi'tte vaaikted kää'ddsteez tu'mmstööggid uu'ccmösân miälggäd puärast. Täin vasttöözzin lij čiolgg jeä'rdös dommvuu'd da jee'res Lää'ddjânnam kōöskâst. Jee'res Lää'ddjânnam va'sttee'ji miöläst vaaiktemvuei'ttemvuöđ dommkää'dd aa'ššid da vä'lddkääddlaž tää'zz aa'ššid lie seämma heäj. Täin vasttöözzin še dommvuu'd koo'ddi kōöskâst le'jje jeä'rdöözz. Pue'rmösân vaaiktemvuei'ttemvuöđid ķiöččlö'stšeš Uccjooggâst, ko'st pâ'jjel kuälmös ķiöččlö'stše vaaiktemvuei'ttemvuöđeez uu'ccmösân pue'rren da lââ'ssen älddsin 50 % miälggäd pue'rren. Heäjmöšân vuei'ttemvuöđid ķiöččlö'stšeš Suä'djlest, ko'st muä'dd va'stteei ķiöččlö'stše vuei'ttemvuöđeez pue'rren da pâ'jjel kue'htt kuälmöözz hue'nnen. Vasttöözz lie samai seämma ärra Aanrest da tä'lĳ occanja pue'rab Jeänööggâst.

2.6.2 Ķiöl'laž toobdâlm

Tän vue'll-lâaggast ĳiött'töölât tön, mä'htt va'steei ĳiöččlō'stte ĳiöl'laž toobdâlm da šiöhtlōöttmōōžž sää'mĳiöolid da sää'mĳiöllsaid.

Kää'vvpirstök 29. Lää'dd- da sää'mĳiöllsai kōōsk va'steei dommkää'ddest.

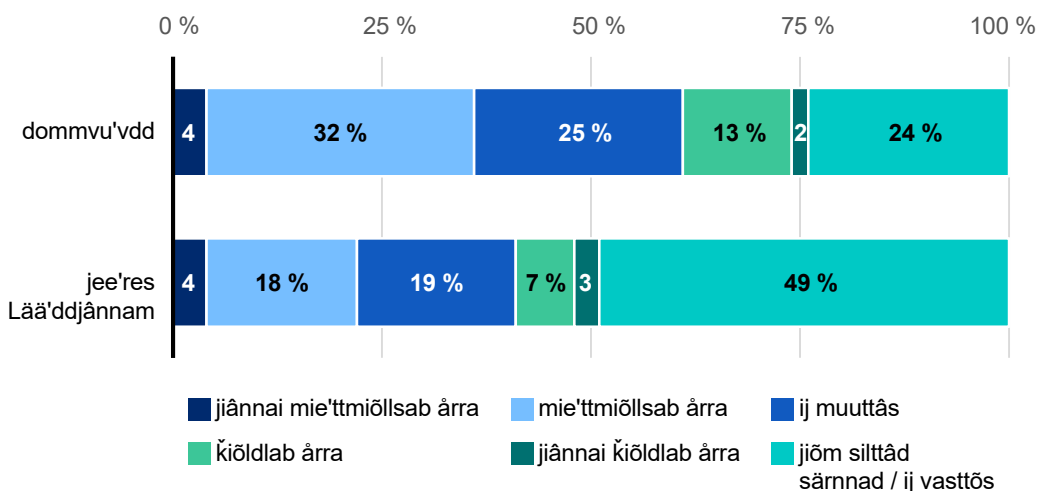

Dommvuu'dest kuälmōs ĳiöččlâstt lää'dd- da sää'mĳiöllsai kōōskid kää'ddsteez uu'ccmōsân pue'rren. Miärkteei vue'ss (45 %) ĳiöččlâstt tōid vaajtōōll'jen da lâaggad vue'ss hue'nnen. Jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest âlddsin beä'l jie silttâd sârnnad, mākam kōōsk lie le'be jie leäkku va'sttääm kōōččmō'sše. Lij kuuitâg primmtōōšši, što lâaime't va'steei ĳiöččlâ'stte kōōskid hue'nnen le'be samai hue'nnen še sää'mvuu'd âälgbeä'lnn.

Dommvuu'd lâagg lie kōōskäärv, da jie vie'ltĳâni nākmen suei'mkrââ'st vue'jj ni koon kää'ddest. Kâ'ddmeâldlaž verddōōllmōōžž jeät vuâittu tuejjeed samai tärkka, ko va'stee'ji mie'rr koo'ddin öōuti mie'ldd lij occâkka. Vooudlaž jeä'rdōs puätt kuuitâg aunstōōzzâst ou'dde Uccjoogg da jee'res dommvuu'd koo'ddi kō'sĳĳe: Uccjooggâst beä'l va'stee'jin (40/84) â'nne kōōskid "pue'rren" le'be "samai pue'rren", leša jee'res koo'ddin tâ'lĳ neelljōs (25/103).

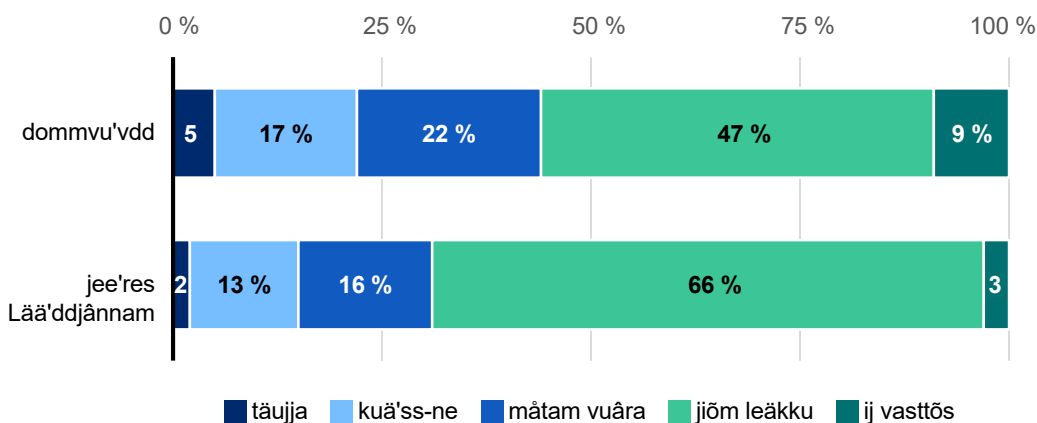
Va'stee'jin kō'ččeš še ĳiölljoouki kōōski muttsin mäâimōs ii'jji äi'gĳgen. Kuälmōs dommvuu'dest ĳiöččlâstt, što kōōsk lie mottjam miöttlōbân da 15 % ĳiöldlōbân. Dommvuu'd âälgbeä'lnn viidōs ĳiöččlâstt, što kōōsk lie mottjam miöttlōbân da beä'l jie silttâd sârnnad le'be jie va'sttääm kōōččmō'sše.

Kää'vvpirstök 30. Muuttäs lää'dd- da sää'mkiõllsai kõõskin.

Va'stee'jin kõ'ččeš še kiõččlásttmõõžž kiõl vuâdald kiõččlõsttum čârstummuž, ouddkâddmõõžži da heâmmummuž pîrr.

Kää'vvpirstök 31. Sää'mkiõllsaž čârstummuž, ouddkâddmõõžži da heâmmummuž kiõččlásttmõõžž.

Beäl va'stee'jin dommvuu'dest da kue'htt kuälmõõzz jee'resä'rnn Lää'ddjânnmest jie leäkku kiõččlásttam čârstummuž, ouddkâddmõõžžid le'be heâmmummuž, ko lie mainstam sää'mkiõl. Viidõs dommvuu'dest da kuudõs jee'resä'rnn Lää'ddjânnmest lie kiõččlásttam oudbeä'lnn peäggutun aa'sšid uu'ccmõsân kuä'ss-ne da seämma vee'rd mätam vuâra.

Tän kōöččmō'sše uvddum ääv-vasttōözzin puätt ou'dde, što mätam ķiöččlâ'stte, što čârstummuš lij kuöskkâm ķiöl sââ'jest le'be lââ'ssen sää'm etnlažvuöđ.

"Ij tâ'lk ķiöl diött, jäänab tön diött, što leäm sä'mmlaž."

"Tuâjppäi'ķest leäm leämmaž vue'llgaž profiilin sää'mvuöđâst tön diött, ko mätam ouddooumažtää'zz oummin lie leämmaž negatiivlaž jurddi sää'mvuöđâst da nääi't jiöm leäkku haa'lääm pu'htted tön ou'dde, ko pōōlam, što töt vaaikte'či muu reäuggmō'sše."

Čârstummuš lij ķiöččlōsttum še reäuggjie'llmest. Sää'mķiöll-lää'jj vuu'dest sää'mķiöl tääid ķiöččât jeä'rab merittân, ko ärvvtōōlât reäuggoocjid.

"Lie tâma koll'jam väi'vvpeäggtoözz, ko lie oocâm tuâjppäi'ķ le'be ko lij va'lljuum koon-ne tuöjju, što lij piâssâm sää'mķiöllsi'žžen. Hà't-i töt ij leäkku leämmaž va'lljummuž vuâđđan."

Ouddkäddmōöžžid lie ķiöččlâsttam vuö'jgin, koin lie mie'ldd lää'ddķiöllsa, kook lie öölgam ķiöl vaajtummuž lää'ddķiö'lle.

"Tâujja kool: mōön diött sâmsted, ko puk fi'ttje lää'ddķiöl? Ij-go vuei't lädsted?"

"Lää'ddķiöllsa (lä'ddla) ķiöččlâ'stte, što jös sâmsti ķeäin-ne, de sij pirr mainstet tuu'sšid, da ceä'lkķe, što "Lij ciist'tem sâmsted, ko lōönjâst lie pääi'ķ ä'Inn lää'ddķiöllsa". Tât juurdčemvue'ķķ lij jäänmōsân pääiklaž lä'ddlain."

Mätam va'sttei mušttle, što sij veä'lte sâmste'men ölmsest. Čiölgg heämummšest jie leämmaž ouddmiärk.

"Jiöm säämast Hetta-siidâst öölmâs paai'ķin."

Mätam vasttōözzin le'jje neutraal da positiivlaž ķiöččlâsttmōöžž le'be ķiöččlâsttmōöžž, koin o'cceš joba čâuddmōöžžid.

"Tök lie leämmaž päi, leša mon jiöm viižž tōid kuvddled da lookkâd. Ooudam jäänab ääi'j tōid oummid, kook haa'lee tie'tted jäänab sä'mmlain."

*”Leäm muu šoddâm räa’jest mainstam nu’tt lää’ddkiöl ko še sää’mkiöl
jjöm-ga leäkku ni kuä’ss kiöččlâsttam čârstummuž.”*

*”Leäm tön säâ’jest kiöččlâsttam, što oummu tu’kkee tö’st da â’ne
äärvast tön, ko ko’lle muu mainste’men sää’mkiöl. Jös ij säämast õölmäs
paai’kin jee’res sää’mkiöllsaivui’m, de jeärraz jie ni tie’đ, što kää’ddest lie
õinn sää’mkiöllsa.”*

3 Ö'httekeässmõš

Tän rapoortâst tuejeeš kičldõogg sää'mkiõllsai kääzzkõõzzi vuákka di sää'mkiõllsai kiõl'laž vuõiggádvuõdi teáuddjummša sä'mmlai dommvuu'dest da tön åalgbeä'Inn. Kõskksõmâs vue'ss rapoortâst lij sää'mkiõllsaid vuõlttuum kõjldõs kääzzkõõzzi da kiõl'laž toobdâlm pirr. Säa'mbaromettar 2020 -kõjldõ'sse va'sttee viidõs tõin 1430 tiuddákksaž oummust, kooi narodrekistereteáðaid lij mie'rkkuum jie'nnkiõllân sää'mkiõll.

Va'sttee'jin jäänbõs va'stii kõjldõ'sse sää'mkiõlle, mõõn vuei'tet ââ'nned sami miárktee ä'sšen. Öhtt kõskksaž teätt lij, što sää'mkiõllsai narodrekisteer jie'nnkiõllteáð jie leäkku ääi'j tää'zzest da va'stteei jie tie'd, mii kiõll see'st lij mie'rkkuum narodrekisteera. Jeä'rben juákk tâ'vv-, aanar- da nuõrttsäa'mkiõlle lij obbnnes vännai, da šuurmõs vue'zzest låákk teáðain "säa'mkiõll" – nuu'bbnalla ko mäõggaz jo'rdde.

Va'sttee'jin säa'mkiõl silttee njäälmânji uu'ccmõsân miálggáð puárust 90 % va'sttee'jin: koumm neelljast va'sttee'jin tâ'vvsäa'mkiõl, 15 % aanarsäa'mkiõl da vuála 8 % nuõrttsäa'mkiõl. Dommvuu'dest va'stteei â'nne jäänmõsân säa'mkiõl jiijjâz aargâst. Dommvuu'd åalgbeä'Inn vuei'ttemvuõð ââ'nned säa'mkiõl lie heäjab.

Säa'mkiõllsaž kääzzkõõzzi vuäžžmest lie õinn vaiggádvuõð. Takainalla kiõččee'l kääzzkõõzzi vuäžžmõõžž jeät õnnu pue'rren da dommvuu'd koo'ddin-i tâ'lķ 7 % â'nne kääzzkõõzzi vuäžžmõõžž pue'rren. Álddsin beä'l â'nne vue'jj heäjjan. Jee'resa'rnn Lää'ddjännmest tâ'lķ nu'tt juõ'kk neelljad âânn vue'jj ni miálggáð pue'rren. Neelljadvue'ss dommvuu'dest da pie'll oummin dommvuu'd åalgbeä'Inn jie põõrg ni voo'ps ââ'nned säa'mkiõl, ko ä'sšee ve'rğgnii'kkivui'm.

Miárktee vaiggádvuõtt säa'mkiõllsai kiõl'laž vuõiggádvuõdi teáuddjummša lij vännas teätt kääzzkõõzz vuäžžmõõžž pirr. Vasttõõzzin puätt ou'dde, što teáð kääzzkõõzz vuäžžmõõžž pirr lie samai peáðgai da tõin lie risttreeid. Pâ'jjel beä'l jie tie'd, lie-a riikklaž kääzzkõõzz vuäžžamnalla sij mainstem säa'mkiõlle da 20–30 % va'sttee'jin lie tön miõl, što jie ni mõõk riikklaž kääzzkõõzz leäkku vuäžžamnalla sij mainstem säa'mkiõlle – da mainstep åâ'n kääzzkõõzzin, kook säa'mkiõll-lää'jj mie'ldd õõlgče lee'd vuäžžamnalla säa'mkiõlle. Nu'tt låággõs va'sttee'jin va'stii, što pãá'les,

piidve'rggnee'kk, vuöigäs-stroi'ttel le'be maistraatt kääzzkōōzz lie vuäžžamnalla sij mainstem sää'mkiöllle. Pue'rmösân to'bddeš Kela sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzid.

Kääddlaž sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzin da teädtummšest Uccjoogg kääzzkōōzz kaggō'tte miärkteeinalla jee'res tässa ko jee'res sää'mvuu'd koo'ddi kääzzkōōzz. Lij vaiggâd sârnnad, mii čiölgad nääi't jönn jeä'rdōōzz kääzzkōōzzi vuäžžmōōžž kiöččlâsttmōōžžâst. Kää'dd vuu'dest le'ddi narodrekisteera sää'mkiöllsi'žžen mie'rkkuum oummui mie'rr ij Uccjooggâst leäkku miärkteeinalla šuurab ko Aanrest da Jeänöggâst, ko'st sää'mkiöllsa lie nu'tt 40 % Uccjoogg meä'rest. Jie kuuitâg raportââ'st, što sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz lie voo'ps seämmanalla. Aanar kää'dd öhttvuöđâst vue'ssen čiölgeei tuejjeja lij töt, što kōöčcmōōžžâst k'öččeš va'steei mainstem sää'mkiöl pirr da kiöl lie koumm. Suä'djlest kääzzkōōzzid kiöččlō'steš heäjmösân. Aanar kää'ddest jeä'rben nuörttsää'mkiöllsa kiöččlō'ste, što jiijskiöllsaž kääzzkōōzz jie leäkku. Kiöččlō'steš še, što mâtam vue'ss-suō'rjin Uccjoogg kää'dd sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz jie ri'jtte.

Kääzzkōōzzi toi'mmjemvuött leäi še heäjj. Mä'te ee'jj 2016, ään va'stee'jin lij še vaiggâd nōmmeed kääzzkōōzzid, koin sää'mkiöllsaž ä'sšummuš o'nnast puârast. Šuurmös vue'ss oummin jie va'sttääm tän kōöčcmō'sše. Jäänmösân peäggtoōzzid vuäžžu tiörvâsvuöttkääzzkōōzz, Kela di škooul da pei'vvhâidd. Komme'nttkii'ddin pu'hte ou'dde määngnallšem mäinaid heäjas arvō'sse. Kääzzkōōzzid leäi vaiggâd kaunnâd le'be äänned, ve'rggoummu jie tobddâm sää'mkiöll-lää'jj da fi'ttjōōzzid oummu ärra, kää'tt haa'lad sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzid, kiöččlō'steš kiöldli'žžen. Kääzzkōōzzid ij vuäžž, hä't töid le'čči vuöiggâdvuött.

Haall äänned sää'mkiöllsaž liädglâž kääzzkōōzzid lij šöddâm miärkteeinalla ee'jj 2016 baromettra ve'rddee'l. Sää'mkiöllsai liädglâž kääzzkōōzzi oudâsviikkmoš lij samai vääžnai tön diött, ko jönn vue'ss ä'sšummšest vä'lddkiölivui'm šâdd änn'jōžäai'j liädglânji.

Ägg vuämmšed, što seämmanalla ko 2016 barometrest, va'stee'jin nu'tt 40 % miöläst sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzi vuäžžmōš lij puârnam. Lij vuämmšemärvvsaž še, što jäänbōōzz ärvvtō'le, što vue'kk lij puârnam, ko kook ä'ne tän poddosaž vue'jj ni miälggâd pue'rren (jeä'rben jee'resârnn Lää'ddjânnmest). Puäđös ij ä'tte šöödd ij-ga vuei't to'lkkēed miärkkân tō'st, što vue'kk le'čči "šiögg" le'be ni čuu't miälggâd pue'rren, leša tön sâjja vuei'tet kiöččâd, što ko kääzzkōsvue'kk lij leämmaž samai heäjj, ju'h siöm puârōōzz vaakte vasttōōzzid.

Va'steei kiöččlâ'ste tää'rkmös sää'mkiöllsaž kääzzkōōssân tiörvâsvuöttkääzzkōōzzid. Dommvuu'dest nu'bben tää'rkmōssân kiöččlō'steš sosiaaltâaim, čuövtemtâaim da pää'les kääzzkōōzzid. Čuövtemtâaim lää'jjmeâldlaž kääzzkōōzzid le'jješ

vä'lddvue'zzin toođva. Dommvuu'dest älddsin puk va'steei le'jje va'lljääm pärneez sää'mkiöllsaž oudpeämm da jäänbös sää'mkiöllsaž vuäđmätt'töözz. Ästtäi'j kääzzköözzid jie vuäžžam sää'mkiö'lle jee'resá'rnn ko Uccjooggást, jie-ga ni to'ben nokk. Ouddpiömmu le'jješ takainalla samai toođva da mätt'tö'sse še toođva, leša va'stee'jin leäi huöll páâibužškooul aunnaž mätt'töözzâst da tö'st, mä'htt škooul tuärjjad pärnai sää'mkiöllsažvuöđ.

Sä'mmlai dommvuu'd äalgbeä'lnn nu'bben tää'rkmössân kaggö'tte čuövtemkääzzköözz. Sää'mkiöllsaž oudpeämm da sää'mkiöl le'be sää'mkiöllsaž mätt'tös puö'tte ou'dde määng pääi'kest sää'mvuu'd äalgbeällsaž va'stee'ji vasttöözzin. Tö'st älgg juurdčed, što va'stee'jin lij puu'ttes jie'tt kiöl serddjumšest pärnaid da nuörid sää'mvuu'd äalgbeä'lnn. Tán jeä'd öölgči vä'ldded tuöđlânji tön diött, ko še sää'mvuu'd äalgbeä'lnn jälsteei sä'mmlaid tu'tkkääm SÁRA-tu'tkkummšest (Heikkilä et al. 2019: 126) puö'di ou'dde, što sää'mvuu'd äalgbeä'lnn sää'mkiöl čue'rbesvuött šööddat äalgbeällsažvuöđ da straamm tobddi. Ko öhtvuött jie'llemvuö'jjid väill, kiöl miärktös šâdd. Jeä'rben puö'di ou'dde huöll tö'st, mä'htt pärnaž šâdd sä'mmližžen sää'mvuu'd äalgbeä'lnn, jös son ij mattu sää'mkiöl.

Sää'mbaromettar 2020 va'steei e'tkkee, što **sää'mkiöllsaž kääzzköözzi vue'jj vuäitči pue'reed vuöss-sâjjsânji sa'tssjee'l sää'mkiöllsaž tuâjjlažkää'dd škooultummša**. Va'steei peäggte še sää'mkiöllsaž kääzzköözzi **kuästtjemvuöđ pue'rummuž, rekrytâsttmö'sše sa'tssjummuž** da **kääzzköözzi teäggttöözz**. Miärktee juurd lij še töt, što sää'mkiöllsaž kääzzköözzin öölgči lee'd **köskkuum kääzzkösohjjummuš**. Sää'mvuu'd äalgbeällsaž va'stee'ji e'tkköözzin jäänmösân peäggteš sää'mkiöl le'be sää'mkiöllsaž mätt'töözz le'be pei'vvhâaid jä'rjstummuž pärnaid. Kuhttuin tán köjldö'sse va'sttääm va'steeijooukin mänggaz e'tkkee kiöll-lää'jj čouggmööžž. Öhtt va'steei joba e'tkkii, što öölgči šiotteed «lää'jj, koon mie'ldd lij päkk vuäžžad sää'mkiöllsaž kääzzköözzid». Tön diött ko näkam lää'kk lij ju'n da tán-i lää'jj köjldöözzâst kiött'töölât, komme'ntt muštâl tö'st, möön hue'neld oummu kiöččlá'stte, što lää'kk toi'mmai.

Lij miärktee puäđös, što va'steei jie kiöččláâ'st, što vuäi'tte vaaikted kiöl'laž vuöiggâdvuöđid kuöskki tu'mmstööggid. Vuei'vv-vue'ss le'be nu'tt kue'htt kuälmadvue'zz va'stee'jin kiöččlá'stte, što see'st lie illvââ vuei'ttemvuöđ vaaikted kiöl'laž vuöiggâdvuöđid kuöskki tu'mmstööggid vä'lddkää'dd tää'zzest. Vasttöözzin jie leäkku miärktee jeä'rdöözz dommvuu'd da jee'res Lää'ddjânnam kööskâst. Dommvuu'dest va'steei kiöččlá'stte vuei'ttemvuöđeez vaaikted kiöl'laž vuöiggâdvuöđid kuöskki tu'mmstööggid suurben kääddlaž tää'zzest ko vä'lddkää'dd tää'zzest. Pue'rmösân vaaiktemvuei'ttemvuöđid kiöččlö'steš Uccjooggást da heäjmösân Suä'djlest.

Õhtekeässmõššân ķiõl'laž vuõiggâdvuõđid kuõskki vasttõõzzin vuei'tet tuõttâd, što ķiõl'laž vuõiggâdvuõđid da ķiõll-lää'jj toobdât vaajtõõlli nalla, leša ķiõl'laž vuõiggâdvuõđid ââ'net samai tä'rķken. Tâk vasttõõzz lie še samai seämmanallšee'm dommvuu'd koo'ddin da tõi âalgbeä'lnn, hâ't dommvuu'd va'stteei õ'ne vuõiggâdvuõđid/ķiõll-lää'jj siõmmna tää'rķben ko jee'res va'stteei kõskkmie'rin, jeä'rdõs lij vää'nes. Tuejjeem tää'zzest va'stteei põ'rğge kuuitâg miâlggâd ooccanj vuäžžad õõlmâs kääzzkõõzzid säämas. Tâ'st lij še jeä'rdõs dommvuu'd koo'ddi da jee'res Lää'ddjânnam kõõskâst, tõn mäainast, kââ'tt lij fi'ttjemnalla, što miârkteei vue'ss ķiõl'laž vuõiggâdvuõđin kuâskk tâ'ķk dommvuu'd da jee'resâ'rnn sää'mķiõllsaž kääzzkõõzzi vuäžžmõš lij jāanab rajjuum. Öõlmâskovv lij še miârkkšõõvvi nalla seämma ko 2016 Sää'mbaromettrest.

Ķiõl'laž vuõiggâdvuõđid kuõskki vue'zz vasttõõzzin kuâsttai, što tõin lij risttreidd: jõs ķiõl'laž vuõiggâdvuõđ da ķiõll-lää'ķķ lie va'sttee'ji miõlâst vääžnai, mõõn diõtt sij nu'tt uu'cces mie'rin pâ'rğge vuäžžad sää'mķiõllsaž kääzzkõõzz? Uu'cces põrggâm-mie'rr vuäžžad sää'mķiõllsaž kääzzkõõzzid va'sttad še 2016 baromettar puäđõõzzid, koin pâ'jjel pie'll va'sttee'jin le'jje tuõttâm, što jie ni kuâ'ss põõrg tõid vuäžžad (Pasanen 2016: 26). Öhtt či'lğğtõs äšša lij tõt, što sää'mķiõllsaž kääzzkõõzz lie nu'tt hue'neld vuäžžamnalla le'be tõi âânnmõš lij vaiggâd. Määng tän kõjldõõzz va'stteei še mušttle kääzzkõõzzid kuõskki komme'nttkii'ddin sij ķiõččlâsttmõõžžin sää'mķiõllsaž kääzzkõõzzi heäjas vuäžžmõõžžâst da ââ'nnemķiõččlâsttmõõžžin, kook jie sme'llkââ'tt sää'mķiõllsaž kääzzkõõzz âânnmõ'sše.

Ķiõlltoobdâlm leäi odđ obbvuõttân mie'ldd kõjldõõzzâst. Ķiõččlâsttmõš ķiõlltobdlmest leäi vaajtõõlli. Dommvuu'dest kuâlmõs ķiõččlâstt lää'dd- da sää'mķiõllsai kõõskid kââ'ddsteez uu'ccmõsân pue'rren da lâaggadvue'ss hue'nnen. Älddsin beä'l va'sttee'jin ķiõččlâ'stte kõõskid vaajtõõll'jen. Jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest älddsin beä'l jie silttâd sârnnad, mâkam kõõsk lie le'be jie leäkku va'sttâäm kõõččmõ'sše. Tât lij teäđast vue'rddemnalla, ko sä'mmlai dommvuu'd âalgbeä'lnn lää'ddķiõllsain ij vie'ltkâni leäkku kuõsktõs sää'mķiõllsaid. Va'sttee'jin kõ'ččeš še ķiõlljoouki kõõski muttsin mââimõs ii'jji äi'ğgen. Kuâlmõs dommvuu'dest ķiõččlâstt, što kõõsk lie mottjam miõttlõbân da 15 % ķiõldlõbân. Dommvuu'd âalgbeä'lnn viidõs ķiõččlâstt, što kõõsk lie mottjam miõttlõbân da beä'l jie silttâd sârnnad le'be jie va'sttâäm kõõččmõ'sše. Beä'l va'sttee'jin dommvuu'dest da kue'htt kuâlmõõzz jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest jie leäkku ķiõččlâsttam čârstummuž, ouddkâddmõõžžid le'be heämmummuž, ko lie mainstam sää'mķiõl. Beä'l dommvuu'dest da kuâlmõs jee'resâ'rnn Lää'ddjânnmest lie ķiõččlâsttam oudbeä'lnn peäggatum aa'sšid uu'ccmõsân mâtam vuâra.

4 Loppân

Sää'mbaromettar 2020 lij nu'bb sää'mkiöllsaid jurddum baromettarköjldös. Oou'dab sää'mbaromettar 2016 tuejješ te'lfonmainstättmōššân 80 va'steeja. Sää'mbaromettar 2020 leäi lomakk-köjldös, koon vuöltteeš pukid töid tiuddákksaž oummid, kooi jie'nnkiöllân leäi narodrekisteera mie'rkkuum sää'mkiöll. Älgg vuämmšed, što tät joukk kätt tá'lk vue'zz Lää'ddjânnam sää'mkiöllsain da vuöiggâdvuött sää'mkiöllsaž kääzzköözzid lij pukin sä'mmlain huölkâni tō'st, mii kiöll see'st lij mie'rkkuum narodrekisteera jie'nnkiöllân. Nääi't tu'tkkummuž vä'lddōsjoukk poppōōtti tá'lk vue'zz täävtōsjooukâst. Tu'tkkummuša va'stee 291 va'steejed, 19 % töin, koid köjldōözz vuöltteeš.

Sää'mbaromettar 2020 jeärran ee'jj 2016 baromettrest kuei't nalla: 2020 baromettrest lie mie'ldd še sä'mmlai dommvuu'd äälgbeä'lnn jälsteei sä'mmla da mie'ldd lij vue'ss, ko'st kööjjät va'steei kiöččlâsttmōöžž jälstemkää'ddes kiöll'laž tobdlmest di lää'dd- da sää'mkiöllsai kōöskin.

Sää'mbaromettar kōskksaž puäđōs lij tōt, što sää'mkiöll-lää'kk ij tiōuddu. Kiöččlââ'stet, što kiöll'laž vuöiggâdvuöđ lie ouddnam siömmna, leša sää'mkiöllsaž kääzzköözzi vuäžžmōš da töin teäđtummuš di sää'mkiöll-lää'jj tobddmōš lie öinn heäjas tää'zzest. Sä'mmlai dommvuu'd koo'ddin lij ää'n alttuum tuäjž sää'mkiöllsaž kääzzköözzi pue'reem diött. Tuäjž lij kuuitâg äi'dde alttuum, jie-ga tōn puäđōözz vöi kuösttu tän rapoort aunstōözzâst. Kiöllstrategiast juö'kk kâ'dd lij tu'mmjam töid tää'rkmōs ä'sšvuu'did, kooi pääi'k sää'mkiöllsaž kääzzköözzi oudâsviikkmōš ouddan.

Puäđōözzi vuäđald vuäitt u'vded siäzztōözzid, mä'htt sää'mkiöllsaž kääzzköözzi vue'jj da sää'mkiöllsai kiöččlâ'stem kiölltoobdâlm vuei'tet pue'reed. Siäzztōözz lie samai seämmanallšee'm ko tōk lie leämmaž Sää'mbaromettar 2016 -rapoortâst da määngin jee'res čiolgtōözzin, tu'tkkummušin da öölmtoözzin ii'jji mie'ldd. Muštllōs sää'mkiöll-lää'jj teäuddjummušest 2004–2006 -rapoortâst uu'det 41 veiddsânji vuäđdtöllum täimmsiäzztōözz sää'mkiöll-lää'jj da sää'mkiöllsai kiöll'laž vuöiggâdvuöđi teäuddjummuž pue'reem diött (Näkkäljärvi 2007: 370–375). Vuei'vv-vue'ss siäzztōözzin lie öinn obbnes ääi'jpodssa. Sää'mbaromettar 2016 -čiolgtōözzâst siäzztō'leš teäđtummuž lää'zztummuž nu'tt ve'rğgoummid ko še sää'mkiöllsaid,

sää'mkiöl määttai láâ'zztummuž tuâjjlaid, sää'mkiöllsaž tuâjjlažkáâ'dd rekrytâ'sttem viõusummuž da kiöll-lää'jj öölgtemvuõđ láâ'zztummuž.

1) Čiölgtoõzzin tuâjjaid

Tät lij tää'rkmõs siázztõs. Lää'ddjännmest lij nokk teätt sä'mmlai kiöl'laž vuõiggädvuõđi teauddjummšest, sää'mkiöllsaž kääzzkõõzzin da töid vaaikteei aa'sššin. Älgg tuejjeed ööutveäkka vuõiggädvuõttministeriain, Sää'mtii'ggin da sää'mkiöllsaž kääddlaž da riikklaž kääzzkõõzzid ta'rjjei toi'mmjee'jivui'm täimmlaanid äi'ggtaauleezvui'm tö'st, mä'htt sää'mkiöllsai kiöl'laž vuõiggädvuõđid da sää'mkiöll-lää'jj vuäžžat teauddjed. Sää'mbaromettar kuõskki sosiaal'laž media sagstöõllmõõžžin da öhtvuõttvälddmõõžžin tu'tkkee'jin pu'hteš määng vuâra ou'dde tön, što lij tu'sšmõ'tti, što kääzzkõsvue'jj čiölgtet nu'tt jânai, leša tuejjeem tää'zzest vuákka ij šöödd ni mii. Pue'tti siázztõõzz ko'le vue'ssen plaa'ne tö'st, mä'htt tuejjeem tää'zz vuákka vuäitci pue'rmõsân vaaikted.

2) Teádtummuš

Teádtummuž da sää'mkiöll-lää'jj tobddmõõžž tarbb lij kaggõõttâm ou'dde pukin rapoortin da mušttlõõzzin vuõssmõs kiöll-lää'kkčiölgtoõzzâst (Näkkäljärvi 2007) vue'ljee'l. Kuuitâg tän tu'tkkummuž aunstõs še čuä'jat, što teádtummuš lij õinn vännai, da tön diõtt tö'st älgg tuejjeed konkreettlaž plaan.

Le'čči tarbb kuullâd riikklaž da kääddlaž sää'mkiöllsaž kääzzkõõzzi ta'rjje'jid tön pirr, mä'htt tók ainsmä'tte, što

- a. tuâjjlažkáâ'dd tábdd sää'mkiöll-lää'jj da silttad täimmad tön meâdlânji. Tät kuâskk nu'tt ju'n reâuggjid ko še odđ tuâjjlaid. Tuâjjlažkáâ'dd älgg tie'tted, što sää'mkiöllsaž kääzzkõõzz älgg ta'rjjeed töntää, što tön taarbaš kai'bbjed da što oummu láä'ddkiöl täidd ij vaaikât vuõiggädvuõ'tte vuäžžad sää'mkiöllsaž kääzzkõõzz.
- b. tuâjjlažkáâ'ddest lij vaalmâš täimmlaan sää'mkiöllsaž kääzzkõõzz ta'rjjummšest.
- c. sää'mkiöllsaž ä'sšneķ tábdd vuõiggädvuõđees vuäžžad sää'mkiöllsaž kääzzkõõzz.
- d. sää'mkiöllsaž ä'sšneķ käunn le'be vuäžž jâ'ttlânji, hie'lkeld da *sää'mkiõ'le* teáđ, mä'htt kōõčmōõžžâst áarrai ve'rggnii'kkin vuäitt ä'sšeed säämas.

Mää'ccet ää'sšvuäzzlaž toi'mmjee'jivui'm äšša jäänmösân kuei't ee'jj se'st kuullmööžžäst da ainsmäättet, što vue'kk̄ lij čouddum.

3) Sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzi obbvuođ

Öölgči smiöttäd kreevsös da obbvälddsaz čäuddmōōžžid sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzi staaneem diött. Tān poddsaz vue'kk̄ ij kuösttu ta'rje'men töid, ko āā'n juō'kk̄ kääzzkōōzz ta'rjeei toi'mmjeei le'be juāggas āānn huöl jiijjās kääzzkōōzzin. Sää'mkiöllsai kääzzkōōzz juākkā'tte vooudlānji panntäss'sānji. Määng kääzzkōōzz ta'rjeei juākksest sää'mkiöllsaž kääzzkōōzz tarbb lij hää'rvel'd da tät uu'ccad vuei'ttemvuōđ ta'rjeed kääzzkōōzz. **To'ben ko'st kääzzkōōzz lie, mātām sää'mkiöllsaž tuājjla ā'nne miārkteei vue'zz tuājjjääi'jsteez lää'ddkiöllsaž kääzzkōōzzi hāiddmō'sše, hā't vää'jjvuött sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzin lij jee'resā'rnn.** Öölgči tu'mmjed, vuāitci-a sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzin vuāđdeed mātamnallšem kā'dd- da ve'rğgkoontār-raajid rāstldeei obbvuođid, kook tā'kk̄e'če tōn, što läākkmeā'res beā'lnn uu'cces sää'mkiöllsaž tuājjlažkāā'dd resuursid āā'net nu'tt viōkkšānji ko vuei'tlvaž sää'mkiöll-lää'jj tieu'ddma da vooudlaž ööutverddsazvuōđ staanummša. Sosiaal- da tiörvāsvuōttkääzzkōōzzin mādđkā'ddoođummuš ta'rjjad täāzz vuei'ttemvuōđ, da tōn öölgči smiöttäd še jee'res kääzzkōsobbvuođi öhttvuođāst. Öölgči še tu'mmjed, mā'htt dommvuu'd āālgbeā'lnn jālsteei sää'mkiöllsai resuurs vuāžžčeš pue'rben āu'kk̄uum sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzi resurssān pīrr Lää'ddjānnam.

4) Sää'mkiöllsaž tuājjlažkāā'dd rekrytā'stem- da škooultēmstrategia

Tān da määngin jee'res čiolgtōōzzin lij puāttam ou'dde, što šuurmös cōgldōs sää'mkiöllsaž kääzzkōōzzi ta'rjjummša lij sää'mkiöllsaž škooultēm tuājjlažkāā'dd vāā'nn. Tät lij vaiggādvuōtt, koon kääzzkōōzz ta'rjeei jie öhttu vuei't čāu'dded, ko kāā'dd da riikk vaaldāšmve'rğgnee'kk̄ jie leäkku škooultōōzz ta'rjeei. Sää'mkiöllsaž oudpeāmmji, u'čtee'li da sosiaal- da tiörvāsvuōttsue'rj škooultēmstrategia leät raajjmen māt'tōs- da kulttuurministeria tuājj-jooukāst (OKM 2019). Seāmanalla škooultēmstrategia ālgg raajjād jee'res kōskksaz kääzzkōōzzid ta'rjeei suō'rjid. Väillai sää'mkiöllsaž tuājjlažkāā'dd diött ālgg ainsmä'tted, što jee'res kiöllsaž tuājjlažkāā'ddest lij vuei'ttemvuōtt māt'tōōttād sää'mkiöll nu'tt, što vuāžžat tāāimlaž kiölllāā'nnemtāā'zz. Jeā'rben koo'ddin lie vaiggādvuōđ teāggted ku'kesāiggasaz sää'mkiöll määttaid tuājjlažkāā'dda da tān teāggtemvaiggādvuōđ öölgči čāu'dded.

Riikkväaraiministeria, kää'tt lij vasttöstoi'mmjee'jen, mušt'tet sää'mkiöl
jeälltemtáimprograamm tääimast 15:

"Čiölgtet öhttsažtáimm'möözžâst sä'mmlai dommvuu'd koo'ddi- da
reäuggmarkkânvue'ssbie'livui'm vueil'ttemvuöđid loŋŋtösriäšldöög tvejjeem
diött škooultum sää'mkiöllsaž mätt'temtáim da oudpeâmm tuâjjlažkádda
tön ainsmä'ttem diött, što ââ'nteei tuâjjlažkáâ'ddest lij nokk haall reäuggad
škooultöözžâs va'stteei tuâjain sä'mmlai dommvuu'dest."

Siázztös puätt ou'dde še sää'mkiöllsaž kääzzköözzi čiölgttöözžâst
(Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus 2017: 22). Tääim jeät
čiölgtemoummu teäđai mie'ldd leäkku piijâm tiu'dde. Älgg kuuitâg peäggted,
što ee'jj 2016 rapoort siázztöözžin öhtt miärkteei, le'be sää'mkiöllsaž
tuâjjlažkáâ'dd miärkteei kiöll-lââ'zz pââ'jummuš koo'ddin, lij teäuddjam
Uccjooggâst da Jeänööggâst da lij kiött'tööllâm nalla Aanrest da Suä'djlest.

5) **Aanar- da nuörttsää'mkiöllsai kääzzköözz**

Čiölgttöözžâst nobba tuöđât, što aanar- da nuörttsää'mkiöllsai kiöl'laž
vuöiggâdvuöđi teäuddjummuš lij samai heäj, jie-ga kääzzköözz tai kiölivui'm
leäkku. Öölgči noorööttâd tu'mmjed jeä'rben aanar- da nuörttsää'mkiöllsaž
kääzzköözzi taarbid da vueil'ttemvuöđid Sää'mtii'gğin, kääzzköözz ta'rjee'ji-
da kiöllöutstöözzi ee'ttkö'stjivui'm. Tää'rkmössân kiöččlösttum kääzzköözz lie
sosiaal- da tiörvâsvuött- di čuövttemkääzzköözz. Öölgči sa'tssjed jeä'rben tai
kääzzköözzi ouu'dummsâ aanar- da nuörttsää'mkiö'lle.

6) **Dommvuu'd äalgbeä'Inn jie'lli sää'mkiöllsai kääzzköözz**

Sä'mmlai dommvuu'd sää'mkiöllsa da sä'mmla taarbše jiijjâz sää'mkiöl
tuö'll'jeei da kiöl'laž vuöiggâdvuöđid tuärjeei strategia, ko'st päärnai da
nuöri kääzzköözz lie öđđmest. Tån strategia raajmööžž öhttvuöđâst še
lij vääžnai kuullâd kiöllöoutstöözž vuäzzlaid. Dommvuu'd äalgbeällsaž
sää'mkiöllsai vuákka lij vii'ttjam še Euroopp suävtöözž öhttvuöđâst toi'mmjeei
ä'sštobddikomitea, kää'tt vuäpp voodlaž kiöolid da uu'ccböskiöolid kuöskki
euroopplaž vuâđđkee'rj (kiöllvuâđđke'rjj) tiu'ddepiijmööžž vuäzzlažriikkin
(Ministerkomitea 2018).

7) **Narodrekistee'r jie'nnkiöllteäđai ääi'jtässa vuäžžmös**

Öhtt rapoort kösksaž puäđös lij, što sää'mkiöllsai narodrekistee'r
jie'nnkiöllteäđ jie leäkku ääi'j tää'zzest da va'stteei jie tie'đ, mii kiöll see'st lij

mie'rĳĳuum narodrekisteera. Jeä'rben juâkk tâ'vv-, aanar- da nuörttsää'mĳiö'lle lij obbnes vännai, da šuurmös vue'zzest låâkk teâđain "sää'mĳiöll" – nuu'bbnalla ko mänggaz jo'rdde.

Öölgĳi jä'rjsted teâđtemkampanja, koin sme'llkââ'ttet oummid tää'rĳsted teâđeez narodrekistee'rest da mu'tted väâgglaž teâđaid. Täävtössân le'čĳi, što teâđaid vuäžžčeš jāänab ääi'jtäss'sa še pue'tti statistiikki, ĳiöllpolitiikk da tu'tĳĳummuž vääras. Määng jie'nnĳiöll mie'rĳĳummuž vuei'tlvâsttmöš še vuäitĳi tuejjeed vue'jj čiolggsuubun.

8) Sää'mĳiöll-lää'jj öölgtemvuött

Siäzztös lij obbnes seämma ko ee'jj 2016 baromettrest:

"Sää'mĳiöll-lää'jj älgg mu'tted änn'jööžž jāänab öölgtee'jen da tön teäuddjekâni kue'đđmest ä'lĳĳe seu'rrjed koo'ddid le'be stroi'ttla čiolgg seu'rrjummuž."
(Pasanen 2016: 51)

TEÄTTKÄÄIV

- Arola, Laura 2014: *Selvitys kielipesätoiminnan laajentamisesta saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella*. Sää'mte'gğ.
- Arola, Laura 2020: *Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:30.
- EAO 18.12.2013, dnro 410/4/12. Veä'kķvuöiggädvuöttä'sšoummu ciälkälm *Väestörekisterin mukainen äidinkieli ei yksin ratkaise oikeutta saamenkieliseen päivähoitoon*. <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/410/2012>
- Feist 2015: *A Grammar of Skolt Saami*. Suomalais-Ugrilainen Seura. He'Issen.
- HE 40/2018 vp. Halltöözz e'tkķkös ee'ttiķ-kādda ouddpeämmlää'kķen da mātam töözz öhtnee lāä'kķen.
- Heikkilä, Lydia - Laiti-Hedemäki, Elsa - Miettunen, Tuuli 2019: *Buorre eallin gávvogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointi kaupungissa* (toim. Lydia Heikkilä, Elsa Laiti - Hedemäki, Tuulia Miettunen). Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä.
- Niska, Leena 2017: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2012–2015: Raportti saamen kielilain toteutumisesta*. Sää'mkiöllsuävtös / Sää'mkiöl koontär. Aanar.
- Näkkäljärvi, Klemetti 2007: *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Sää'mkiöllsuävtös / Sää'mkiöl koontär. Sää'mte'gğ. Aanar.
- Miettunen, Tuuli 2020: *Saamelaisalueen kuntien yhteinen saamen kielten kielistrategia*. Nee'ttest Aanar kää'dd seeidain vue'ssen Aanar kää'dd kiöllstrategia: <https://www.inari.fi/media/tiedos-tot-2020/hallinto-2020/saamen-kielistrategia-2020.pdf>
- Ministerkomitea siäzztös CM/RecChL(2018) 5 vuäzzlažriikkid vooudlaž kiölid le'be minorite'tt-kiölid kuöskki eurooplaž vuäđđķee'rj suävldummšest Lää'ddjänmest. https://um.fi/documents/35732/0/Recommendation+CM_fi+%281%29.pdf/8039ff67-ac07-5f8b-7655-c8217326fac7
- OKM 2020: Työryhmä kehittämään saamelaisopetusta. Mätt'tös- da kulttuuriministeria teäđtös 6.2.2020. <https://minedu.fi/-/tyoryhma-kehittamaan-saamelaisopetusta>. Lökkum 15.6.2020
- Pasanen Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo': Inarinsaamen kielen revitalisaatio*. Uralica Helsingiensia. Suomalais-ugrilainen seura da He'Issen universite'tt.
- Pasanen, Annika 2016: *Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella – Sámi giellabaromehter 2016. Čielggadus sámegeielat bálvalusain sámequovllus*. Oikeusministeriön julkaisuja 39/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-530-0>
- Vuöiggädvuöttministeria 2020: *Usean kielen merkitseminen väestötietojärjestelmään -selvitys*. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:8. He'Issen.
- Olthuis, Marja-Liisa, Kivelä Suvi & Tove Skutnabb-Kangas 2013: *Revitalising Indigenous Languages. How to Recreate a Lost Generation*. Multilingual Matters. Series: Linguistic Diversity and Language Rights
- Olthuis, Marja-Liisa & Trosterud Trond 2015: *Inarinsaamen lingvistinen suunnittelu kieliteknologian valossa*. Agon 1-2/2015. Tääimtam Annika Pasanen da Sanna Valkonen. <http://agon.fi/article/inarinsaamen-lingvistinen-suunnittelu-kieliteknologian-valossa/>

Sää'mte'gğ 2013: *Suomenkielisten lasten sijoittaminen saamenkieliseen päivähoitoon*. Ciälkâlm 14.8.2013.

Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus. (2017) Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut. Sää'mte'gğ, Poske sää'mjuâggas, Riitta Lehtola, Pia Ruotsala.

Lehtola, Riitta & Ruotsala, Pia 2017: Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus: Saamelaisten lasten-, nuorten ja perheiden palvelut. Sää'mte'gğ, Poske sää'mjuâggas. http://www.sosiaalikallega.fi/uutiset/hankkeet/lape/saam_nykytila_lanupe_110117. Lökkum 26.8.2020.

Sää'mte'gğ 2020: Kertomus saamen kielilain toteutumisesta 2016–2019. Sää'mkiöll-lää'jj 29 §:n meâldlaž muštllös Sää'mte'gga.

Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7. Mätt'tös- da kulttuuriministeria: Öllskooul- da tiödpolitiikk juâggas.

Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi. Mätt'tös- da kulttuuriministeria 3.7.2014. Meâlddös 2.

LÄÄ'JJ

Lää'kk puõcci sää'jest da vuõiggädvuõdin 785/1992. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=potilas%20>

Lää'kk sosiaalhuâl ä'sšnee'kk sää'jest da vuõiggädvuõdin 812/2000. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Lää'kk sää'mkiõl äänmest ve'rõgnii'kkin 516/1991. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19910516>

Lää'kk sää'mtee'ggest 974/1995 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974#L4P21>

Lää'kk Yleisradio Oy:st 1380/1993 <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931380>

Vuäddmätt'töslää'kk 628/1998 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perusopetuslaki>

Sää'mkiõl-lää'kk 1086/2003 <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031086>

Lää'ddjännam vuäddlää'kk <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731laki/ajantasa/2003/20031086>

Ouddpeämmlää'kk 540/2018 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180540?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=varhaiskasvatuslaki>

Õõutverddsažvuõttlää'kk 1325/2014 <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-259-877-6 (PDF)

VUOIGATVUODAMINISTERIJA
RIEHTIMINISTERIÖ
VUÖIGGÄDVUÖTTMINISTERIA
